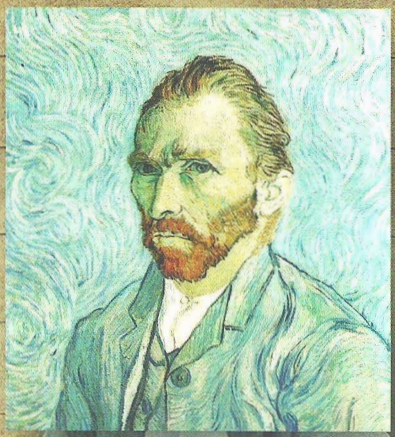
SUNAY AKIN

BİR ÇİFT AYAKKABI

TÜRKİYE İŞ BANKASI
Kültür Yayınları

1. BASKI
50.000 adet

TÜRK EDEBİYATI

SUNAY AKIN
BİR ÇİFT AYAKKABI

© TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI, 2011
Sertifika No: 11213

EDİTÖR
RÛKEN KIZILER

GÖRSEL YÖNETMEN
BİROL BAYRAM

DÜZELTİ
ASLI YALKUT

GRAFİK TASARIM UYGULAMA
TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI

1. BASKI: KASIM 2011, İSTANBUL

ISBN 978-605-360-437-2

BASKI
KİTAP MATBAACILIK SAN. TİC. LTD. ŞTİ.
DAVUTPAŞA CADDESİ NO: 123 KAT: 1
TOPKAPI - İSTANBUL
(0212) 482 99 10
Sertifika No: 16053

Bu kitabın tüm yayın hakları saklıdır.
Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak kısa alıntılar dışında gerek metin, gerek görsel malzeme yayınevinden izin alınmadan hiçbir yolla çoğaltılamaz, yayımlanamaz ve dağıtılamaz.

TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI
İSTİKLAL CADDESİ, MEŞELİK SOKAK NO: 2/4 BEYOĞLU 34433 İSTANBUL
Tel. (0212) 252 39 91
Fax. (0212) 252 39 95
www.iskultur.com.tr

bir çift ayakkabı

SUNAY AKIN

TÜRKİYE İŞ BANKASI
Kültür Yayınları

İlker İnal ve
Atalay Tarlabaşı'nın
anısına...

İÇİNDEKİLER

Gözleri Oyulan Freskler 1
Tutuklular Çemberi 5
Abdülaziz'e Her Yer İstanbul! 11
Hayat Ağacının Gölgesinde Filizlenen İnsanlık ve Boyacı Sandıkları 17
Nuh'un Gemisi'nin Sırrı 23
Boyacı Sandıklarında Kaybolan Efsane 29
Galata Köprüsü'ndeki Boyacı Sandıkları 35
Ayakkabı Dolabı 41
"Şıpıtık... Şıpıtık..." ya da "Şıpıdak... Şıpıdak..." 45
Kısa ve Çabuk Adımlar... 49
Kız Kulesi'nin Ayakkabıları 53
Şair... İlk Yağan Kar Gibi Aklar Giyinmiş Kadın ve Postal İzi 59
Sarı Çizmeli Mehmet Ağa 63
Sargıyı Sakın Açmayın! 67
Ölen Kocanın Ayakkabıları 73
Külkedisi'nin Ayakkabıları 77
Sultan Süleyman Platon'a Karşı... 83
Yaşar Kemal Ayakkabılarını Boyatırken... 89
Yırtık Ayakkabıdan Görünen Parmaklar 95
Resim Sanatı ve Ayakkabı Ustası 101
Yeşilçam'ın Ayakkabı Boyacıları 105
Tapınağın Kapısındaki Ayakkabı 109

Bir Palyaçonun Ayakkabıları 115
24 Çift Beyaz Lastik Ayakkabı 121
Bir Çift Hitit Ayakkabısı 121
Neandertal ve Enkidu 125
Yeni Ayakkabılar ve Ankara Özlemi... 129
Siyah, 42 Numara... 133
Savaş Sonrası Yalınayak... 137
Beyoğlu'nun Ayakkabıcı Dükkânları 141
Yamasını Yeni Pabucumdan Kesmiştim 147
Armstrong ve Yaşlı Ayakkabıcı 151
Zaro Ağa'nın İskarpinleri 157
"Ayakkabılarımın Altı Delikti" 161
Bir Bavul Dolusu Bale Pabucu 165
Benim Ayakkabıcılarım 169
Kitap, Ölüm ve Ayakkabı 181

Gözleri Oyulan Freskler

Edebiyat sınavlarının en beylik sorusudur: Şair burada ne demek istemiş? İşin aslını ararsanız, tarih boyunca hiçbir şair, yazdığı şiirlerde ne demek istediğini kendi de bilmemiştir. Şiirde anlam aramak, evin duvarlarına renk beğenmek için bir resim sergisi gezmekten farksızdır. Çünkü, şiirde anlam arayanlarla duvar örüp ufku daraltanlar aynı sığ suların balıklarıdır. Şairin derdi bir şeyler anlatmak olsa kâğıda düzünden girer, yani düzyazıya başvururdu. Bir şiir üzerine elbette konuşulur, düşünce belirtilir. Ama aynı şiir hakkında birbirinden farklı olan düşünceler arasında bir puanlama yapılamaz.

Örneğin, "Türkiye neden bu hallere düştü?" sorusunun yanıtını vermek için kurban edilen bir şiir vardır:

Orda bir köy var uzakta,
O köy bizim köyümüzdür
Gezmesek de, tozmasak da
O köy bizim köyümüzdür.

Şiirden anlam çıkararak varılan siyasi sonuç şudur: "Ülkenin köylerine, kırsalına öyle uzaktan bakarsan, gidip ilgilenmezsen olacağı budur zaten!"

Anadolu'nun özellikle 1950'li yıllardan sonraki siyasi iktidarlar tarafından ihmal edildiği, tayini Doğu illerine çıkan

memurların bir torpil bulup kaçtıkları ne yazık ki gerçektir. Bunu vurgulamak için Ahmet Kutsi Tecer'in dizelerini kullanan çok insan tanıdım. Şaire bu haksızlığın yapılmasının nedeni, okul yıllarında şiiri kazıyıp içindeki anlamı çıkarmak için ellerimize verilen kazmalardır. Oysa Ahmet Kutsi Tecer'in lirik dizeleri boks maçındaki hakemler gibi puan vermek düşüncesinde olmayanlar için akıp gider:

Orda bir ev var uzakta,
O ev bizim evimizdir.
Yatmasak da, kalkmasak da
O ev bizim evimizdir.

Bir yolculuk esnasında, uzakta gördüğü bir köyü ya da evi merak etmeyen, oralardaki yaşam hakkında hayal kurmayan, akşamüstü pişmekte olan yemeğin kokusuna burnunu uzatmayan var mıdır? Her insan, hayatının bir anında böylesi düşüncelerin kapılarını aralamıştır. Bu duyguyu dizelere döken sadece Ahmet Kutsi Tecer değildir. Orhan Veli'nin de benzer duyarlıkta dizeleri vardır:

Böyle gece yarısından sonra
Ne diye ışık yanar bu dağ evinde?
Ne yaparlar acaba içerdekiler?

Orhan Veli, yukarıdaki dizeleri içeren "Tenezzüh" adlı şiirinden dolayı "memleket meselelerinden" sorumlu tutulmadığı için şanslıdır, ama biz, edebiyatın bu sığ sularında gezinmek yerine, her zaman yaptığımız gibi derinlere dalalım...

Anadolu'nun, "yatmasak da kalkmasak da" bizim olan köy evlerinden birine doğru yaklaşıyoruz, vakit "gece yarısından sonra"...

Karı koca uyumuşlar çoktan... Daha doğrusu adam uyumuş, kadın, kocasının rüya denizinde kulaç attığından emin olmak istiyor! Yataktan usulca doğruluyor ve elbiselerini usulca giyerek, ses çıkarmasın diye yatmadan açık bırak-

tığı pencereden bahçeye atlıyor... Kadının gönlü başka bir adamdadır!.. Ve âşığı bir ağacın altında onu beklemektedir. İki sevgili kararlıdır, bu gece kaçacak, kimsenin kendilerini bulamayacağı bir yerde yeni bir hayat kuracaklardır...

Birkaç saat sonra koşmaktan yorulan iki sevgili nefes nefesedir. Soluklanmak için verdikleri ilk molada kadın, evden kaçtığından beri ayakkabısının içinde bir şeyin kendisini rahatsız ettiğini söyleyerek, elini, çıkardığı ayakkabının içine sokar. Kadın, avuçlarında tuttuğuna inanamaz, elinde bir tomar para vardır!

Kadının geride bıraktığı kocası her şeyin farkındadır... "Ama," der kendi kendine, "bu kadının bende emeği var, çamaşırlarımı yıkadı, banyoda sırtımı sabunladı, önüme sıcak çorba koydu... Yaban elde muhtaç olmasın." Geride bırakılan koca, parasının bir kısmını, kendisini terk eden karısının giderek uzaklaşan adımlarının içine koyar.

Töre ve namus cinayetlerinin gazete sayfalarından eksik olmadığı ülkemizde, unutulmaması, öne çıkarılması gereken işte bu ayakkabı öyküsüdür.

Ahmet Kutsi Tecer'in "Orda Bir Köy Var Uzakta" şiirindeki lirizmi kavrayamadan, onu Anadolu'dan uzak, kırsal kesimdeki hayata uzaktan bakan biri olarak algılamak büyük bir hatadır. "Ben ömrümün sonuna kadar Anadolu'yu dinleyeceğim ve onun sesini dinletmeye çalışacağım," diyen Tecer, ülkeyi neredeyse köy köy gezmiş ve pek çok halk şairini ortaya çıkarmış, topluma kazandırmıştır.

O halk şairlerinden biri de, muhtaç olmasın diye, parasını evden kaçan karısının ayakkabısının içine koyan terk edilmiş koca, yani Âşık Veysel'dir!

Metin Erksan, 23 yaşında, genç bir yönetmenken, Âşık Veysel'in hayatını filme çeker. Senaryosunu Bedri Rahmi Eyüboğlu'nun yazdığı filmde, bir başka adamla kaçan kadının

öyküsü son derece usta bir anlatımla sunulur izleyiciye: Kaçan iki sevgili Kapadokya'ya gelir ve gece terk edilmiş bir kilisede gizlenirler. Adam, sabah kasabaya gidince kadın tek başına uyanır. Kilisenin duvarlarında İsa peygamberin gözleri oyulmuş resmini görür. Anadolu'da, resmin günah olduğuna inanan Müslümanlar, canlılıklarını kaybettirmek için kiliselerin duvarlarındaki fresklerin gözlerini oyarlar! Metin Erksan, bu müthiş sahneyi şöyle anlatır: "Kız uyanır uyanmaz karşısında Veysel'i görmüş gibi oldu. Birden bir çığlık attı. Ayağa kalktı, sağa koştu; duvarda altı Veysel ona bakmakta. Sola koştu, orada da gözleri olmayan altı havari ona bakıyor. O sahnede kızın telaşıyla birlikte, orkestra eşliğinde Ruhi Su'nun sesinden Pir Sultan Abdal duyulur."

Eğer Erksan'ın, Veysel'in hayatını anlattığı *Karanlık Dünya* filmini izleyecek olursanız, ne yazık ki yukarıdaki sahneyi göremeyeceksiniz. Çünkü, bu sahne sansür kurulu tarafından makaslanmıştır! Zaten, filmin adı da "Dünya karanlık olur mu?" denilerek *Âşık Veysel'in Hayatı* olarak değiştirilmiştir.

Oldu olacak, şunu da yazalım: Sansür kurulu, tarlaların göründüğü sahnelerde, başakları çok kısa ve cılız bularak "Türk topraklarının böyle bereketsiz olamayacağı" gerekçesiyle o sahneleri filmden kaldırır. 1952 yılında çekilen filmde, Âşık Veysel'in yaşadığı Sivas'ın Şarkışla ilçesindeki son derece gür ve bereketli hasat sahnelerine aldanmayın. Bu sahneler, o yıllarda Amerika propagandası için çekilen filmlerden kesilerek, Âşık Veysel'in hayatına eklenmiştir!

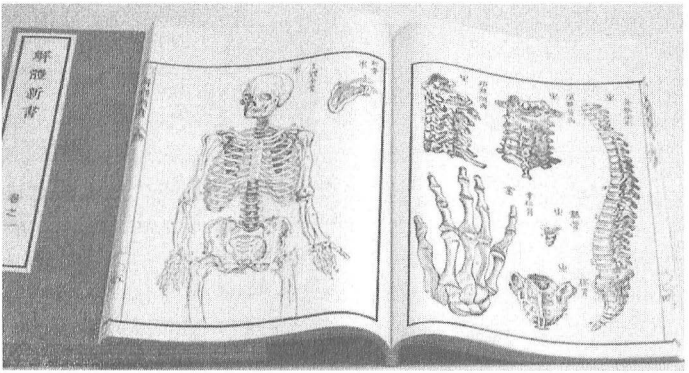
O yerler Sivas değil, Amerika'nın Hudson Ovası'dır!

Tutuklular Çemberi

Doktor Sugita Genpaku elinde tuttuğu anatomi kitabındaki resimlere, günlerdir bakmaktadır. Hiçbir geleneksel Japon resmi, kitabın sayfalarındaki çizimler kadar etkilememiştir doktoru. Alman meslektaşı Johann Adam Kulmus'un yazdığı anatomi kitabını, ülkesi Japonya'da yalnızca bir tane olduğu için gözü gibi korumakta, kitabın insan organlarının resimleriyle dolu sayfalarının meraklı bir doktor tarafından yırtılıp çalınmasından korkmaktadır.

Takvimler 1771 yılını gösterir... Tanrı'nın mızrağının ucundan düşen bir su damlasından oluştuğuna inanılan Japonya, okyanusun ortasında duran bir sandık gibi kapalıdır dış dünyaya. Doktor Genpaku, anatomi kitabındaki çizimlerin doğru olup olmadığını anlamak için kadavra üstünde çalışmaya karar verir. Ama ortada büyük bir sorun vardır, ülkesinde bu tür çalışmalar yasaktır!

Doktor Genpaku ve arkadaşları, idam edilen bir kadın mahkûmun cesedini ele geçirirler. Kadının bedenine ilk neşter vurulup göğüs kafesi açıldığında, Doktor Genpaku da, anatomi kitabında o bölgedeki organların resimlerinin görüldüğü sayfayı açar... Kadavranın karın bölgesine gelindiğinde, kitapta midenin, pankreasın, böbreğin çizimlerinin olduğu sayfalar bulunur...

Doktor Genpaku'nun anatomi kitabı.

Yapılan bu çalışma sonrasında, Doktor Kulmus'un hazırladığı anatomi çizimlerinin kusursuz olduğu anlaşılır. Şimdi, Doktor Genpaku'nun önünde kadavra bulmaktan daha zor bir engel vardır: Kitabı Japoncaya çevirmek!

Doktor Genpaku'nun elindeki kitap, eserin Flemenkçe baskısıdır ve o yıllarda Japonya'da Flemenkçe bilen hiç kimse yoktur! Flemenkçe-Japonca bir sözlük de bulunmadığından Doktor Genpaku anatomi kitabını şifre çözer gibi çevirmeye başlar. Tam üç yıl süren bu zorlu uğraş sonucunda, arkadaşlarının da yardımıyla Japon bilim tarihinin en önemli eserlerinden biri olan *Kaitai Şinşo* (İnsan Anatomisi Üzerine Yeni Bir İnceleme) yayımlanır. Doktor Genpaku, Flemenkçe bir kelime dahi bilmeyen arkadaşlarıyla, Flemenkçe yazılmış bir anatomi kitabının sayfalarını, organ resimlerine bakarak tercüme ettikleri o günleri şöyle anlatacaktır: "Tek bir kelime dahi çevirmeden, sabahtan günbatımına değin birbirimizin yüzüne boş boş baktığımız günler oluyordu. Uzun bir bahar gününü, 'Kaş gözün üzerinde büyüyen tüydür' gibi bir cümleyi anlayabilmek için harcadığımız çok olmuştur."

İşte, kendi kabuğuna böylesine kapalı olan Japonya'nın dünyaya açılımı 1800'lü yılların ikinci yarısında, İmparator Meici tarafından sağlanmıştır. Bu dönemde Avrupa tabak, çanak, fincan gibi Japon seramiklerini çok sevmiş ve ithal etmeye başlamıştır. Tüccarlar, uzun süren deniz yolculukları sırasında eşyanın kırılmaması için kâğıtlara sıkıca sarılmasını isterler. Porselen ve seramikler hazırdır, sipariş de vardır, ama günlerce sürecek olan deniz yolculuğunda ambalaj olarak kullanılacak kâğıt ihtiyacı da çoktur!

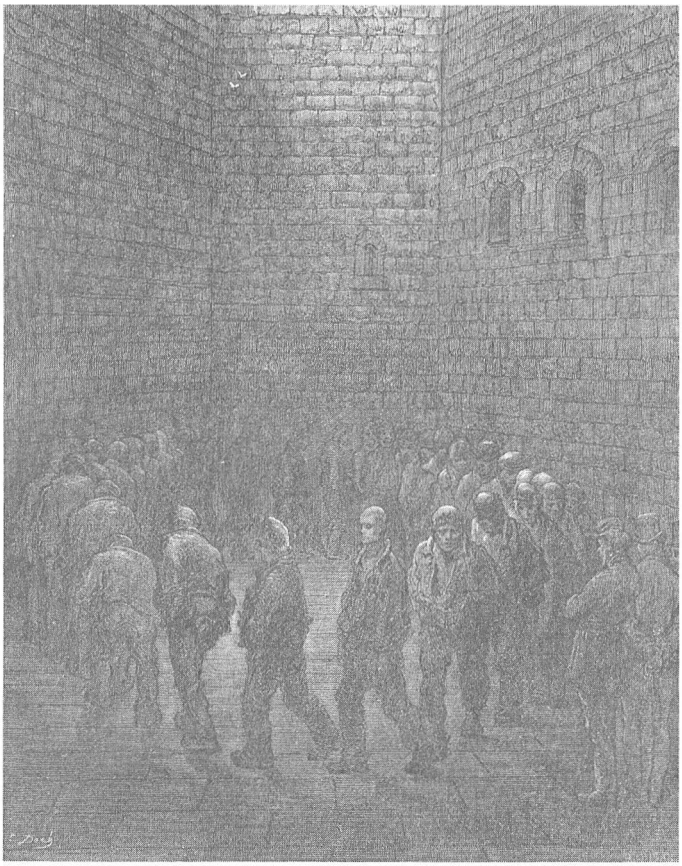
Geleneksel Japon resim sanatı olan "ukiyo-e" yetişir imdada. Doğa ve gündelik hayata ilişkin olan bu resimlerden Japonya'da öylesine çok vardır ki, eski ve kullanılmayan "ukiyo-e"ler Avrupa'ya gönderilen kırılacak eşyanın sarılıp sarmalanmasında kullanılır.

İlk gemiler Avrupa kıyılarına ulaşınca, akılları porselen ve seramiklerin kırılıp kırılmadığında olan tüccarlar ilk önce paketleri açıp, kontrol ederler ve bu sırada eşyanın sarılı olduğu kâğıtları da atarlar.

Zamanla, "ukiyo-e" resimlerinin limanlarda biriken kâğıtları sanatsever tüccarların ilgisini çeker. Karlı dağların, köpüklü dalgaların, köprülerin, meyve ağaçlarının çiçekli, incecik dallarının insana baktığında huzur veren renklerle çizildiği resimlerden etkilenenler öylesine çoktur ki, onlardan biri Anvers Limanı'na her gün gelmekte ve porselen takımları koruma görevi sona erdikten sonra atılan Japon resimlerini toplamaktadır. O adam Hollandalıdır ve tek kelime Flemenkçe bilmeyen Doktor Genpaku'nun yaptığı gibi, hiç tanımadığı Japon resim sanatının dilinden etkilenerek tablolar yapıp, altlarına imzasını "Vincent van Gogh" olarak atacaktır!

Van Gogh, Harvard Üniversitesi'nin Fogg Art Müzesi'nde sergilenen *Three Pairs of Shoes* (Üç Çift Ayakkabı) adlı tablosunda, o ayakkabıları giyen köylülerin acılarını, çilelerini, umutlarını yansıtır beyaz tuvale. Sanatçı için resim doğada

ve o doğa içerisinde emek harcayan, üreten insanların dünyasındadır. Kardeşi Théo'ya yazdığı bir mektuptaki, "Paris'te daha çok çarıklı resim bulunmaması yazıktır doğrusu," sözünün nedeni de bu düşüncesidir. Yaşanmışlık, gidilen yollar, iyisiyle kötüsüyle sürülen bir hayatın izleri ayakkabının üstünden çok altındadır. Bu nedenle van Gogh, söz konusu tabloda olduğu gibi, Amsterdam'daki müzesinde sergilenen

Gustave Doré

A Pair of Shoes (Bir Çift Ayakkabı) adlı tablosunda da ayakkabıların birini ters dönmüş olarak gösterir bizlere.

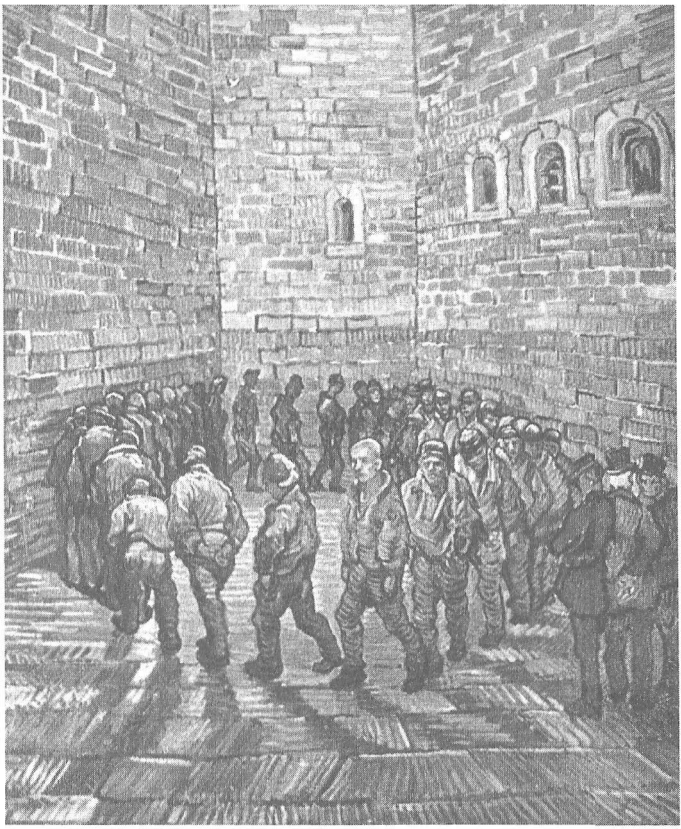
Vincent van Gogh'un öyle bir tablosu vardır ki, sanatçının öteki eserleri arasında aykırı ve çok farklı durmaktadır. Moskova Puşkin Müzesi'ndeki bu tablonun adı *Prisoners Round-after Gustave Dorè*'dir (Tutuklular Çemberi-Gustave Dorè'den Sonra). Bu tablonun öyküsünü öğrenmek için Fransa'nın Strasbourg kentinde yaşayan yedi yaşındaki bir erkek çocuğun yanına gidelim...

Dadısı Françoise, kapıyı açtığında karşısındaki çocuğu görünce şaşkınlıktan neredeyse küçükdilini yutacaktır: "Tanrı adına! Efendi Gustave, ne oldu sana böyle?.. Kutsal Bakire aşkı için, ayakkabıların nerede? Annen seni bu durumda görünce ne diyecek? Neredeydin?"

Soğuk bir kış günü eve yalınayak dönen çocuk yanıt verir: "Tamam Françoise, bugün oldukça talihsiz bazı kimselerle, özellikle de korkunç derecede yoksul küçük bir çocukla bayağı bir yol yürüdüm. Benim gibi biriydi, ama paçavralar içindeydi ve ayağında pabuçları yoktu. Kışta kıyamette onu öyle görmek beni üzer, biliyorsun. Bu yüzden ona kendiminkileri verdim, çünkü onun benim gibi ayakkabı alacak bir babası yok. Bu konuda hiçbir şey söyleme. Eski pabuçlarımı dört ay daha giyerim. Ayaklarına tam uydu; ne şans değil mi? Anneme söyleme, yoksa bana çok kızar!"

Gustave Doré'dir, ayakkabılarını çıplak ayaklı bir arkadaşına verecek kadar duyarlı olan çocuğun adı... Ve, bu duyarlığını büyüdüğünde resimlerine, gravürlerine taşıyacaktır.

Vincent van Gogh, 1890 yılında, Arles'daki St. Paul Akıl Hastanesi'nde tedavi görürken, kardeşi Théo ona Gustave Doré'nin bir gravürünü gönderir. Doré'nin *Newgate-Exercise Yard* (Newgate Hapishanesi'nde Volta Atan Mahkûmlar) adlı bu eserinde, Charles Dickens'ın "Londra'nın sefaletini ve suçluluğunu barındıran bir depo" olarak tanımladığı ünlü hapishanede çember şeklinde volta atan mahkûmlar

Van Gogh

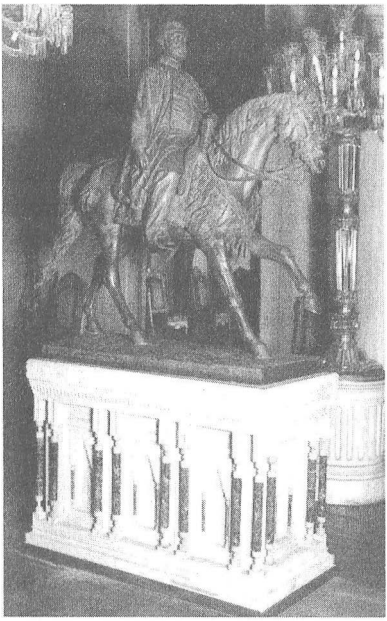
görülür. Van Gogh, Doré'nin bu eserinden öylesine çok etkilenir ki, aynısını tuvale aktarır. Doré'nin gravüründeki hapsedilmişlik duygusu ve duvarlar arasından kurtulma arzusu, van Gogh'un akıl hastanesinde yaşadığı sıkılmışlıkla bire bir örtüşmektedir. Öyle ki, resimde adımlarını özgürlük tutkusu ve suçluluk duygusuyla atan adamlar arasında, ortada duran ve bize doğru bakan şapka giymemiş tek mahkûm Vincent van Gogh'tan başkası değildir.

Abdülaziz'e Her Yer İstanbul!

Beylerbeyi Sarayı'nı ziyaret edenler, tarihimizdeki ilk ve tek padişah heykeliyle karşılaşırlar. 1871 yılında, heykeltıraş C. F. Fuller'in yaptığı bu küçük heykelde, at üstünde oturan adam Osmanlı İmparatorluğu'nun otuz ikinci padişahı Sultan Abdülaziz'dir. Sarayı ziyaret edenler bu bilgileri edinebilirler ama bakmak ile görmek arasındaki o büyük duvar burada da karşımıza çıkar. Abdülaziz, sadece heykelini yaptırtan tek padişah değil, ziyaret amacıyla Avrupa'ya giden tek sultandır da. Beylerbeyi Sarayı'ndaki heykel de, birbirinden ilginç pek çok öyküyü barındıran bu seyahatin izlerini taşır...

Boğaz kıyısındaki Paşabahçe Cam Fabrikası'nda hummalı bir çalışma vardır. Pencerelerden içeri giren güneş, cam işçilerinin ellerinde üretilen aynalar, kapı tokmakları, merdiven tırabzanları ve avizelerden yansıyarak fabrikayı ışıklı bir lunapark gecesine çevirmektedir. Her biri görende hayranlık uyandıran cam eşyadaki kırılmalar ve yansımaların oluşturduğu renk cümbüşü, İstanbul sokaklarında, kahvehanelerinde, kafesli pencerelerin arkasında en çok konuşulan, dedikodusu yapılan olayın habercisidir: Padişah Avrupa'ya gidiyor!

Paşabahçe Cam Fabrikası'ndaki hararetli çalışmayı Hereke'de de görürüz. Aradaki tek fark, cam eşyadaki ışık oyunlarının yerini rengârenk ipliklerin dansının almış olmasıdır.

Abdülaziz heykeli.

Hereke Dokuma Fabrikası'nda dokunan halılar, perdeler, koltuk ve yatak örtüleri de Abdülaziz'in Avrupa'ya yapacağı seyahat için hazırlanmaktadır. Bunca eşya arasında padişahın armağan olarak verecekleri de vardır ama çoğu, bu yolculuk için Haliç Tersanesi'nde yenilenen Sultaniye yatına taşınmaktadır. Padişahın konuklarını kabul edeceği Sultaniye, yüzer bir saray olmalıdır. Bu nedenle tüm eşya yenilenmekte, üst kat salonu kapatılarak yeni kamaralar ilave edilmektedir.

1867'de gerçekleşecek Paris'teki Milletlerarası Sergi'ye III. Napoléon'un yaptığı daveti Abdülaziz'in kabul ettiği İstanbul'daki Fransız elçisi Bourée'ye çoktan bildirilmiştir. Abdülaziz, sanayi devrimi ürünlerinin yer aldığı ve tam anlamıyla Fransa'nın gövde gösterisi olan serginin şeref konuğudur. Padişahın böyle bir seyahate katılmasının nedeni de Âli Paşa ve Fuat Paşa'nın ısrarlarıdır. Abdülaziz, bir gün, başmabeyincisi Mehmet Bey'e içini şu sözlerle döker: "Bak Mehmet, zaman zaman ne isterdim bilir misin? Ya Kapalıçarşı'da, ya Asmaaltı'nda küçük bir dükkânı olan esnaf ya da zanaatkâr olayım. Sabah evimden çıkayım, işime geleyim, akşam Allah ne kâr verdi ise onunla çoluk çocuğumun nafakasını alayım. Atıma değil hatta eşeğime bineyim, yorgun argın,

amma kafamın içi bin bir dertle dolmamış, evime geleyim. Karım güler yüzle, çocuklarım sevgiyle beni karşılasın, yıkanıp sofranın başına geçeyim, çorbamızı zevkle içeyim, kimsenin derdi bize illet olmasın. Yüreklerimiz rahat, büyük meselelerden uzak, kendi halimizle yaşayıp gideyim. Şu Âli ile Fuat ille de Frengistan'a gitmeli derken ne isterdim bilir misin? Cebinde harçlığı olan hali vakti yerinde, unvansız, makamsız kişi olarak Avrupa'ya gitmek. Ben de istemez miyim oraları görmek? Amma gel gelelim, bu koskoca ülkenin padişahısın, cümle âlemin gözleri senin üzerinde. Adım atışın, bakışın, dudaklarının kıpırdayışı bile merak uyandırır. Gelen elçilerin halini görürsün. Ya onların beldelerinde bütün halkın ortasında insan rahat nefes alır mı? Neylersin ki, tahtın ve tacın da esareti var."

Fuat ve Âli paşaların ısrarcı olmasının başlıca nedeni şudur: Rusya'yla birlikte hareket eden Fransa'ya, Balkanlar'daki Türk siyasetini anlatmak ve doğabilecek yeni bir Rus savaşına böylelikle engel olabilmek. Ziyaretin, Osmanlı'nın aleyhine gelişen Girit sorununa da zaman kazandıracağı umulmaktadır. Ayrıca, Âli ve Fuat paşalar, Avrupa'daki yenilikleri Abdülaziz'in yerinde görmesinin yapılan reform hareketlerine de güç katacağı inancındaydılar.

21 Haziran 1867'de, Ortaköy Camii'nde kılınan cuma namazının ardından padişah Dolmabahçe Sarayı'na gelir ve buradan da saat 16:00'da ayrılarak, kendini Boğaz'da bekleyen Gamsız Hasan Bey'in komutasındaki Sultaniye yatına geçer. Abdülaziz'in yanında oğlu Yusuf İzzettin, Veliaht Murat Efendi, Şehzade Abdülhamit ve Dışişleri Bakanı Fuat Paşa'nın da olduğu makam sahibi insanlar vardır. Heyete eşlik edecek diğer görevliler, malzemeler ve hediyelik eşyanın da yüklendiği, padişahın annesinin adını taşıyan Pertevniyal vapuruna binerler. Aziziye ve Orhaniye zırhlı fırkateynleri seyahat boyunca padişahı korumakla görevlendirilir. Beşiktaş önünde-

ki gemiler hareket ettiğinde birbiri ardına patlayan top sesleri duyulur. İstanbul, bir padişahı ilk kez kale yerine gönül fethetmek için uğurlamaktadır!..

Messina ve Napoli limanlarının ardından 28 Haziran günü Toulon'a varılır. Burada Osmanlı kafilesi 101 pare top atışıyla karşılanır. Top atışları öylesine bitmek bilmez ki, Abdülaziz kendisiyle alay edildiğini sanarak, geri dönüş emri verir. O esnada, Dışişleri Bakanı Fuat Paşa'nın kalbi duracak gibi olur! Avrupa seyahatinin başlamadan sona ermesi büyük bir diplomasi skandalı olacak ve tamiri olanaksız sonuçlar doğuracaktır! Fuat Paşa, padişaha hemen, Fransızlar tarafından böylesine coşkulu karşılanmayı yadırgamamasını, bunun da nedeninin ünlü denizci Barbaros Hayrettin Paşa'nın Fransız Kralı I. François'yı, Alman İmparatoru Şarlken'in elinden kurtarması olduğunu anlatır. Barbaros Hayrettin Paşa, kazandığı zaferin ardından geldiği Toulon'da coşkuyla karşılanmıştır. Toulonlular, krallarını kurtaran donanmayı 324 yıl sonra yeniden görmekten dolayı çok mutludurlar. Fuat Paşa, sözlerini şöyle tamamlar: "Efendimiz, kulunuzu geminin direğine asıp dönüş emrini ondan sonra verin."

Toulon'da kendisi için özel olarak hazırlanan vagona binen Abdülaziz Marsilya'ya, oradan da Paris'e ulaşır. İmparator III. Napoléon Osmanlı padişahını garda bizzat kendisi karşılar. Parislilerin yoğun ilgisi altında önce Tuileries Sarayı'na, ardından da Abdülaziz'in kalması için ayrılan Élysée Sarayı'na gidilir...

1 Temmuz günü Abdülaziz ve beraberindekiler, yeni icat edilmiş makinelerin görücüye çıktığı sergiyi gezmektedirler. Padişah, çember şeklinde bir cetvel ve önünde asılı kadife kaplı bir toptan oluşan makinenin önünde durur. Bu, günümüz lunaparklarında da görülen, topa atılan yumrukla kol kuvvetinin ölçüldüğü ilkel bir makinedir. Osmanlı sultanı topun aldığı darbeye göre ibrenin cetvel üstünde hareket ettiği di-

namometrenin adını sorar. Kısa süren bir kararsızlığın ardından bir Fransız yetkili yutkunarak yanıt verir: "Tête Turque"

Mevsim yazdır ama buz gibi bir hava eser ortalıkta... Fransız mucit, "Türk Kafası" adını verdiği makinenin önünde Osmanlı padişahının duracağını nereden bilebilirdi ki? Demek, Avrupalı için Türk kafası yumruk atmaya yarıyordu!..

Sessizliği Abdülaziz bozar: "Halil Paşa, göster bakalım şunlara Türk kolunun kuvvetini."

Kayserili Halil Paşa, Abdülaziz gibi heybetli birisidir. "Emriniz başım üzre hünkârım," dedikten sonra ceketini çıkarır ve gömleğinin kollarını sıvar. Herkes nefesini tutmuş, olacakları beklemektedir. Halil Paşa yaradana sığınarak öyle bir yumruk savurur ki, dinamometrenin dağılan yuvarlak ibresi bir Fransız'ın, kopan topu bir başka Fransız'ın, yayları da etrafta toplanan öteki meraklı Fransızların ayaklarının dibine savrulur. Dağılan makinenin karşısındaki Halil Paşa alaycı bir dille şunu söyler: "Bu Türk kafası değildir, Türk'ün kafasına vurulamaz. Bu olsa olsa Avrupalı kafası olmalı ki bir vuruşta dağıldı."

Paris ziyareti esnasında onuruna verilen baloda dans ettiği bir Fransız prensesiyle fazla samimi olan Veliaht Murat'ı fırçalayan Abdülaziz, Kraliçe Eugénie'nin güzelliği karşısında büyülenecek, İstanbul'a geri döndüğünde gözü hiçbir cariyeyi görmeyecektir. Abdülaziz'in Eugénie'ye olan hayranlığı, Fransa kraliçesinin İstanbul'a gelmesiyle birazcık da olsa dinecektir. Osmanlı padişahı ile Fransa kraliçesi arasında aşk yaşanmış mıydı? Bu sorunun yanıtı, Eugénie'ye tahsis edilen Beylerbeyi Sarayı'ndaki Abdülaziz heykelinin suskunluğunda gizlidir.

Abdülaziz'in Avrupa gezisi Fransa'yla sınırlı kalmamış, heyet İngiltere'ye de geçmiş ve padişah burada da büyük bir ilgiyle karşılanmıştır. Buckingham Sarayı'nda ağırlanan padişah, 15 Temmuz günü Windsor Kalesi'nde İngiltere Kraliçe-

si Victoria'yla görüşmüştür. Ülkeye dönüş yolunda, trene binmek için geldiği Liège kentinde Belçika Kralı II. Léopold'la öğle yemeği yiyen Abdülaziz, Viyana Garı'nda da Avusturya imparatoru ve Macaristan kralı tarafından karşılanmış, tren yolculuğunun ardından ulaştığı Varna'dan da kendini bekleyen Sultaniye yatına binerek 7 Ağustos günü İstanbul'a varmıştır.

Beylerbeyi Sarayı'nda sergilenen tarihteki tek padişah heykeli, sözünü ettiğimiz bu seyahatte yaşanılan daha nice öykünün simgesidir. Çünkü, böyle bir seyahat olmasaydı Abdülaziz Avrupa kentlerinin meydanlarına konulan heykelleri göremeyecek ve dolayısıyla da Cumhuriyet döneminde yapılacak olan heykellerin ilk damlası aydınlanma tasına düşemeyecekti.

Sultan Abdülaziz'in Avrupa'ya yapacağı ziyaret öncesinde oldukça önemli bir hukuki sorun yaşanır. Sorun şudur ki, padişahın adımını atacağı her yer payitaht, yani kendi toprağı sayılacaktır. Aynı zamanda halife olan Osmanlı padişahının, Müslüman olmayan topraklara adımını basacak olması kimi çevrelerde hoşnutsuzluk yaratır. Bu mutlaka aşılması gereken önemli bir sorundur!

Son derece zeki bir öneri sonucu ortaya atılan çözüm, sorunu kökünden halleder: Abdülaziz'in ayakkabılarının tabanı açılacak, içine İstanbul toprağı serildikten sonra yapıştırılacaktır. Böylelikle padişah dünyanın neresine giderse gitsin kendi toprağına basmış, kendi toprağından dışarı bir adım bile atmamış olacaktır!

Abdülaziz'in ayakkabılarının içindeki toprak sayesinde İstanbul, Avrupa'nın birçok köşesini gezmiş olan tek dünya kentidir!

Hayat Ağacının Gölgesinde Filizlenen İnsanlık ve Boyacı Sandıkları

Nâzım Hikmet'in bisikletli insanlarının şiirini yazdığı İsviçre dağlarında yol alan bir arabanın içindeyiz... Bu dönemeçli dağ yollarında direksiyonu dans eder gibi bir sağa, bir sola çeviren adamın adı Schwerzman'dır. Ak sakalıyla Noel Baba'yı andıran Schwerzman, Flims Kasabası'ndaki çocuklara armağan götürmektedir... Ama Noel Baba'nın aksine yüzü gülmemektedir Schwerzman'ın! Götürdüğü armağan da, arabasının arka koltuğuna yatırılmış bir çocuk heykelidir.

Schwerzman bir heykeltıraştır ve Çin'de görev yaparken bir kaza sonucu çocuklarını kaybetmiş İsviçreli bir karıkocadan, çocuklarının anısına bir heykel siparişi almıştır. Heykeli tamamlayan sanatçı, yüreği yaralı anne ve babayı beklemeye koyulur. Fakat ne gelen vardır, ne de giden... Bu uzun bekleyiş sırasında bir kara haber Avrupa'nın ortasından tüm dünyaya yayılır: Sunnehüsli Yatılı Okulu'nun öğrencileri kır yürüyüşü yaparken, dağdan kopan kayaların altında kalmış ve on dokuzu can vermiştir. Schwerzman, duyduğu bu haber üzerine beklemekten vazgeçer ve yaptığı çocuk heykelini arabasına koyarak Flims Kasabası'na doğru yola koyulur. Heykel, diri diri gömülen çocukların anısına, doğa felaketinin yaşandığı yere dikilecektir.

Doğan Taşkent

Cesetlerine ulaşılamayan dört kişi vardır: Okul müdürünün karısı, kadının kucağındaki yeni doğmuş bebeği, İtalyan çocuk Dario ve onun en yakın arkadaşı Doğan Taşkent!..

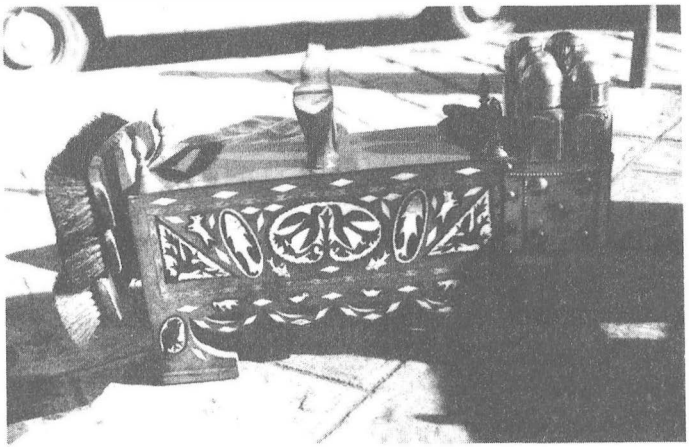
10 Nisan 1939 tarihinde yaşanılan ve hayatını kaybedenler arasında Türkiye Şeker Fabrikaları Genel Müdürü Kâzım Taşkent'in oğlunun da olduğu bu acı olaydan yıllar sonra, İstanbul'da, Sultanahmet Meydanı'ndayız... 1966 yılının bir bahar günü... Yıldız Cıbıroğlu adlı genç kız, fotoğraf makinesinin deklanşörüne mutlulukla basmaktadır... Mutludur, çünkü çalıştığı dergiden kazandığı parayla almıştır fotoğraf makinesini... Makine "Zorki" marka ucuz bir makinedir ama olsun, ileride daha iyisini satın alma umuduyla gördüğü tüm güzelliklerin fotoğrafını çekmektedir...

Yıldız Cıbıroğlu'nun zamanı bir öğle tatili kadardır ve onu yemeğe ayırmak yerine, fotoğraf çekmek peşindedir. Makineyi tutan parmaklarındaki boya lekeleri gözümüzden kaç-

maz, çünkü dergide çizer olarak çalışmaktadır. Genç kızın sayfalarını resimlediği dergi, Türbe durağının hemen arkasında, Binbirdirek Sarnıcı'na giden yolun köşesindedir ve adını da, İsviçre dağlarında gömülü çocuktan almaktadır: *Doğan Kardeş...*

Türkiye'nin en çok okunan ve sevilen çocuk dergisi *Doğan Kardeş*'in ressamlarından Yıldız Hanım'ın, yeni geldiği İstanbul sokaklarında çektiği fotoğraflar arasında ayakkabı boyacılarının sandıkları giderek öne çıkar. Öylesine sever ki bu sandıkları, dergiden artakalan tüm zamanını tarihi yarımada içerisinde, Çemberlitaş'tan Fener'e kadar dolaşarak ayakkabı boyacılarını keşfe ayırır. Yıldız Cıbıroğlu, çektiği fotoğraflara uzun uzun baktıkça bir yol açılır önünde ve şöyle düşünür: "Onların üzerindeki geyikler, keçiler, kuşlar... Ne kadar yumuşak, yalın ama etkileyici, gönül okşayıcıydılar. Neden çift çift yapıldıklarını düşünürdüm. Hoşuma giderdi... O sandıkların üzerindeki küçücük panodan, sanki genç ve saf çiftlere özgü bir sevgi yayılırdı."

Cıbıroğlu, okul yaşındaki çocukların taşıdığı boya sandıklarını, onları sokakların tuzağına karşı koruyan birer tılsım olarak algılar... Ve bir soru kemirir durur beynini: Sandıkların üstündeki simgeler ne anlama gelmekteydi ve de neden hayvan figürleri çift olarak resmedilmişti? Sandıkların ön yüzünün ortasında bir motif vardı ve onun iki yanına yayılan motiflerle boyacı sandıkları sanki tasarlanmış bir sahne gibiydiler. Yıldız Hanım, bir fotoğraf karesinin içine girerek başladığı yolculukta, yüzyıllardır akıp gelen büyük bir senaryonun içinde bulur kendini. Boyacı sandıklarının ortasındaki şekil "hayat ağacı"dır ve onun iki yanında görülen hayvan figürlerinde bir erkek ve bir dişi olarak resmedilen de, Anadolu'nun en eski yerleşimlerinden Çatalhöyük'te karşımıza çıkan iki karşıt güç ikonografisidir. Anlatılan, dünyanın dönüşümünü sağlayan karşıt güçlerin dengesidir.

Boyacı sandığında hayat ağacı.

Ayakkabı boyacılarının sandıklarında görülen hayat ağacı, en eski Tanrıça idollerinden biridir. Varlığın ağaçtan gelmesi Orta Asya toplumlarının efsanelerinde çıkar karşımıza. Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda, Osman Bey'in rüyasında gördüğü ağacın işaret olarak kabul edilmesi de, bu inancın sürmesinden başka bir şey değildir. Bir ağacı geometrik bir şekil olarak çizmeniz istense, karşınıza çıkacak şekil üçgendir. Eski Türk yazısında da, "kız" sözcüğünün yazılışı üçgen imiyle başlar. Anadolu'da muskaların üçgen biçiminde oluşunun nedeni de koruyan, doğuran, var eden hayat ağacı inancıdır.

Tıp bilimi, insan bedeninde kuşaktan kuşağa geçen genlerin varlığını, sağlığımızın kodlarının bu genlerde olduğunu kanıtladı. Kültürün de, tıpkı genler gibi zaman içinde yolculuk yapan kalıtımsal simgeleri vardır. Bunlara "arketip" adı verilir. Yazıdan önceki dönemlerde, bilgi birikimi arketiplerle aktarılırdı. Yıldız Cıbıroğlu, çektiği boya sandıkları fotoğraflarıyla başladığı yolculuğu *Türk Sanatında Gizli Yüz* adlı

kitabında tamamlar. Kitabın adında "gizli yüz" ifadesi geçer çünkü boya sandıklarındaki hayat ağacının içinde, bakmasını değil, görmesini bilen için bir de gizli yüz vardır. Hayat ağacı ve üçgen şeklinin ilişkisini düşünecek olursak, üçgen içindeki göz sembolizmasının köklerinin ne denli eski olduğu da anlaşılacaktır.

Nâzım Hikmet'in şiirinden yola çıkarak İsviçre dağlarının mezar olduğu bir çocuğa, adını o çocuktan alan bir dergiye, o dergide çalışan bir ressamın çektiği ayakkabı boya sandıklarının fotoğraflarına ve oradan da hayat ağacına geldik!.. Bir satranç oyuncusu gibi bilgiyle yaptığımız bu hamleleri, satranç bilmedikleri için yazılarında ve sunumlarında dama oyuncusu olarak kalanlar varsın kıskana dursunlar, biz şuracığa Nâzım Hikmet'in "Vasiyet" adlı şiirinde Anadolu'da bir köy mezarlığında, bir çınar ağacı altında (taş maş da istemez hani!) yatmak isteğinin de bu arketip ışığında düşünülmesi gerektiğini yazalım.

Lewis Carroll, çektiği bir fotoğraftaki kız çocuğunun bakışlarından etkilenerek bir roman yazmış ve kitaba da o çocuğun adını vermiştir: *Alice Harikalar Diyarında*... Yıldız Cıbıroğlu da, İstanbul'da çektiği boya sandıklarının üstündeki resimlere bakarak, hayat ağacına kadar uzanan bir kitap kaleme alır. Carroll'ın romanının başlangıcını anımsayalım, Alice'in arkasından koştuğu tavşan neyin içine girer?.. Bir ağaç kovuğunun!.. Alice, harikalar diyarına adımını nereden atar?.. O ağaç kovuğundan!.. Victor Hugo ne demişti: "Ey şair, bana yağmurdan bahsetme, yağdır..."

İşte size görmesini bilenler için bir arketip daha!

Nuh'un Gemisi'nin Sırrı

Nuh'un Gemisi'nin nerede olduğunu çocukluğumdan beri merak eder dururum. Ne mutlu bana ki, insanlık tarihinin bu sırrını da çözdüm ve Nuh'un Gemisi'nin yerini buldum! Biliyorum ki, şu an kimilerinin yüzünde hafif de olsa alaycı bir tebessüm belirmiştir. Ya da "Eh," demiştir birileri, "adam bu kadar kitap okur, müze gezer, ayrıntıların okyanusuna dalarsa olacağı buydu, kafayı yedi sonunda"...

Rodin'in *Düşünen Adam* heykelini, ünlü heykeltıraşın müzesinde gördüm. Bu heykelin kopyalarını dünyanın pek çok ülkesinde üniversitelerin bahçelerinde de gördüm. *Düşünen Adam* heykelinin kopyası müze önlerinde de çıktı karşıma, kütüphane girişlerinde de... Ancak bir millet var ki, *Düşünen Adam* heykelinin kopyasını bir akıl hastanesinin bahçesine koymuştur! Bu yüzden, "Nuh'un Gemisi'ni buldum," dediğimde, Bakırköy Ruh ve Sinir Hastalıkları Hastanesi'nin bahçesindeki *Düşünen Adam* heykelinden dolayı bu sözümün yadırganmasına şaşırmayacağım.

Nuh'un Gemisi'nin Ağrı Dağı'ndaki izinin görüldüğü fotoğraf, harita çalışması için dağın üstünde uçan bir uçaktan, askerlik görevini yapan ünlü fotoğraf sanatçımız Ara Güler tarafından çekilmiştir, ama bu fotoğrafı yorumlayarak, tarihin en renkli yolculuğunu yapan geminin varlığını ortaya atan,

harita uzmanı Yüzbaşı İlhan Durupınar'dır. Çekilen yüzlerce fotoğraf üzerinde çalışan Durupınar, bir fotoğraf karesi için şu yorumu yapar: "11 Eylül 1959 Cuma günü çalışmalarım esnasında, Doğubeyazıt civarında mezkûr mıntıkanın haritasını yaparken lavlara gömülmüş hakikaten enteresan bir şekle tesadüf ettim. Bu şekil, vadide sel ve lav yatağındaydı. Fakat bir kenarını da kısmen lavlar örttüğü için uzun araştırmaların sonunda bu oluşumun lav akıntısından da önce var olduğu kanaatine vardım. Aldığım ölçülerde boyunun 150, eninin 50 metre, yüksekliğinin de dıştan, lavlardan itibaren 4, içteki birikintiden itibaren de 6,5 metre olduğunu gördüm. Bölge Ağrı ve Tendürek etekleriydi. Derhal aklıma Nuh'un Gemisi geldi. Mıntıka ve eskilik bakımından bir uygunluk vardı. Sonra düşündüm: Acaba sulara dayanan bu gemi, sonradan lavlar tarafından tahrip edilemez miydi? Herhalde edilmedi. Pompei harabelerinde de küllerin muhafaza ettiği ve taşlaştırdığı, yüzünün ifadesi dahi bozulmamış insan cesetleri bulunmamış mıydı?"

Herkes Nuh'un Gemisi'ni Ağrı Dağı'nda arayadursun, biz, tarihin gemi şeklindeki en büyük hayvanat bahçesine doğru düşünce hamlelerimizi, Bedri Rahmi Eyüboğlu'nun, ayakkabı boyacılarını resmettiği tablolarıyla başlatalım. Söz konusu eserlerde, boya sandığının arkasında oturmuş insanlar görürüz. Onlardan biri Sait Faik Abasıyanık'tır. Bedri Reis'in, öykücü arkadaşını ayakkabı boyacısı olarak resmetmesinin nedeni, Abasıyanık'ın "Gün Ola Harman Ola" adlı öyküsüdür. Bu öyküsünde yazar, İstanbul'un Tahtakale semtinde boya sandıkları yapan Mercan Usta'yı anlatır. Öykü şöyle devam eder: "Köprü merdivenlerinin bir tanesinin altında bir dilsiz boyacı vardır. Mercan Usta'nın reklama ihtiyacı yok. Mercan Usta dâhidir. Fakir doğdu, fakir ölecek. Ben burada dilsiz boyacının reklamcısıyım. Gidip ayakkabılarınızı boyatın dilsiz boyacıya. Sonra Mercan Usta'nın özenmeden yaptığı kemik kakmalı boya sandığını, yeni bir dünyaya doğar gibi

seyredin. Boğaziçi'nde mehtap, Çamlıca'da grup insanoğluna ölümü de arada bir hatırlatır. Mercan Usta'nın boyacı sandığı durmadan yeniden doğmanın mehtabıdır."

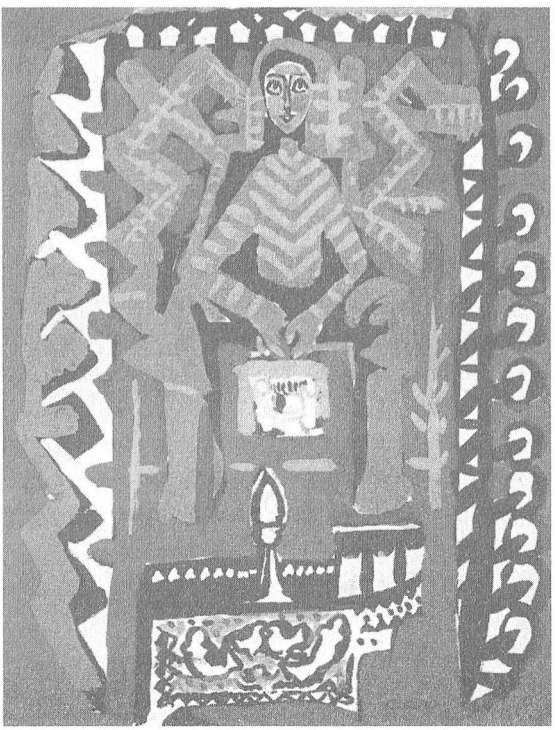
Boyacı sandıklarının üstündeki hayvan figürleri Bedri Rahmi Eyüboğlu'nun gözünden kaçmaz. Sanatçı, tablolarındaki boyacı sandıklarına bu ayrıntıyı da taşımıştır. Mercan Usta sadece Sait Faik'in öyküsünde değil, Bedri Reis'in tablolarında da yaşamaktadır.

Fotoğraf: Ara Güler.

Sait Faik, Mercan Usta'yı anlattığı öyküsünü, onun elinden çıkan sandıkları "yeniden doğmanın mehtabı" diye tanımlayarak bitirir. Nuh'un Gemisi de yeniden doğuşa doğru yapılan bir yolculuktur. Abasıyanık, öyküsünü bu şekilde sonlandırırken, sandıkların üstündeki motiflerdeki hikâyeyi tam olarak okuyamamıştır ama, simgelerin arkasındaki derinliği sezer gibi olmuştur. O derinlik ne midir?..

Boyacı sandıklarındaki arketipsel metnin ortasına konulan hayat ağacı, tüm zorluklara rağmen hayatı yeniden sürdürmenin ve köklerin yarını yeniden kuracağının sembolü-

Bedri Rahmi fırçasıyla Mercan Usta.

dür. Hayat ağacının içindeki gizli yüz, Nuh'a bir gemi yapmasını ve doğanın köklerini her canlı türünden bir erkek ve bir dişi olarak gemisine almasını söyleyen, insanın göremediğini gören, bilemediğini bilen Tanrı'dan başkası değildir. Hayat ağacı, ağaçtan yapılan Nuh'un Gemisi'nin ta kendisidir. Boyacı sandıklarında hayat ağacına, yani Nuh'un Gemisi'ne doğru yürüyen, biri erkek, öteki dişi olan hayvanlar da, Tanrı'nın elçisi Nuh peygamberin sözünü dinleyen, tufanın ötesine taşınacak yeniden doğuşun yolcularıdır.

İstanbul'un boyacı sandıklarının üstündeki arketipsel metin, Nuh'un Gemisi'nin öyküsünü anlatmaktadır.

Nuh'un Gemisi'ni dağda bayırda aramayın boşuna. Ayakkabınızı boyatmak için bir boyacı sandığına ayağınızı koyduğunuz an, Nuh'un Gemisi'ne binmiş olursunuz.

Nuh'un Gemisi uzaklarda bir yerlerde değil, ayağınızın tam altında!..

Boyacı Sandıklarında Kaybolan Efsane

Her biri Nuh'un Gemisi olan boyacı sandıklarına artık İstanbul sokaklarında rastlayamazsınız!.. Çünkü, sandıkların üstüne simgelerle Nuh'un Gemisi efsanesini yazan son usta Cemil Yıldız'ın ölümüyle bu gelenek sona ermiştir.

Sultan Reşat döneminde küçük buharlı gemilerde çalışan Rizeli Reşat Kaptan, yanına aldığı oğlu Cemil'i, Tahtakale'de Cideli Abdullah Usta'nın yanına çırak olarak verir. Abdullah Usta'nın yaptığı tavlaların ünü, İstanbul'da dilden dile dolaşmaktadır. Cemil Bey, kırk yaşına kadar tavla yapar. Dergâha girince, hocası zar atılan aleti yapmaması için onu uyarır. Cemil Usta, o günden sonra da boyacı sandığı yapmaya koyulur.

Yıldız Cıbıroğlu, *Doğan Kardeş* dergisinde çalıştığı yıllarda, öğle tatillerinde çektiği yirmi beş fotoğrafta yer alan boyacı sandıklarının sırrını araştırırken, Cemil Usta'nın oğullarına ulaşır. Celal Yıldız'ın, Yıldız Hanım'a anlattıklarından, babası Cemil Bey ve Mercan Usta'nın dışında, İstanbul'da boyacı sandığı yapan bir başka ustanın da varlığını öğreniriz: "Edirneli boyacılar bu sandıkların dışında sandık kullanmazlar. Ayakkabı boyacılarının en iddialıları daima Edirnelidir. Babamdan önce Sait Usta yapardı bu işi. İstanbul'da Sait Usta ve babam bu işi sürdüren iki kişiydi. Edirneli Sait Usta

Çingene'ydi. Cemal Gürsel Caddesi açılmadan önce Süleymaniye ile Tahtakale arasında bir Çingene mahallesi vardı. Orada otururdu Sait Usta. Küçücük bir odası vardı, orada keserdi motifleri. Diğer Çingeneler bu işi bilmezlerdi. Sait Usta'dan önce boya sandığı üzerine hayvan motifi yapan Mercan Usta vardı. O Çingene değildi. Mercan Usta çok eski, ben ona yetişemedim."

Sait Faik de, tıpkı Cemil Usta'nın oğlu gibi, Mercan Usta'yı anlattığı öyküsünü bu ünlü boya sandığı ustasını tanımadan yazmıştır... Ancak Mercan Usta'yla yapılan bir söyleşi vardır! Bu hazinenin varlığından, Yıldız Cıbıroğlu'nu arayan Alpay Kabacalı sayesinde haberdar oluruz. Mercan Usta'yla söyleşiyi yapan, ressam Arif Kaptan'dır. 1938 yılında, *SES* dergisinde yayımlanan söyleşide Arif Kaptan, Mercan Usta'nın yaşadığı yeri anlatırken, onun yaptığı ut kalıplarını bakın neye benzetiyor: "Bakırköy çarşısında, sobacı dükkânı üstündeki daracık odasında ak saçlı Mercan Usta, beni belki en yakın dostuna göstereceği misafirperverlikle karşıladı. Soba borusu gibi bir merdivenden yukarıya çıktık. Tek pencereden giren bol bir ışık; karmakarışık ve talaş kırıntılarıyla dolu odasının duvarlarındaki Nuh'un Gemisi'nin iskeletine benzeyen ut kalıplarını, tezgâhın altına tıkılmış lostra kutularını, hatta karanlık köşelerin çivi yaralarına kadar aydınlatmaya çalışıyor."

Marangoz bir babanın oğlu olan Mercan Usta Bursalıdır. Padişah II. Abdülhamit döneminde kereste ticareti yapmak ister ama odunları çıta haline getirmek için kurduğu tezgâh "fabrika" diye dönemin yönetimi tarafından elinden alınır. Baba mesleği marangozluğa dönen Mercan Usta'nın adı ut ve boyacı sandığı konularında giderek öne çıkar. Arif Kaptan'ın yaptığı röportaj, ne yazık ki, Mercan Usta'nın boyacı sandığı yapmayı ne zaman ve kimden öğrendiği konularında bilgi içermemektedir. Bu yüzden, boyacı sandıklarında

hayat ağacına doğru yürüyen erkek ve dişi hayvan simgelerinin ulaşılabilen en derin noktası Mercan Usta olarak kalacaktır.

Mercan Usta, söyleşinin bir yerinde, ayakkabı kutularından çıkardığı hayvan motiflerini gösterirken, boyacı sandığı yapan bir Çingene'nin varlığından söz ederek şunları söyler: "Günahı boyunlarına, ben işlerini görmedim ama yaptığı kakmaların çabucak döküldüğünü söylüyorlar."

Söyleşide adı geçen Çingene, Cemil Usta'nın oğlunun Yıldız Cıbıroğlu'na anlattığı Sait Usta'dan başkası olamaz. Mercan Usta'nın Cemil Usta'nın adını duymamış olmasının nedeni de, Arif Kaptan'ın söyleşi amacıyla Bakırköy'deki atölyesinin kapısını çaldığı 1938 yılının Cemil Usta'nın henüz dergâha girmediği, üstünde zar atılan tavlalar yaptığı döneme denk gelmesidir.

Mercan Usta'nın atölyesi Bakırköy'de, gözlerden uzak bir yerdedir. Nuh'un Gemisi efsanesinin sembollerle üstüne yazıldığı boyacı sandıklarının İstanbul'un uzak bir semtinde yapılmasının nedenini Mercan Usta şöyle açıklar: "İstanbul'da işlek bir yerde dükkân açıp çalışmak istemez miyim? Fakat buna cesaretim yok. Bir de dost düşmana karşı kepaze olmak da var. Müşterilerim fakir adamlar, nihayet pabuç boyayıp hayatlarını kazanıyorlar. Ne isteyebilirim ki onlardan? Geçenlerde bir boyacı geldi, kutu istedi. En sade bir boyacı kutusu için yedi lira idare edebiliyordu. Ne yapalım ki adamın cebinde üç lirası var. Babacığım, diyor, sana karımı kefil vereyim, paranın geri kalanını iki ayda tamamlarım. Karısından ne alırım? Pekâlâ deyip, sandığı veriyorum. Bir defa gidip para istedim; kadın yazmasının ucunu çözüp sekiz kat olmuş bir lirayı uzattı. Özür diliyor. Bir daha gelmem ben, paranız oldukça getirip verirsiniz deyip uzaklaştım."

Sokaklarda karşınıza çıkan boyacı sandıklarına, hayat ağacının etrafındaki hayvan motiflerini görebilmek için boşuna

Çemberlitaş

eğilip bakmayın... Bu tür sandıkları yapan bir usta yaşamıyor artık... Ne Mercan Usta, ne Cemil Yıldız, ne de Sait Usta...

İstanbul Oyuncak Müzesi'nde, tahta oyuncaklar yapan bir Eyüp oyuncakları ustasının atölyesinin canlandırıldığı yerde, dikkatli bakarsanız, hayvan motifli bir boyacı sandığını, daha doğrusu Nuh'un Gemisi'ni görebilirsiniz. Yıldız Cıbıroğlu'nun, Cemil Usta'nın oğlundan aldığı son hayvan figürleri de, müzenin aynı bölümünde sergileniyor...

Yıldız Hanım, boyacı sandıklarının fotoğraflarını çekmek için dolaştığı semtleri şöyle sıralıyor: "Cankurtaran, Fener, Çemberlitaş..."

Çemberlitaş'ta duralım, çünkü İstanbul'un bu tarihi eseri hakkında söyleyecek bir çift sözümüz var: 18. yüzyılın ikin-

ci yarısında yaşayan Ermeni tarihçi İnciciyan, İstanbul'u anlattığı kitabında Çemberlitaş'tan bahsederken, sütunun üstünde İmparator Constantinus'un, ışıklar saçan Apollon şeklinde bir heykelinden söz açar. Constantinus'un heykelinin başına, çarmıha gerilen İsa peygamberin eline çakılan çivilerden birinin gömüldüğü bilgisini veren İnciciyan, kaideye de Nuh peygamberin gemisini yaparken kullandığı bir aletin konulduğunu yazar.

Depremde yıkılmaması için çembere alınan ve böylelikle halk arasında "Çemberlitaş" olarak adlandırılan tarihi sütunda, Constantinus'un annesi Helena tarafından Kudüs'ten getirilen kutsal emanetlerin olduğuna dair bilgiye Evliya Çelebi ve Hüseyin Çelebi gibi yazarların eserlerinde de rastlarız. Mehmet Münif Paşa'nın çıkardığı *Mecmua-i Fünun* adlı bilim dergisinin 1866 yılında yayımlanan 35. sayısında, Çemberlitaş'la ilgili bir yazıda da "Saygıya değer bazı eserler gömülüdür" denilerek, buranın halk arasında kutsal bir yer sayıldığı belirtilir.

Çemberlitaş'ın altında kutsal emanetlerin olup olmadığı tartışmasını bir kenara koyarak, gözümüzün önüne şöyle bir fotoğraf getirelim: İnciciyan'ın, Nuh'un Gemisi'nin yapımında kullanılan bir eşyanın gömülü olduğunu söylediği Çemberlitaş'ın gölgesinde, üstünde Nuh'un Gemisi efsanesini anlatan arketipsel imgelerin olduğu bir boyacı sandığı!..

Galata Köprüsü'ndeki Boyacı Sandıkları

Her ne kadar, sakallı kadınlar, cüceler, yapışık ikizler gibi görmeye alışık olmadığımız insanların sergilendiği sirkler, 19. yüzyılın sonunda Amerika'da ortaya çıksa da, bu tarihten çok önceleri de, böylesi açık hava sirkleri vardı. İstanbul'da, Eminönü'ndeki Yeni Cami'nin çevresi de, işte böyle bir yerdi.

II. Mahmut döneminde, Eminönü'nün en ilgi gören insanı Kürt Ali'dir! Hamallık yapan Kürt Ali'nin ayakları tam yarım metre uzunluğundadır. Bu büyük ayaklı adamı görmek isteyenler, caminin bir duvarının gölgesine oturmuş, İstanbul'a gelen Fransız şair ve ressam Théophile Gautier'nin "iki ayaklı deve" adını verdiği hamalların önünden geçmeyi âdet edinmişlerdir. Kürt Ali'nin ayakkabısının içine kundaklı bir çocuğun konulduğu ve rahat rahat sığdığı haberi, kısa sürede İstanbul dışına taşar.

Eminönü ile Karaköy arasına yapılan Galata Köprüsü, açık hava sirkinin yeni mekânı olur. Köprüüstü, açıldığı ilk günden itibaren İstanbul'un, adı bir afişe yazılmamış oyuncularının sahnesine dönüşür. Padişah II. Abdülhamit zamanında, köprüden geçenler, Çıplak Mustafa ile Madam Opala'nın kapışmalarına tanık olurlar. Fatih tarafından gelen Çıplak Mustafa, lakabından da anlaşılacağı üzere yaz ve kış anadan doğ-

ma gezer. Madam Opala ise köprü sahnesine Beyoğlu tarafından çıkar ve Çıplak Mustafa'nın tam aksine üstüne kat kat fistanlar giyer. Önce birbirine laf atmayla başlayan karşılaşma çok geçmeden saç saça, baş başa kavgaya dönüşürdü. Padişah, her iki delinin köprüden karşı tarafa geçmesini yasaklayınca, gözler, köprüüstündeki seyyar satıcıların oyunlarına, tekerlemelerine, ilgi çekmek için yaptıkları numaralara çevrilirdi.

Galata Köprüsü, bir vapur iskelesiydi aynı zamanda. İstanbul'un Asya yakasına, Boğaz'a ve Adalar'a giden vapurlar köprüye yanaşıp, yolcularını buradan alırlardı. Bu nedenle, köprünün alt tarafı en az üstü kadar hareketliydi. Zaman içinde köprü altına kahvehaneler, küçük dükkânlar ve lokantalar açılınca bu mekân insanların buluşma yerine dönüştü.

Köprü altındaki "Şans Gişesi", açık hava sirkinin son hüzünlü yıldızının yaşadığı yerdir. Onu bize tanıtması için sahneye Sait Faik Abasıyanık'ı davet ediyoruz. Söz, Abasıyanık'ın: "Dünyada mislü menendi olmayan bu köprünün altında... basık bir dükkânda, bir piyango satıcısı yaşıyor: Bay Ömer Özkan. Özkan soyadından çok, 'Uzun Ömer' ismi ile anılan bu genç adamı hemen her İstanbullu, her İstanbul'a gelen taşralı Haydarpaşa vapurundan Köprü'ye ayak basar basmaz durup saatlerce seyreder. Küçük çocuklar saatlerce, kovuluncaya kadar önünde durup kendilerinden, babalarından ve ağabeylerinden ikiler, üçler, dörtler kere büyük, bu muhteşem adamı seyrederler. Doğrusu şaşkınlıkla seyretmeye değer bir adam. Amma çok bakılınca kendisi üzülüyor Ömer Efendi. Bakın, bakın ama fazla durmadan geçin n'olur."

Bilecik'in Abbaslı Köyü'nde doğan Uzun Ömer, 2 metre 25 santim boyundadır ve geçimini köprü altındaki küçük gişesinde piyango bileti satarak sağlamaktadır. Dedesi, kendi gibi masallardaki dev görünümünde olsa da, babası 1,68 boyundadır. Sait Faik, Uzun Ömer'in köprüden ayrılıp eve gi-

Uzun Ömer

dişini sözcüklerle şöyle resmeder: "Akşam olunca Ömer Efendi gişesini kapar. Köprü'nün merdivenlerini uzun, dalgın bir hülya âleminde çıkar. Kendinden altmışar, yetmişer, seksener santim aşağıda insanların üstüne saffet dolu, hüsran dolu, iyilik dolu gözleriyle bakarak bir tramvay vatmanının yanında iki büklüm Beşiktaş'taki evine döner. Babasıyla yemeklerini yerler. Sonra tahtadan hususi yapılmış karyolası kırıldığı için yerdeki hususi yapılmış şiltesine uzanır, gözlerini kapar, helal süt emmiş bir eş düşünür..."

Sait Faik, bir elbiseyi kaça yaptırıyorsun, diye sorunca Uzun Ömer, "Onu hiç sorma! Beş yüz liradan aşağı elbise dikmiyorlar bana," karşılığını verir. Yazar, "pabuçlar" deyince de, Uzun Ömer'in yarasına dokunur: "Hele pabuçlar! Yüz elli liradan aşağıya hiçbir kunduracı ayakkabı yapmıyor. Köse-

lelerin de hali malum. Ne kadar kalın olursa o kadar çürük oluyor. Ne kadar yürümesem üç ayda parçalanıyor."

Ömer Özkan, 4 Şubat 1960 tarihinde, insanlara hep yukarıdan baktığı gözlerini 38 yaşında hayata kapasa da, 58 numara olan ayakkabıları Galata Köprüsü'nde uzun yıllar sergilenir. İnsanlar bu kez köprü altına Uzun Ömer'i değil, annelerinden, babalarından, arkadaşlarından duydukları bu efsanevi adamın ayakkabılarını görmeye giderler.

Ayakkabının tarihinde Galata Köprüsü'nün unutulmaması gereken bir yeri vardır. 1874 yılında İstanbul'a gelen İtalyan yazar Edmondo de Amicis bu gerçeğin farkında olanlardan biridir. Amicis'in *İstanbul* kitabından, köprüden geçenleri bir podyumda yürüyen mankenler gibi algıladığı satırları okuyoruz: "Gözleri köprünün döşemesine dikip sadece ayaklara bakmalı; Âdem Baba ayağından Paris'in son moda fotinlerine kadar dünya yüzünde mevcut bütün pabuçların geçtiği görülür; Türklerin sarı, Ermenilerin kırmızı, Rumların mavi, Musevilerin siyah pabuçları, sandallar, Türkistan çizmeleri, Arnavut tozlukları, açık küçük iskarpinler, Küçük Asya süvarilerinin rengârenk paçalıkları, sırma işli pantuflar, İspanyol çarıkları, kadife, ip, bez, tahta pabuçlar; o kadar çok pabuç var ki, birine bakarken yüz tanesi görülür."

Galata Köprüsü'ndeki ayakkabı tamircisinin varlığından da, Fazıl Hüsnü Dağlarca'nın "Köprü Ayakkabıcısı" adlı şiiri sayesinde haberdar oluruz:

Bir ayakkabı onarıcısı Köprü'nün parmaklıklarına sığınmış
Çalışır durur kendincek bir sandık içinde.
Yamar eski pabuçları, yamar yavaş yavaş,
Saçsakal epeski, sanki bir ilk yaratık,
Güpegündüz yaşar karanlığı o tahtanın içinde.

Bağlandığı bir yere, açlıkla çalışmakla güzel,
Sığdığı bir soluk yere, elimizin kolumuzun.
Hem durur, hem yürür, hem ayrılır, hem ulaşır,
Burasını boşuna seçmemiş,
Bir ilişki var ayakla Köprü arasında duyarlığı uzun.

Galata Köprüsü'nde, insanların en çok geçtiği yerler ayakkabı boyacıları arasında engelli olanlara ayrılmıştı. Bu belediyenin yaptığı bir uygulama değildi. Ayakkabı boyacıları dilsiz, topal ya da bedeninde herhangi bir engel bulunan arkadaşlarına daha çok iş yapsınlar diye köprünün en güzel yerlerini ayırırdı. Geçimlerini zar zor sağlayan ayakkabı boyacılarının kendi aralarında koydukları yazılı olmayan bu kural, köprünün yıkılmasıyla birlikte unutulur ve tarihe karışır!..

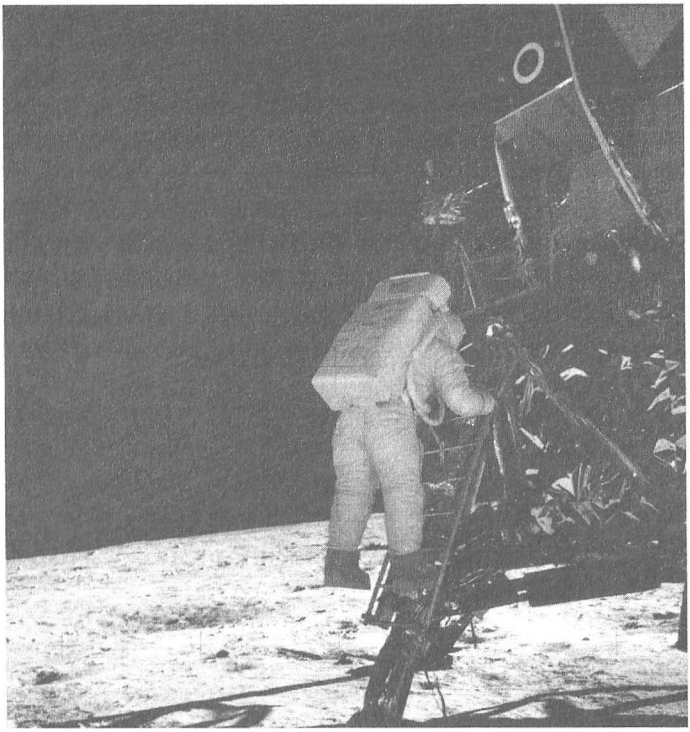
Ayakkabı Dolabı

Fotoğrafta görülen iki genç insanın ortasındaki yaşlı adamın adı Orville Wright'tır. 77 yaşındaki Wright'ın solunda 18 yaşındaki Neil Armstrong, sağ tarafında da bıyıkları yeni terleyen 14 yaşındaki Yuri Gagarin durmakta.

Yuri Gagarin ve Neil Armstrong, aralarında duran bu yaşlı adamla bir fotoğraf çektirdikleri için çok mutludurlar. Çünkü Orville Wright, 1903 yılında kendi yaptığı uçakla, sabit kanatlı ve motorlu ilk uçuşu gerçekleştiren pilottur. Wright kendisine hayran olan ve yanında iki kanat gibi duran bu delikanlılardan birinin 1961 yılında uzaya, ötekinin ise 1969'da Ay'a adım atacaklarından habersiz, fotoğrafın çekildiği 1948 yılında dünyadan ayrılacaktır...

İlk uçağı yapan Orville Wright, uzaya çıkan ilk insan olan Yuri Gagarin ve Ay'a ilk adım atan Neil Armstrong tam 14 yıl, üstünde yaşadıkları gezegenin toprağına basmış, havasını solumuş ve suyunu içmiştir. Ne var ki, hayatları boyunca bir araya hiç gelmemişler, dolayısıyla da sözünü ettiğimiz fotoğrafı çektirmemişlerdir! Ancak böyle bir fotoğraf var olsaydı, tarih boyunca çekilen onca fotoğraf arasında en güzeli ve en anlamlısı olurdu...

Orville Wright'ın uçağıyla yerden ancak 45 santim yükseldiği tarih ile Neil Armstrong'un Ay'da bıraktığı ayak izi

Bilim ile Ay arasındaki merdiven!

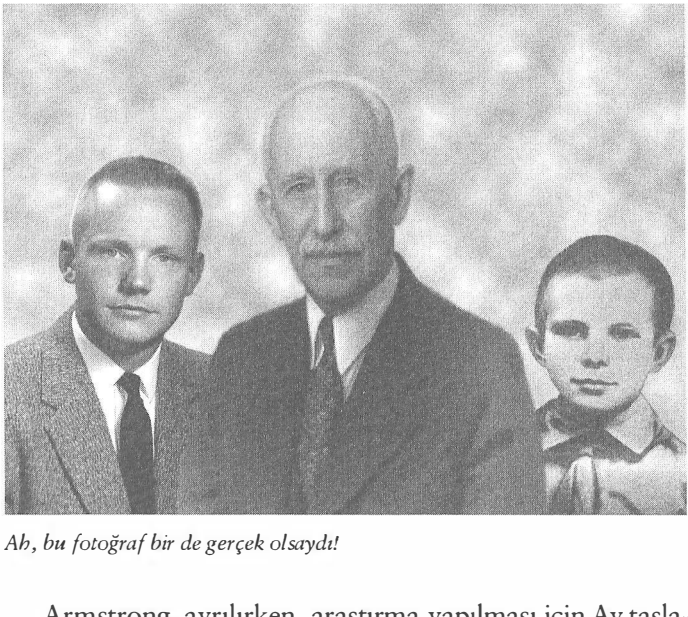
arasında sadece 66 yıl vardır. Uçuş tarihinin en önemli üç olayına imza atan Wright, Gagarin ve Armstrong'un aynı fotoğrafta yer alabilme olasılığını düşünmemizi sağlayan, bilimin baş döndüren hızıdır. Bilim, motorlu bir araçla insanın ilk uçuşuna, uzaya ilk çıkışına ve Ay'da ilk yürüyüşüne tanık olmayı, milyonlarca insanın hayatına sığdırmayı başarmıştır. Tüm bunlar gerçekleşirken, Ay'da yürüyen ilk insan Neil Armstrong, fotoğraf albümüne, o tarihi günden hatıra olarak bir tek fotoğraf karesini koymayı tamamen tesadüfe borçludur!

20 Temmuz 1969 günü, Ay'da çekilen fotoğraflarda poz veren astronot Neil Armstrong değil, onun Ay'a adım atan ilk insan olma unvanını elde etmesinin ardından uzay mekiğinden çıkan Edwin Eugene Aldrin'dir. NASA, yapılan eğitimlerde Aldrin'e Ay'da Armstrong'u görüntülemesi konusunda görev vermeyi unutur. Bu nedenle, Armstrong'un Ay'da görüldüğü sadece bir fotoğraf karesi vardır. Söz konusu fotoğrafta Armstrong, Ay modülünün kenarında çalışırken tesadüfen çıkmıştır ve sırtı da kameraya dönüktür!

Neil Armstrong, Ay'da, insanlık tarihinin o en önemli adımını atmak için merdivenden inmiştir! Uygarlık tarihi boyunca onca keşif, onca icat yapan insanın Ay'a ulaşmak için merdivene muhtaç olması, bilim tarihinin garipliklerinden biridir. 1900'lü yılların uzay bilgisi Ay'a ulaşmakta kısa kalmış, araya bir merdiven konulmuştur. Oysa, o yıllarda dünyada yürüyen merdiven bilinmekteydi. Armstrong'u Ay'a kavuşturan merdiven hiç değilse çağa daha uygun olsun diye yürüyen bir merdiven ya da küçük bir asansör şeklinde yapılabilirdi!

Hiç şikâyetçi olmayalım! Çünkü Neil Armstrong insan aklının en eski buluşlarından biri olan merdiven yerine, bir halatın belirli aralıklarla düğümlenen boğumlarına basarak da Ay'a ulaşabilirdi. Unutmayalım ki, 1964 yılında, Ay modülünü tasarlayan Grumman Corporation firmasında astronotların düğümlü bir halat sayesinde Ay'a ayak basmaları konusunda çalışmalar yapılmıştır. Aracın kapısına, astronotların basamaklarından Ay'a ineceği bir merdiven eklemek akıllara sonradan gelmiştir.

Tüm dünya, bir insanın Ay'a attığı ilk adımı ve o adımın fotoğrafını konuşur. Oysa, Armstrong'un Dünya'ya dönmek için -212 °C ile +177 °C arası sıcaklıklara dayanıklı, 30.000 dolar değerindeki 43,5 numara ayakkabısıyla Ay'da bıraktığı son ayak izi de, en az ilki kadar konuşulmaya değerdir.

Ah, bu fotoğraf bir de gerçek olsaydı!

Armstrong, ayrılırken, araştırma yapılması için Ay taşları toplar. Ne var ki, bu taş örneklerinin ağırlığı Dünya'ya dönüş yolunda büyük bir engeldir. Armstrong, yanına aldığı taşlara karşılık uzay aracının ağırlığını dengelemek için ayakkabılarını çıkarır ve Ay'da bırakır!

Ay'da sadece Armstrong'un ayak izi değil, o izi bırakan 43,5 numara ayakkabıları da durmaktadır. Bu bilginin ışığı altında şunu söyleyebiliriz: Neil Armstrong bir Amerikalı olabilir ama evine, yani Dünya'ya dönerken bir Türk gibi davranmış ve ayakkabılarını kapıda çıkarmıştır. Armstrong'un açtığı yoldan giden dokuz astronot da, yanlarına aldıkları taşların ağırlığını dengelemek için aynı hareketi yapmış ve botlarını çıkararak Ay'da bırakmışlardır.

Onca sanat eserindeki romantizmi bozmak istemem ama, Dünya'nın giriş kapısındaki Ay, aslında tıpkı bir ayakkabı dolabı gibidir!

"Şıpıtık... Şıpıtık..." ya da "Şıpıdak... Şıpıdak..."

Sahrayıcedit Camii'nin hemen yanında, iki caddenin arasında Merdivenköy'e doğru uzanan bir mezarlık vardır. Ne zaman bu mezarlığın yanından geçsem, tüm mezarlığın bir kişinin kabri olduğu duygusuna kapılırım. Sahrayıcedit Mezarlığı ince ve uzun görünümüyle sanki içinde yatan Mehmet Münif Paşa'nın mezarı gibidir. Çünkü, Mehmet Münif Paşa'nın hayattayken yaptıkları bir değil, bin insan ömrüne sığmayacak kadar önemli ve bir o kadar da inanılmazdır!

19. yüzyılın aydınlarından olan ve eğitim bakanlığı da yapmış olan Mehmet Münif bir bilim önderi olup, pozitif bilimlerin yaygınlaşmasında başrolü oynamıştır. 1862 yılında, modern pedagojiye dair ilk denemeyi kaleme almasının yanı sıra, kütüphanelerin yönetimiyle ilgili ilk resmi talimatnameyi hazırlayan ve İstanbul'da bir devlet kütüphanesi açma fikrini ilk ortaya atan da odur. İstanbul'da bir dans okulu açma düşüncesi ilk kime aittir diye sorsam, hiç tereddüt etmeden "Mehmet Münif" yanıtını vermelisiniz. Osmanlı alfabesinde okumayı kolaylaştırıcı ve harflerin yanlış okunmasını önleyici değişiklikler yapılmasını gündeme getiren Mehmet Münif, bir kadın hakları savunucusu olarak görücü usulü evlenmenin sakıncalarını da büyük bir yüreklilikle 1800'lü yılların ikin-

ci yarısında dile getirmiştir. Mehmet Münif, dönemin en saygın bilim dergilerinden biri olan *Mecmua-i Fünun*'u çıkaran ve "ekonomi-politik" kavramını topluma ilk öğreten aydındır. Haliç'in kıyısında açılan Miniatürk düşüncesini 19. yüzyılda "Minyatür Osmanlı Devleti Parkı" projesiyle ilk ortaya atan da odur. Voltaire, Bossuet ve Jean-Jacques Rousseau gibi yazarların eserlerini çeviren, şiirler de yazan Mehmet Münif, ülkesinin aydınlanması için yaptıklarını anlatmaya elinizde tuttuğunuz bu kitabın tüm sayfalarının yetmeyeceği büyük bir entelektüeldir. Bu nedenledir ki, Sahrayıcedit Mezarlığı sanki tek başına Mehmet Münif'in kabri gibi metrelerce uzanır!

Bu mezarlıkta, ayrıca büyük bir İstanbul yazarı da yatmaktadır. Tulumbacılardan yeniçerilere, meyhanelerden İstanbul esnafına kadar, güçlü ciğerleriyle tarihin derinliklerine dalan ve bize oradan avuç avuç bilgi çıkaran Reşat Ekrem Koçu ustamız, Sahrayıcedit Mezarlığı'nın sakinleri arasındadır. Koçu, 1952 yılında yayımladığı *Tarihimizde Garip Vakalar* adlı eserinde dalkavuklar hakkında bilgi vermekle kalmaz, bu mesleğin fiyat tarifesini de yayımlar. 1730-1754 yılları arasında tahtta oturan Padişah I. Mahmut dönemine ait olan tarifeden birkaç örneği bilginize sunalım:

Dalkavuğun burnuna fiske vurma (fiske başına) ..... 20 para
Başına kabak vurma ..... 20 para
Yüzünü tokatlama (tokat başına) ..... 30 para
Oturduğu minderden ve setten aşağı yuvarlama ..... 180 para
(Bir yeri incinir, kırılırsa tedavi cerrahi parasını latife eden verir.)
Çıplak başına tokat atma (tokat başına) ..... 45 para
Sakal boyanmasına ..... 60 para
Yüzüne mürekkep ve kömür ile kara sürme ..... 37 para
Kuyruğu dışarıda kalmamak üzere bir fındık sıçanını ağzının içine kapatma ..... 400 para

Aydınlanma tarihinin büyük hamlesi: Mehmet Münif Paşa.

Bostan dolabına bağlanarak su içinde bir miktar durdurmak şartiyle bostan kuyusunda bir devrine..... 600 para
(Bu latifede birden fazla her devir için ayrıca 100 para verilir. Dalkavuk boğulur ölürse cenaze masrafı latifeyi yapana aittir.)

Dalkavukluk, tarihin her döneminde geçerli olan ve iyi kazandıran bir meslektir! 2000'li yıllarda dalkavukluk daha kazançlı bir hale dönüşmekle kalmamış, ölüm riski de ortadan kalkmıştır.

Reşat Ekrem Koçu, bin bir zahmetle hazırladığı *İstanbul Ansiklopedisi*'nde "Ayakkabı" maddesine de yer vermiş ve bu konuda şu bilgileri sunmuştur: "Ayakkabının bütün gi-

yim kuşam eşyası gibi, sahibinin karakteri ile yakın alakası vardır. Renginden, biçiminden, süsünden onları taşıyan ayaklara hükmeden kafanın hüviyeti hakikate yakın anlaşılabilir."

Koçu, İstanbul'da ayakkabı topuğuna basarak yürümenin külhanilik, kopukluk, kabadayılık ve "itlik alametlerinden" olduğunu belirtir. Mahallelerde yangın tulumbacıları sandıklarının kurulmasıyla topuk gösterme sevdasına tulumbacıların da karıştığını yazan Koçu, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ayakkabılarının arkalarına basarak yürüyenlerin arttığından şikâyetçi olur: "Bu laubalilik süratle ayaktan başa intikal etti. Sokaklarda, büyük şehrin caddelerinde, göbeğinde şıpıtık şıpıtık topuk döğen ayakkabıları ile yürüyen ayak gövdeye de o hale denk külhani eda verdi, gençlerimizin yüzünden edeb çekingenliği kalktı."

"Şıpıtık... Şıpıtık..."

Reşat Ekrem Koçu'nun *İstanbul Ansiklopedisi*'nin 1423. sayfasındaki, ayakkabının topuk kısmına basılarak atılan adımların çıkardığı bu sesi okuyunca, başımı kaldırdım ve uzun uzun baktım kütüphaneme... Orada, şiir kitaplarının bulunduğu raftan da bu sesin geldiğini duydum... Ve elim, Salâh Birsel'in 1955-60 yılları arasında yazdığı şiirlerini içeren *Kikirikname* adlı kitabına uzandı. Bu tarih, Koçu'nun da sözünü ettiği, ayakkabı topuğuna basarak dolaşma modasının yaygın olduğu dönemi içermektedir. İşte, Salâh Birsel'in "İstiklal Caddesi" şiirinden dizeler:

Caddelerden İstiklal Caddesi
Uzundur da uzundur
İstiklal Caddesi'nde bekârlar
Dolaşır şıpıdak şıpıdak

Kısa ve Çabuk Adımlar...

Mevsimin ilk kar taneleri Londra Köprüsü'nün kulelerinde birikirken, Oakley Sokağı'ndaki tek odalı bir evde iki erkek çocuk, kırmızı kadife ceketini terzi makasıyla kesen annelerini seyretmektedir. Kadının, büyük oğlu Sydney'e ceketini bozarak diktiği palto ortaya çıktığında, bodrum katındaki odadan hıçkırık sesleri yükselir: "Okuldaki arkadaşlarım beni böyle görünce ne düşünecekler?"

Ertesi sabah, okul yolundaki Sydney'in giydiği yalnızca annesinin ceketi değildir. Ayaklarında da, annesinin, yüksek topukları kesilen ayakkabıları vardır.

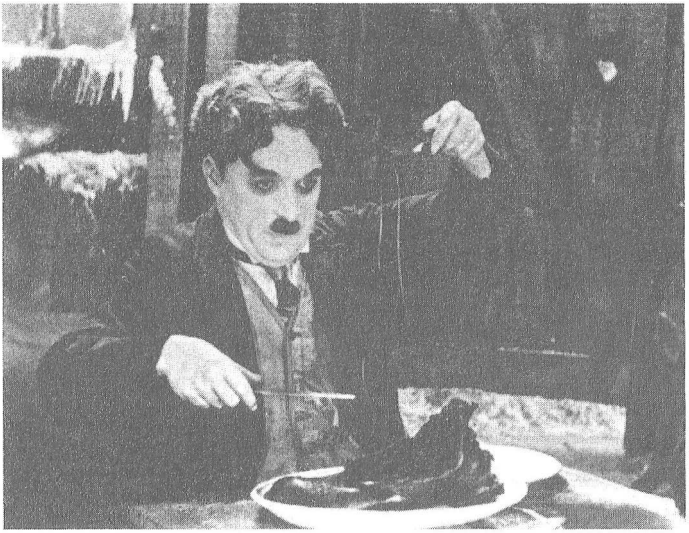
Alkolik olan baba erken yaşta öldüğü için öylesine yoksullardır ki, Sydney okuldan artakalan zamanlarında Londra'nın kırmızı otobüslerinde gazete satmak zorundadır. Bir gün, otobüsün üst katındaki boş bir koltukta bulduğu cüzdanın üstünü yolcular görmeden gazeteyle kapatır ve usulca cebine koyduktan sonra koşarak eve gelir. Annesi sinir nöbetlerinden birini geçiriyordur. Cüzdanın içindekileri yatağa boşaltır, fakat cüzdan hâlâ ağırdır. Biraz daha kurcalayınca cüzdanın içindeki küçük bir gözde yedi tane altın lira bulur. Annesi bu işe çok sevinir ve önce çocuklarına güzel kıyafetler alır daha sonra hafta sonu onları tatile götürür. Sydney'in kardeşi o günü şöyle anımsayacaktır: "Denizi ilk kez görüyordum, hemen büyülendim. Parlak güneşin altında suya yak-

laştığımda kocaman bir canavar kıvrılarak üzerime geliyor gibi bir duyguya kapılmıştım. Üçümüz de ayakkabılarımızı çıkarıp ayaklarımızı suya soktuk. Su bileklerimi ıslatıyor, ayaklarım yumuşak kuma gömülüyordu."

Yalnızca Sydney mi, kardeşi de çalışmak zorundadır. Küçük çocuk barlarda nergis çiçeği satar, oduncuda kesilen odunları dizer. Annesinin eski giysilerini pazarda satmayı da dener ama sadece bir jartiyeri bedelinden çok daha az bir paraya satabilir ve tabii bunun için eve döndüğünde annesinden fırçayı yer.

Küçük çocuk bir gün, Kensington'ın arka sokaklarında yaşlı bir adam ve oğluyla tanışır. Baba oğul, bir ayakkabıcıdan aldıkları eski ayakkabı kutuları, talaş, Nocl kâğıtları ve tutkalla oyuncak gemiler yapıp sokakta satarak geçiniyorlardır. Yoldan geçenlerin dikkatini çeken renkli ipler ve bayraklarla donatılmış oyuncak gemilerin çok sayıda alıcısı vardır. Bizim küçük kardeş, ayakkabı kutularından oyuncak yapımını öğrenmek arzusuyla babayla oğluna yardım etmeye başlar. Onlar mahalleden taşınınca da bu işi evde kendi yapmaya karar verir. Bir hafta içinde yaptığı üç düzine gemiyi zorlanmadan satar satmasına ama zaten küçük olan evlerinde dikiş işleri yapan annesinin malzemelerinden yer bulamaması ve kazandığı paranın az olması nedeniyle çok sevdiği oyuncakçılık işine istemese de son verir.

Annelerinin rahatsızlığı nedeniyle akıl hastanesine kaldırıldığı dönemlerde evde birbirine sokularak uyuyan iki kardeşten küçük olanı, yıllar sonra çocukluk günleriyle ilgili şunları söyleyecektir: "Yoksul mu yoksulduk. Küçük bir odada yaşıyorduk. Çoğu zaman yiyecek bir lokma ekmeğimiz olmazdı. Ayakkabılarımız da yoktu. Annem kimi kez potinlerini çıkarıp birimize giydirir, potinleri giyen de yoksullara dağıtılan çorbanın peşine düşer ve günlük tek aşımız olan çorbayı kapıp getirirdi."

Charlie Chaplin

Annesinin ayakkabısını giyen bir çocuğun adımları nasıldır? Ayağından büyük olan ayakkabılar çıkmasın diye kısa ve çabuk çabuk!..

Bizim kardeşlerin bir de büyükbabaları vardır. Ayakkabı tamircisi olan büyükbaba gut hastalığından dolayı elleri şişince, işini artık yapamaz olur. Zavallı kadın, akıl hastanesinde tedavi görmediği günlerde çocuklarını yanına alarak büyükbabanın evine gitmekte ve ona yardımcı olmaktadır.

Yoksulluk içinde geçen yılların ardından küçük kardeş, "yatağın altındaki farelere ayakkabılarını fırlatarak" geçirdiği on iki günlük bir gemi yolculuğuyla önce Kanada'ya, oradan da trenle New York'a ulaşır. Times Meydanı'nda tramvaydan indiğinde Amerika hakkındaki ilk izlenimleri şöyle olacaktır: "Hemen hemen her köşede seyyar ayakkabı boyacılarının karşısına oturmuş kısa kollu gömlekler giyen insan-

lar büyük bir rahatlıkla ayakkabılarını boyatıyordu. İnsanda sanki giyinip kuşanmalarını sokakta tamamlıyorlarmış izlenimini bırakıyorlardı."

Aynı günlerde Amerikalı yönetmen Sennett, çekeceği otel sahnesini hazırlayan set işçilerini izliyordur. Bu sırada ucunu koparmak için ısırdığı purosunun tütününün yapıştığı dudaklarından şu sözcükler dökülür: "Bir komedi unsuruna ihtiyacımız var." Bu sözden sonra Sennett, yaktığı purosundan derin nefes çekerek, kenarda keşfedilmeyi bekleyen oyuncu adaylarından birine döner ve "Komedi makyajı yap. Ne olursa olsun fark etmez," der.

Genç adam, gardıroba doğru yürürken, böyle bir fırsatın bir daha eline geçmeyeceğini bilmektedir. Attığı her adımda, onlarca komik karakter gözünün önünden film şeridi gibi geçer... Bürüneceği karakter bir an önce zihninde oluşmalıdır, zamanı çok azdır... Oldukça bol bir pantolon bulacak, başına küçük bir şapka koyacak ve büyük ayakkabılar giyecektir. Gardırobun kapısını açtığında kararını vermiştir: "Üstümdeki her şeyin birbiriyle çelişkili olmasını istiyordum. Yani torba gibi bol pantolon giyerken ceketim bedenime sıkıca yapışacaktı, şapkam başıma küçükken ayakkabılarım ayağımdan fırlayacak kadar büyük olacaktı."

Yıllar yıllar sonra o küçük çocuk, yani Charlie Chaplin, sinema tarihinin en unutulmaz, en güzel komedi karakteri Şarlo ile annesinin ayakkabıları ayağından çıkmasın diye çorba almaya giderken attığı adımlarla bütün dünyayı güldürecektir, kısa ve çabuk çabuk!..

Kız Kulesi'nin Ayakkabıları

Yüzyıllardır denizin içindeki kayalıklarda oturur durur da hiç kimsenin aklına gelmez, "Bu kızın ayakkabıları nerede?" diye sormak...

İstanbul üzerine yazılan hiçbir kitapta, ayaklarını Boğaz'ın serin sularına daldıran Kız Kulesi'nin çıkardığı ayakkabılarının nerede olduğuna dair bir yazı, bu sırrı ortaya çıkaracak bir araştırma okuyamazsınız. Bu konuyu da aydınlığa kavuşturmak bize düştü...

Her şey, Ankara'daki Ulaştırma Bakanlığı'nın, İstanbul'un trafik sorununa çözüm olarak bulduğu "Marmaray" ve metro projeleriyle başlar. Kız Kulesi'nin ayakkabılarının bulunmasına giden yolun Ankara'dan başlamasına şaşırmayın, çünkü "Kız Kulesi Sokağı" da zaten İstanbul'da değil, Ankara'dadır!

Tarihi yarımada içinde, toprağa değen her dozer kepçesinin bir katliama yol açacağı bilindiğinden, projenin Yenikapı bölümüne de, araştırma yapmak üzere önce arkeologlar gönderilir. Temel kazılarında görev yapan elliyi aşkın arkeolog, İstanbul'un en eski limanlarından biri olan Langa'da, her biri görende hayranlık uyandıracak tekne kalıntıları bulurlar. Yüzyıllardır dalgaların oyunlarından uzak, birer ölü

gibi toprağın altında öylece yatan tekneler, bu kez su yerine bilimin kaldırma gücüyle arkeologların kollarında, korunmak üzere müzeye taşınırlar.

MÖ 6000'li yıllarda Marmara Denizi bir göldür. İstanbul ve Çanakkale boğazları olmadığı için, gölün kıyısında yaşayanlar tatlı su balığı avlayarak geçimlerini sağlıyorlardı. Kuzeydeki buzulların erimesiyle dünya denizlerinin seviyeleri yükselmeye başladı. Ege'den ve Karadeniz'den Marmara Gölü'ne tuzlu su akışıyla da boğazlar oluştu. Bu sırada Marmara Gölü'nün kıyısındaki pek çok yerleşim sular altında kaldı. İşte bu yerleşimlerden biri, Yenikapı'daki Marmaray çalışmaları esnasında, arkeologlar tarafından keşfedilmiştir. Deniz seviyesinin yaklaşık yedi metre altında bulunan bu yerleşimde, İstanbul'un en eski sahiplerine ait balık avlama aletleri, kürekler, tahta parçaları ve mezarlar gün ışığına çıkarılıyor.

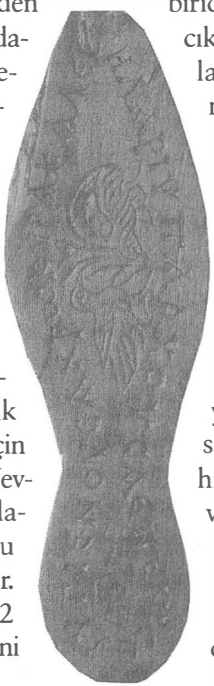
Doğu Roma İmparatorluğu döneminde, İstanbul'un bu ilk yerleşimini örten suların üzerinde bir liman kurulmuştur. Binlerce yıl sonra bu limandaki kalıntıları ortaya çıkaran arkeologlar, sivri burunlu, yuvarlak topuklu bir çift kadın ayakkabısı bulurlar. Kuş ve çiçek resimleriyle bezenmiş sandaletin üstünde "Sağlıkta kullanın hanımefendi, güzellikte ve mutlulukta giyin..." yazılıdır. Böylelikle, Kız Kulesi'nin ayaklarını denize sokmadan önce çıkardığı ayakkabıları da bulunmuş olur!

İstanbul'da, MS 5. yüzyıl ile 7. yüzyıl arasında yaşamış bir ayakkabı ustasının yaptığı her kadın ayakkabısının içine sağlıklı, güzel ve mutlu günlerde kullanılması dileğini yazması, "Hayatın zenginliği hisse senetlerinde değil, hissi senetlerdedir" sözümüzün değerini bir kez daha yükseltiyor.

Tam da Orhan Veli'yi okumanın sırası:

Bir kadının suya değiyor ayakları;
İstanbul'u dinliyorum gözlerim kapalı.

Sultanahmet Camii'ni, Ayasofya'yı ve Topkapı Sarayı'nı olduğu gibi gören pencerenin duvarına asılı takvim yaprağındaki tarihi okuyoruz: "12 Nisan 1930..." Tarihi yarımada siluetini gözler önüne seren bu pencereden Kız Kulesi görünmemektedir. Çünkü pencere, Kız Kulesi'nin fırdöndü balkonunun pencerelerinden biridir ve o gün, Boğaz'ın içindeki bu küçük adacıkta İstanbul tarihinin hiç bilinmeyen bir teşaşı yaşanmaktadır!

Roma terliği

Trabzonlu Mehmet Küçükmehmetoğlu'nun, Çanakkale Seddülbahir ve Yeşilköy fenerlerinde görev yaptıktan sonra Kız Kulesi'ne çıkar tayini. Deniz fenercisi Mehmet Reis, 1921 yılında evlendiği karısı Nevhibe Hanım ve yaşlı babası Rıza Bey'le birlikte Kız Kulesi'ne yerleşir. Mehmet Reis, Boğaz'dan geçen geminin ışığıyla rehberlik lere Kız Kulesi fenerihtiyaçlarını almak için yaparken, babası evin şısına gitmekte, eşi Nevsandalla Üsküdar çarğı kuru fasulye ve pilahibe Hanım ise pişirdievin, daha doğrusu vı balıkçılara satarak kıda bulunmaktadır. kulenin bütçesine kat-

1930 yılının 12 Nisan günü, Mehmet Reis, hamile olan eşini doğum yapması için hastaneye götürmüş, ama doktorun "Daha on gününüz var," sözüyle Kız Kulesi'ne geri dön- müştür. Ne var ki, Nevhibe Hanım'ın sancılarının aniden artması ve karnındaki suyun boşalmasıyla çaresizlik boy verir; doğum Kız Kulesi'nde gerçekleşecektir! Karadeniz'den Marmara'ya bir rahim gibi uzanan İstanbul Boğazı'ndan nice geminin geçişine yardım eden Kız Kulesi'nin fenercisi Mehmet Reis, yine Kız Kulesi'nde ama bu kez çocuğunun, annesinin rahminden dün-

Kız Kulesi'nin kızı, Jale Özçilengir.

yaya gelişine kılavuzluk yapar! O gün, Nevhibe Hanım ve Mehmet Reis'in kızları dünyaya gelir, Kız Kulesi'nde!.. Bebeğe "Jale" adını koyarlar...

Nevhibe Hanım için Kız Kulesi, kızının doğumundan sonra adeta bir korku kulesine dönüşür; bir yandan, denize düşme korkusuyla gözünü kızının üstünden ayıramazken, öte yandan Alfred Hitchcock'un *Kuşlar* filmindeki gibi martıların saldırılarından çekinir. O yıllarda radyo ve televizyon olmadığından iyice bunalan Nevhibe Hanım'ın sinirleri, görüşecek, konuşacak bir komşunun olmamasıyla da iyice bozulur. Jale dört yaşına bastığında aile Kız Kulesi'nden taşınır ama Nevhibe Hanım'ın yüzü yine gülmemektedir. Çünkü, eşi Mehmet Reis rahatsızlanmış ve tedavisinin Kasımpaşa Deniz Hastanesi'nde yapılmasına karar verilmiştir. Mehmet Reis, Kulaksız Yokuşu'nda küçük bir ev kiralar...

Kız Kulesi'nden ayrıldıktan altı ay sonra Mehmet Reis hastanede son nefesini verir. Küçük Jale'nin hayatı da bundan sonra tamamen değişir! Dedesi Rıza Bey, yaptığı şekerleri Kasımpaşa çocuklarına satar ve küçük ceplerden aldığı harçlıklarla ailenin geçimini sağlamaktadır. Jale, dedesinin kendisine verdiği rengârenk şekerlerden dolayı çok mutludur!

Nişantaşı Kız Sanat Enstitüsü'nde okuyan Kız Kulesi'nin kızı, Mustafa Özçilengir'le evlenir ve Beyoğlu'nda İstanbul'un ilk çocuk giyim mağazasını açar...

Jale Özçilengir yardım istedikleri zaman Kız Kulesi'nin bayrağını yarıya indirdiklerini anımsıyor. Biz de, yazımızın bayrağını yarıya indirelim: İstanbul'daki tarihi eserler müzeye dönüştürülmelidir. Bu amaçla 1992 yılında Kız Kulesi, Sunay Akın tarafından "Şiir Cumhuriyeti" ilan edilmiştir. Sorarım, Langa'da arkeologların bulduğu kadın ayakkabısı, ayaklarını suya sarkıtan Kız Kulesi Müzesi'ne yakışmaz mı?

9 Mayıs 1992 tarihinde, "Atak" adlı balıkçı motoruyla Şiir Cumhuriyeti ilan etmek için Kız Kulesi'ne doğru giderken, yanımda marangoz ustası Bahri Bahtiyar'a yaptırdığım, üç raflı küçük bir kütüphane de götürmüştüm. Raflarına şiir kitapları dizili bu kütüphaneyi Kız Kulesi'nde bırakmıştım. Yaklaşık bir ay sonra, bir şiir akşamı etkinliği düzenlemek için adacığa tekrar gittiğimde, kütüphanenin yerinde olmadığını gördüm...

Kız Kulesi'nin bekçilerinden biri onu evine götürmüş, ayakkabı dolabı yapmak için!

Şair...
İlk Yağan Kar Gibi Aklar Giyinmiş Kadın ve Postal İzi

Mevsimin ilk karı yağarken, kaç kişinin aklına bir çocukluk anısı gelir? Gazeteci Orhan Selim, 13 Ocak 1935 tarihli *Akşam* gazetesindeki köşesinde, ailesiyle birlikte yaşadığı bir geceyi paylaşır okurlarıyla: "Kar diz boyu. Babam beni elimden tutmuş, komşunun düğününe gidiyoruz. Çamlarının saçları ağarmış koskocaman bakımsız bir bahçe. Köşkten çalgı sesleri geliyor. Babamla içeri giriyoruz. Taşlıkta lastikler, galoşlar, kunduralar..."

Kapının taşlığına bir sürü ayakkabı dizilidir, çünkü evin kızının düğünü vardır o gece. Konuklar yiyip içip eğlenirlerken, küçük Orhan pencerenin kenarına oturup arka bahçeye yağan karı seyretmektedir. Sonra, birdenbire!.. Rol çalmayı bırakıp, sözü Orhan Selim'e verelim: "Birden iç bahçenin duvarı dibindeki fundalıkta bir erkek başı kımıldadı. Penceremin altında bir camlı kapının açılır gibi olduğunu duydum. Bahçede ilk yağan kar gibi aklar giyinmiş bir kadın yürüyor. Korkarak, çekinerek, ardına baka baka. Kadın koşuyor. Kadın fundalığın arkasında kayboldu."

Buyurun size, sevgilisine kaçan bir kadın öyküsü daha!.. Hem de düğün gecesi!.. Düğün evinde şarkılar söyleyen, eğlenen insanların arasından, yağan karın sessizliğine doğru koşan kadının kaçışının tek tanığı da, penceredeki küçük bir er-

kek çocuğudur. Aslında "Orhan Selim" bir takma addır. Hayatı boyunca kar yağışında, bembeyaz bir arka bahçede, sevmediği birisiyle evlendirilmek yerine, gelinliğiyle gönlündeki adama kaçan kadını anımsayacak olan Nâzım Hikmet'ten başkası değildir!

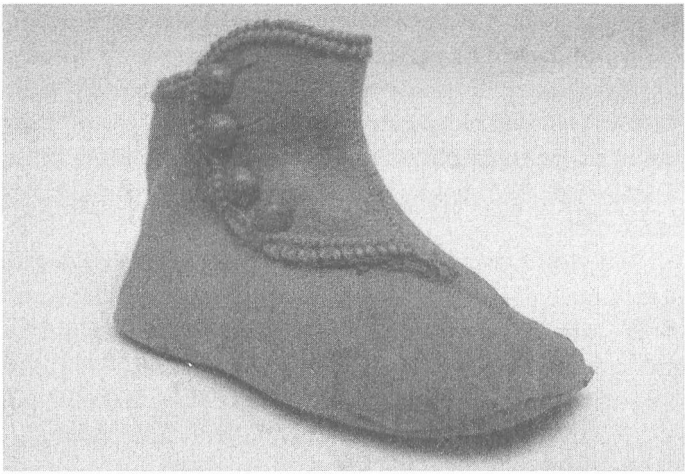
Şairin kitaplarında her çeşit ayakkabıya rastlamak olasıdır. Haydarpaşa Garı'nın merdivenlerinden başladığı *Memleketimden İnsan Manzaraları*'nda, öyküsünü anlattığı Galip Usta'yı tanıtırken, insan hayatında ayakkabının en önemli olduğu yaşı unutmaz:

"Mektebe gitsem," diye düşündü.
(10 yaşında.)
"Babamın bıçakçı dükkânından
akşam ezanından önce çıksam," diye düşündü.
(11 yaşında.)
"Sarı iskarpinlerim olsa
kızlar bana baksalar," diye düşündü.
(15 yaşında.)

52 yaşındaki Galip Usta'nın hayatını basamak basamak anlatarak başladığı kitabında Nâzım Hikmet'in gözü, Haydarpaşa Garı'nın merdivenlerini inip çıkan insanların ayakkabılarına da takılır:

Üç bayan
çıktılar merdivenleri koşarak
–sivri külâhlarıyla
mantar iskarpinleriyle–

Nâzım Hikmet, 1938 yılında, Mustafa Kemal Atatürk ölüm döşeğindeyken, ülkeyi Almanya'nın yanında savaşa sokmak isteyenlerin kumpasıyla hapse atılır. Bundan daha iyi fırsat olmazdı. Ne de olsa Nâzım Hikmet, dünyadaki ayakkabı fabrikalarının savaş postalları ürettiği bir dönemde şunları yazıyordu: "Türkiye faşist değildir. Burada sulh içinde

Nâzım Hikmet'in çocukluk ayakkabısı.

yaşayan hiçbir unsura karşı kan kini, kan nefreti yoktur. Fakat faşizmin bayraktarlığını yapan bazı unsurlar, memlekette faşizme bir kapı açmak için, böyle bir Yahudi aleyhtarlığı ile söze başlıyorlar. Bu kapıdan, sonra kimlerin gireceğini, bize nasıl koyu bir irtica ve istibdat getireceğini biliyoruz."

İkinci Dünya Savaşı sona erdiğinde, Nazizm'in son tokatlarından birini yiyenler arasında Nâzım Hikmet de vardır. Evet, Nâzım, savaşın bitmesine rağmen bir Alman faşist tarafından dövülmüştür! Hem de hapis yattığı Bursa Cezaevi'nde!..

Tarih: 7 Mayıs 1945... Güzel bir bahar güneşi, öğle saatinde Bursa Cezaevi'nin pencerelerinden koğuşları ısıtırken, radyodan şu ses duyulur: "Almanya kendi topraklarında kayıtsız şartsız teslim olmuştur!"

Bu haber üzerine Nâzım haykırır: "Yaşasın!.. Yaşasın!.. Dünya kurtuldu!"

Tüm mahkûmlar şairin coşkusuna ortak olurken, hapishanenin sağlık ekibinde görevli bir mahkûm, sinir krizi geçirerek bir köşede tırnaklarını yemeye başlar. Türk ordusun-

da teğmenken, Alman çasusu olduğu anlaşılan ve hapse atılan genç adamı bir mahkûm, "Casus teğmen şimdi tırnaklarını yiyor, onları bitirince bakalım ne yiyecek?" sözleriyle alaya alır. Yerinden ok gibi fırlayan Alınan casus, zavallı mahkûmu tekme tokat dövmeye başlar. Savaş bitmiş ama Bursa Cezaevi'nde Nazi vahşeti tüm hızıyla yaşanmaya devam etmektedir!

Nâzım Hikmet, kavgayı ayırmaya çalışırken, Nazi'den iki sert tokat yer yüzüne... Açılan soruşturma sonunda teğmene de, şaire de üçer günlük hücre cezası verilir. Nâzım Hikmet'in bu adaletsizliğe isyan eden sözleri, kendisini hapishaneye mahkûm edenlerin kimliğini ele vermesi bakımından önemlidir: "Herifin tokatından zavallı genci kurtaralım derken başımıza, başımıza değil yanağımıza neler geldi! Almanya sevdalısı beyzadelerin yarattığı ortamda hiç yoktan 28 yıl hapis yedik. Bu yetmemiş gibi, şimdi de faşizme, casusluğa teşebbüs edenlerin adam dövmelerine engel olduk diye hem bir faşistin iki sillesini yedik, hem üç gün tecrite atıldık. Bu kadar kanunsuz, bu kadar adaletsiz işlem olur mu?"

Alnını pencerenin camına dayayıp, yağan kar altında düğün evinden gelinliğiyle kaçan kadını gören çocuk... Senden sonra da ülkende öylesine kanunsuz, öylesine adaletsiz işler olacak ki!..

Sarı Çizmeli Mehmet Ağa

Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Barack Obama, Türkiye'ye yaptığı ziyaret programında, Ankara'daki Millet Meclisi'nde bir konuşma yapar. Konuşmasında, ülkesinin kuruluş yıldönümü anısına Washington'da yapılan bir anıta, dönemin padişahı Abdülmecit'in tuğrasını gönderdiğini anımsatır.

Obama kürsüden alkışlarla iner ama Meclis'te bulunan hiç kimsenin aklına söz alıp şunları söylemek gelmez: "Az önce bu kürsüden Abdülmecit'i andınız. Size teşekkür ederiz ama atalarınız ten rengi kara olduğu için ülkenizde Ku Klux Klan tarafından diri diri yakılırken ve ordunuz İkinci Dünya Savaşı yıllarında kara tenli vatandaşlarınızdan aşağılık ırk saydıkları için kan bağışı kabul etmezken, az önce adını andığınız Abdülmecit, dünyada köleliği kaldıran liderlerin başında gelir. Onu böyle hatırlamanızı isteriz!"

1854 yılında, Kızıldeniz ile Akdeniz'i birbirine bağlayan Süveyş Kanalı projesi, Mısır Hıdivi Sait Paşa tarafından, dönemin padişahı Sultan Abdülmecit'e sunulur. Kanalın mühendisi Ferdinand de Lesseps'le yapılan anlaşmanın bir maddesinde, kanalın Akdeniz'e açılan sahillerinde bulunan "Port Said" liman kentine, fener olarak oldukça büyük bir heykel konulması yazılıdır.

Abdülmecit erken sayılacak bir yaşta, 38'inde ölünce, yerine tahta geçen Sultan Abdülaziz, denizciliğe verdiği önemden dolayı, Osmanlı'nın okyanuslara açılarak güç kazanmasından çekinen İngiltere'ye rağmen projenin sürdürülmesini ister. Bu arada, kanalın Akdeniz kıyısına konulacak dev heykel, dönemin ünlü heykeltıraşı Frédéric Auguste Bartholdi'ye sipariş edilir ve sanatçı heykeli yapmaya koyulur. Heykel o denli büyük olacaktır ki, ayakta durması için çelik bir iskelete gereksinim duyulur. Bu görevi de, Eyfel Kulesi'nin mühendisi Gustave Eiffel üstlenir.

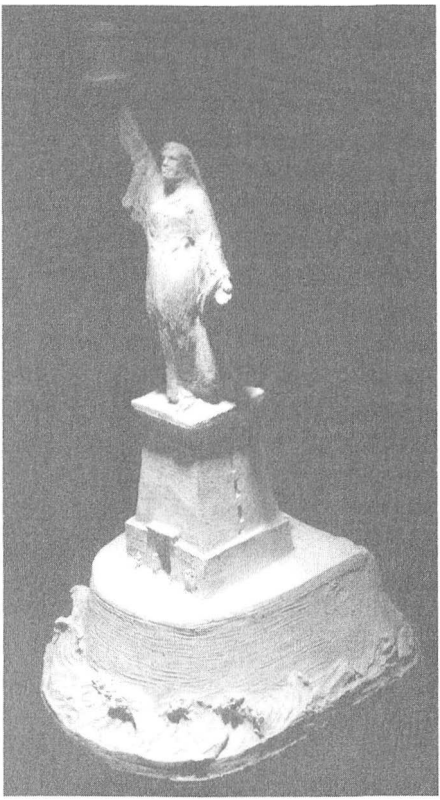
Kimi kaynaklar, Müslüman bir ülkede böylesine gösterişli bir heykelin huzursuzluk yaratacağı düşüncesiyle yerine konulmadığını yazsa da, bu görüşe katıldığımı söyleyemem. 1867 yılında, Avrupa'ya yaptığı seyahat esnasında meydanlardaki heykelleri gören ve hayran olan Abdülaziz'in önünde çok daha somut bir engel vardır: parasızlık!..

Borçlanmadan doğan kapitülasyonlar devletin kasasını boşalttığından, heykelin tamamlanması için sanatçıya yapılması gereken ödemelere para ayrılamaz. Bartholdi de çaresizlik içinde heykeli beklemeye alır. Amerika ve Fransa'nın yakınlaştığı bu dönemde, Fransızlar, Amerika'ya bir heykel armağan etmeye karar verirler. Heykel siparişi Bartholdi'ye verilince, sanatçı kolları yeniden sıvar ve Türklerin Akdeniz'e koymayı düşündüğü heykelin karşısına geçer; hummalı bir çalışma sonrasında ortaya sol elinde Bağımsızlık Bildirgesi, sağ elinde meşale tutan *Özgürlük Anıtı* ortaya çıkar!

Abdülaziz, sırtı doğuya, yüzü batıya dönecek şekilde koymayı düşünüyordu. Bu duruşun anlamı da şuydu: "Hey Batı, unutma ki, sadece güneş değil, uygarlığın ateşi de Doğu'dan yükselir!"

2005 yılında, New York'ta yaptığım bir gösteri sırasında, sahnede bu öyküyü anlatmış ve şaşkınlıkla dinleyen Amerikalılara aynen şunları söylemiştim: "Siz Amerikalılar, diyorsunuz ki, bizim size borcumuz var... Ne borcu?.. *Özgürlük*

Anıt'nın birkaç taksitini ben ödedim, parayı hemen getirin!.. Sizden para çıkmaz, bari borçtan düşün... Tabii onca yılın faizini de hesaplamayı unutmayın!"

Bizim Özgürlük Anıtı'nın ilk modeli!

Paris'te, kendini bir iple sokak lambasına asarak intihar eden adam, görenleri korkutur. O, Abdülmecit döneminde İstanbul'a gelen, dahası padişahı selamlamış olan Fransız şair Gérard de Nerval'dir!

Nerval *İstanbul Yolunda* adlı kitabında, denize inen bir yolda "mütevazı" bir fayton içerisindeki Abdülmecit'le karşılaşmasına yer verir: "Sultanın kıyafetini diğerlerinden ayıran tek özellik, fesinin üzerindeki pırlantalı imparatorluk nişanı idi. Solgun fakat kibar yüzünde bir hüznün, duygunun izi okunuyordu. İnsiyaki bir hareketle onu selamlamak için şapkamı çıkardım... Bana dikkatle baktı, çünkü bu hareketimle örf ve âdetleri bilmediğimi belli etmiştim. Burada sultana selam vermezler."

Abdülmecit dönemine kadar sarı ayakkabı giymek yalnızca Müslümanlara tanınmış bir hak iken, 1839'da Mustafa Reşid Paşa'nın hazırladığı Tanzimat Fermanı'ndan sonra, ayakkabılardaki bu ayrıcalık kaldırılır. Nerval, bu konuya da değinir: "Çizme ya da sarı pabuç giyme hakkı yalnız Türklerindi. Ermeniler kırmızı, Rumlar mavi, Yahudiler siyah pabuç giyerlerdi. Parlak ve zengin kıyafetler de yalnız Türklere mahsustu. Evler bile bu ayrıma tabi tutulur, çok canlı renklere boyanan Türk evleri diğerlerinden hemen ayrılırdı, öbür toplumlar evlerini ancak donuk, mat renklerle boyayabilirlerdi. Bugün her şey değişmiş bulunuyor, imparatorluğun tebaası olan herkes reformla gelen Avrupalı elbiseleri ve kırmızı fesi giyebilir."

İstanbul'da, 1839 yılına kadar, ayağa giyilen ayakkabıların renkleriyle, evlerin dış görünümü arasında bir bağ olduğunu bilen kaç kişi vardır?

Sultan III. Selim'in tahtta olduğu 1786 yılında, İstanbul'da, gayrimüslimlere siyah ve kırmızı renkte ayakkabı yapan 60 adet gayrimüslim ayakkabı ustası vardı. Bunlar, Müslüman ayakkabı ustalarıyla yaptıkları anlaşma gereği, birbirlerinin müşterilerine hitap edecek renklerde ayakkabı yapamazlardı ve bu kurala uymayan cezalandırılırdı.

Kapıkulu Ocağı'ndaki yüksek rütbeli subaylar, imtiyaz simgesi olarak sarı çizme giyebiliyorlardı. 1839 fermanıyla bu ayrıcalık sona ermiştir ermesine ama, "sarı çizmeli Mehmet Ağa" sözü, verdiğimiz bu bilgi unutulmuş olsa da, o dönemden miras olarak günümüze kadar gelmiştir.

Aman, Amerikalılar bunu duymasın, yoksa *Özgürlük Anıtı*'ndan dolayı alacağımızı sarı çizmeli Mehmet Ağa'ya havale edebilirler!

Sargıyı Sakın Açmayın!

Tahtakale sokaklarında yaptığım sayısız gezintilerin birinde, boyacı sandığı satan bir dükkânın önünde kulak misafiri olduğum sohbet, yıllar geçse de çıkmaz aklımdan: Adam, satıcının gösterdiği boya sandığına bakarak şunu söylemişti: "O çok büyük abi, bizim oğlan taşıyamaz."

Oğluna ayakkabı boyacısı sandığı seçen adama bakarken, bir Kemalettin Tuğcu romanının ilk sayfalarında buldum kendimi. Eve döndüğünde kapıyı açan çocuğun boya sandığıyla karşılaşması, o gece prova olarak babasının ve annesinin ayakkabılarını boyaması, sabah erkenden kalkıp omzunda sandığın ağırlığıyla bir meydan ya da cami duvarının önüne oturup, fırçayı sandıkta acemice tıkırdatması... Hepsi, bir dönem çocuk edebiyatının en çok okunan yazarı Kemalettin Tuğcu'nun kaleminden çıkmış "acıklı" bir hikâye gibi geçti gözümün önünden...

İstanbul'un Çengelköy semtindeki bir evde, 27 Aralık 1902 günü doğan bir bebek buruk bir sevinç yaşattırır. Anne ve babanın yüreği buruktur çünkü, bebeğin iki ayağı da içe dönüktür. Çıkıkçı Şahnazar Hanım'a haber salınır hemen. Şahnazar Hanım bebeğin ayaklarını tahtalara sarar ve açılmaması konusunda ev halkını uyarır. Baba Yüzbaşı Galip Bey, bebeğin ağlamalarına dayanamayarak sargıları çözer, tahtaları atar...

Çıkıkçı Şahnazar Hanım, birkaç hafta sonra kontrol için geldiğinde tedavinin yapılmadığını görünce çok kızar. Bebeğin ayaklarını yeniden sararken, sert bir dille uyarısını yineler: "Sargıyı sakın açmayın, yoksa sakat kalır!"

Yüzbaşı Galip Bey, akşam eve geldiğinde bebeğin feryat figan ağladığını görür. Yüreği oğlunun acısına dayanamayan baba, eşinin yalvarmalarına aldırmadan sargıları bir kez daha açar... O bebek, "acıklı" kitaplarıyla ünlenecek olan Kemalettin Tuğcu'dur ve yazar, yaşadığı bu talihsiz olayı şöyle anlatır: "Babamın acıma duygusu yüzünden sakat kaldım ve ömrüm boyunca bunun acısını çektim."

Kemalettin Tuğcu'nun adı Refik Durbaş'ın "İstanbul Hatırası" şiirinde de çıkar karşımıza:

Hiç kimsesi yok Kemalettin Tuğcu'nun
Köprüaltı çocuklarından başka

İstanbul meydanlarında, seyyar satıcılardan kurulu büyük bir orkestra vardır. Bu orkestra her yaştan ve her türden insandan oluşur. Ayakkabı boyacılarının enstrümanı, sandıklarına vurarak ses çıkardıkları fırçalarıdır. İstanbul sokak orkestrasında, boyacı sandığının arkasına bir baterist gibi oturup müzik yapanlar da genellikle çocuklardır. Hitler'in zulmünden kaçarak Türkiye'ye gelen bilim adamlarından Hans Wilbrandt'ın oğlu Rupert Wilbrandt, çocukluk yıllarının geçtiği Türkiye'ye yıllar sonra gelir ve gözlemlerini yazdığı *İstanbul Çeşitlemeleri* kitabında, bir ayakkabı boyacısını tanıtır bizlere: "Bir ses; tlak tilalak, tilalak tlak tlak... Bakıyoruz bu sesin geldiği yere. Altı yedi yaşında, kendi pabuçları olmadığından, ağabeyinin ona çok büyük gelen ayakkabılarını giymiş bir oğlan. Çorapları yok. Habeş kökenli olduğu ortada. Yakasız kırmızı gömleği ve yama dolu pantolonuyla bir motoryağı tenekesinin üstüne oturmuş. Önünde kontrplaktan herhalde kendi yaptığı boyacı kutusu. Elinde ayakkabı fırçası. Baktığımızı görüyor. Sevgi dolu bir tebes-

süm. Fırçasını ortadan tutuyor ve münavebeyle fırçanın sağ tarafını, sol tarafını boyacı kutusuna değdirerek tlak tilalak tilalak tlak tlak taylamını müzik çalar gibi seslendiriyor."

Rupert Wilbrandt, Afrika kökenli bir ailenin oğlu olan ayakkabı boyacısıyla Şehzade Camii'nin önünde karşılaşır. Wilbrandt, tarihi camiyi gezmeden önce, Habeş çocuğa ayakkabılarını boyattırır: "Öbür ayakkabı abi, sözleri sanki kadife gibi bir sesten geliyor kulağıma. Kendime geliyorum ve öbür ayağımı kutunun üstüne yerleştiriyorum. Aynı eylem. Yine dalmışım. Ayaklar yerlerini değiştiriyor ve ayakkabı cilası çocuğun parmaklarıyla sürülüyor. Ustalık işte burada! Bu cila bir bezle dağıtılsa, ayakkabılar o kadar güzel parlamaz."

Çocuklar, küçük parmaklarından dolayı pek çok iş alanında aranılan işçilerdir. Bu nedenle, çocuk haklarının olmadığı dönemlerde, ayakkabı yapım atölyelerinde de çocuklar çalıştırılmıştır. Robert Kolej sosyoloji profesörü Clarence Richard Johnson tarafından yürütülen bir kent monografisi çalışması vardır. *İstanbul 1920* adıyla yayımlanan bu kitapta, ayakkabı imalathanelerinde çalışan çocuklar hakkında bilgi yer almaktadır. Ayakkabı sanayiinde on beş yaşın altında 2.500 çocuğun çalıştığını belirten araştırmada, atölyelerin eski, sallanan binaların en üst katında olduğu yazılıdır. Yaş ortalaması on bir olan ama yedi yaşından bile küçük çocukların aralarında yer aldığı bu küçük parmak işçileri, sabah 8:30'dan akşam 18.00'e kadar çalıştırılmakta ve yemek olarak da ancak kuru ekmekle karınlarını doyurmaktadır. Kent yaşamını, yetimhanelerinden dul kadınlarına, okullarından sivil toplum örgütlerine kadar inceleyen çalışma, Cumhuriyet öncesi İstanbul'da, bir ayakkabı imalathanesinin fiziki koşullarını bizlere anlatan yegâne eser olması açısından çok önemlidir. Cumhuriyet döneminde de, söz konusu atölyelerde ne yazık ki bir değişiklik olmadığını belirterek, Prof. Johnson başkanlığındaki araştırmacıların Gedikpaşa ve Çar-

şıkapı semtlerinde bulunan imalathanelerden birinde gördüklerine kulak verelim: "Beş kat merdiveni tırmanıyoruz; basamaklar geçmiş nesillerin adımlarıyla aşınmış durumda; merdivenlerde tırabzana benzer herhangi bir şey mevcut değil. Koridorlarda hiç ışık yok; buna rağmen, en küçüğü yedi, en büyüğü on bir yaşındaki on erkek çocuk sabahın erken saatlerinde ve gecenin karanlığında, bu merdivenleri inip çıkarlar."

Kemalettin Tuğcu'ya kimi çevreler kitaplarında duygu sömürüsü yapıyor diye saldırmıştır. Oysa, Prof. Johnson'un yürüttüğü bilimsel çalışma, İstanbul'da çocuk olmanın tarihinin Tuğcu'nun yazdıklarından çok daha vahim, çok daha "acıklı" olduğunu gözler önüne seriyor. Karanlık ve tırabzansız merdivenleri beş kat çıkan bilim adamlarının karşılaştıkları manzara şudur: "Atölyeye girmek için eğimli bir kapı aralığından geçerek, New England tabiriyle 'dört köşe bir çatı arası'na girersiniz. Burası, üç yarım pencereyle aydınlanır. Her çocuğun önünde uzun bir tezgâh vardır. Otuz beş yaşlarında, yumuşak yüzlü usta masanın başında oturmaktadır. Yanı başında yedi yaşındaki oğlu çalışır. Bu küçük adam kadın terlikleri için fiyonk yapmaktadır. Diğer çocuklar ufak tefek deri işleriyle uğraşmaktadırlar; örneğin, kimileri ayakkabıların dillerini astarlamakta, kimileri çizmelere delik açmaktadır. Karanlık bir günde, öğleden sonra saat 4'tür; ustanın yanında bir gaz lambası yanmakta, dört adet mum diğer bölümleri aydınlatmaktadır. Her çocuk oturmuş, işinin üzerine eğilmiş durumda; bu fevkalade ziyaretçiye bakmak için bir dakika duruyor, sonra hemen yeniden işe dönüyorlar. Her çocuğun yanında, öğle yemeğinin kalıntısı olan bir parça ekmek var. Bütün çocuklar zayıf ve solgun; ancak yine de beklendiği kadar cılız değiller. Çocukların hepsi isteksiz. Fiyonklarla uğraşan küçük oğlan parmağını deliyor ve acıyan parmağını ağzına götürüyor. Elleri kara, kirli ve soğuk. Üstündeki giysi-

ler çok ince. Bütün çocukların suratı upuzun, sürekli kötü beslenmenin izlerini taşıyor; hepsi yaşından daha büyük gösteriyor ve hepsi neşesiz."

Clarence Richard Johnson, atölyede çalışan bir çocuğun evini, ailesini, yaşadığı yeri merak ederek onunla beraber gider. Çocuk, annesi, babası ve dört kardeşiyle yaşıyordur. Rum olan ailede baba, savaşta yaralandığı için ağır iş yapamıyor, bu nedenle Galata Köprüsü'nde şerit ve kurdele satıyor. Evin geçimi baba ve ayakkabı atölyesinde çalışan on bir yaşındaki çocuğun gelirine bağlı. Bayan Johnson, ayakkabıcılıkta yılın yedi ayı iş olmadığını ya da çok az olduğunu söyleyerek, bu zamanlarda nasıl geçindiklerini sorunca, şu yanıtı veriyor: "Daha az yiyoruz madam." Prof. Johnson'un araştırma kitabına, evden ayrılırken yazdığı şu satırlar, çalıştırılan çocukların dramını hikâyeleştiren Kemalettin Tuğcu'nun duyarlığını taşıyor: "Kapı aralığında bize 'güle güle' diyen oğlanın görüntüsü unutulmayacak kadar etkileyici. Kollarında küçük kız kardeşini tutuyor; hayranlık dolu bakışları yorgunluğun izlerini neredeyse yok etmiş."

Ölen Kocanın Ayakkabıları

Dalmaçya'nın Nadin kentinde yaşayan Maria adlı dul kadın, sancakbeyinin ahırında çalışan çocuğun ayaklarının çıplak olduğunu görünce çok üzülür. Herkes tarafından horlanan kimsesiz çocuğu elinden tutarak evine götüren kadın, ona ölmüş kocasının ayakkabılarını verir... Ve o günden sonra çocuğun ayaklarını bu ayakkabılar, yüreğini de dul kadından gördüğü anne şefkati ısıtır.

Günlerden bir gün, sancakbeyinin konağına İstanbul'dan gelen bir kapıcıbaşı konuk olur. Adam, her gün çok sevdiği atını görmek için ahıra gitmekte ve bakımıyla yakından ilgilenmektedir. Ayağında büyük ayakkabılarıyla ahırda koşturan ve işini iyi yapan çocuk, kapıcıbaşının gözünden kaçmaz. On üç yaşındaki Joseph Maskovič adlı çocuğun kimsesiz olduğunu öğrenen kapıcıbaşı, onu beraberinde İstanbul'a götürmeye karar verir.

İstanbul'da Devşirme Ocağı'na teslim edilen çocuğun adı Joseph'ten "Yusuf"a dönüştürülür. Burada, çalışkanlığı ve zekâsıyla bölük ağası Mustafa Ağa'nın da dikkatini çeken Yusuf, sarayın iç hizmetlerindeki görevlilerin yetiştirildiği Saray-ı Hümayun'a gönderilir. Doğduğu kent Nadin'de çıplak ayaklarıyla dolaşan Yusuf, aldığı eğitim sonrasında kendini Osmanlı Sarayı'nın silahtarı olarak bulur. Silahtarın görevi,

padişahın ok, yay, kılıç, zırh, tüfek gibi silahlarını korumak, bakımlarını yapmak ve tören esnasında taşımaktır. Görev padişaha yakın olmayı gerektirdiği için Silahtar Yusuf Paşa, padişahın hemen arkasında durmakta, onu adeta bir gölge gibi takip etmektedir.

1640 yılında tahta oturan Sultan İbrahim, dört yıl sonra Silahtar Yusuf Paşa'yı kaptanıderyalığa getirir. Osmanlı donanmasının komutanı olan Yusuf Paşa'yı çok zor bir görev beklemektedir...

Görevinden ayrılan Kızlarağası Sünbül Ağa, padişahtan aldığı armağanlar ve hizmetlileriyle Mısır'a giderken, gemisi Girit Adası açıklarında Venedikli korsanların saldırısına uğrar. Akdeniz'de çıban başı olan Girit korsanlarının yaptığı bu son saldırı Osmanlılar için bardağı taşıran damla olur. 30 Nisan 1645 tarihinde, Yusuf Paşa, Girit'i almak üzere donanmasıyla İstanbul'dan sefere çıkar.

Girit Adası'na Kanuni Sultan Süleyman döneminde de sefer düzenlenmiş, fakat istenilen sonuç alınamamıştır. Yusuf Paşa, 54 gün süren zorlu bir savaş sonrasında Hanya Kalesi'ni fethetmeyi başarır. Zafer haberiyle İstanbul'da şenlikler düzenlenir. Büyük üne kavuşan Yusuf Paşa geri dönüşte kahramanlar gibi karşılansa da, İkinci Meşrutiyet dönemi (1908-1918) tarihçileri tarafından "Deli" diye adlandırılacak olan Sultan İbrahim, Girit'in tamamen alınmamasına ve kendisine armağan olarak sadece mermer sütunlar getirilmesine çok bozulmuştur.

Oysa, padişah, Yusuf Paşa'yla kızını dillere destan bir düğünle evlendirmiştir! Düğünün yıllar geçse de akıllardan çıkmamasının nedeni, çeyiz ve gelin alayı düzenlenerek Saray'dan gönderilen Fatma Sultan'ın üç yaşında olmasıdır! Çocukluğunda anne ve baba görmemiş Yusuf Paşa'nın, bir çocuğun yanında "koca" unvanıyla yer alması, tarihin en büyük trajedilerinden biri olsa gerek!

Nadin'deki sancakbeyinin huzuruna çıkan görevli, İstanbul'dan geldiğini ve Yusuf Paşa'nın has adamı olduğunu söyleyerek elindeki torbayı ve de mektubu uzatır... Sancakbeyi, adına yazılı zarfı açınca, Yusuf Paşa'nın gönderdiği torbanın Maria adlı dul kadına verilmesi emrini okur. Torbayı teslim aldığına dair kadına imzalatılacak bir makbuz aynı görevliyle İstanbul'a geri getirilecektir.

Yaşlılığın ve yoksulluğun pençesinde kıvranan Bayan Maria, kendisine uzatılan torbanın mührünü açıp içindekileri masaya koyduğunda yaşadığının bir rüya olduğunu sanır; masanın üstünde içleri altın dolu bir çift ayakkabı durmaktadır! Torbadan çıkan Yusuf Paşa'nın mektubunda da şunlar yazmaktadır: "Anneciğim, bir kış günü çıplak ayaklarına kundura giydirdiğin o kimsesiz çocuk ölünceye kadar seni unutmayacak!"

1646 yılının soğuk bir kış günü, padişah "Deli" İbrahim, huzuruna çağırdığı Yusuf Paşa'dan hemen sefere çıkarak Girit'i tamamen almasını ister. Kaptanıderya Yusuf Paşa, mevsimin uygun olmadığını, hazırlıkların da zaman alacağını söyleyince padişah köpürür: "Sen kendini bir hizmet mi ettin sanıyorsun? Bu kadar hazinemi sarf edip bir alay dinsizi öldürtmeyip mallarıyla memleketlerine yolladın!"

Yusuf Paşa'nın, "Gerçi hazineyi sarf eyledik amma, büyük bir kaleyi fethettik. Küffarı katletmek bir iş değildi. Lakin sonu vahim olurdu," karşılığına iyice sinirlenen Sultan İbrahim, cellatın hemen çağrılmasını emreder. Veziriazam Salih Paşa'nın yalvarmalarına aldırmayan padişah, Yusuf Paşa'yı öldürttükten sonra cesedine bakarak, tarihin karanlık ve soğuk koridorlarında yankılanacak şu ünlü sözü söyler: "Ne güzel kırmızı elma gibi yanakları varmış, yazık oldu, kıydım!"

Yusuf Paşa, neler olup bittiğini anlayamayan dört yaşında bir kız çocuğunu arkasında "dul" bırakarak ayrılır dünyadan!..

Külkedisi'nin Ayakkabıları

Üvey annesinin çok kötü davrandığı öksüz kız, saraydaki bir düğüne katılır. Eve dönerken, ayağındaki terliğin birini havuza düşürür. Padişahın oğlu av dönüşü havuzdaki terliği bulur ve sırmalı terlik kimin ayağına olursa onunla evleneceğini tüm ülkeye ilan eder. Masalın sonunda sırmalı terlik öksüz kızın ayağına uyar ve padişahın oğluyla evlenirler...

Haklısınız, *Külkedisi* masalının neredeyse aynısı olan, yukarıda okuduğunuz *Öksüz Kız* masalının eski bir Türk masalı olduğu söylenir. Bu eskilik, 1697 yılında derlediği ve içlerinde *Çizmeli Kedi* ile *Kırmızı Başlıklı Kız*'ın da yer aldığı sekiz masaldan biri olan *Cendrillon*, Türkçe adıyla *Külkedisi*'ni ya da *Sindirella*'yı yazan Fransız yazar Charles Perrault'dan öncesine mi dayanır, bilemiyoruz. Dünyanın en çok bilinen masallarından biri olan Külkedisi'nin, Doğu'ya mı, yoksa Batı'ya mı ait olduğu tartışmalarını bir kenara bırakıp, biz Külkedisi'nin merdivenlerde düşürdüğü ayakkabısının İstanbul'da olduğunu söyleyerek, bu iddiamızın kanıtlarını ortaya koyalım...

Waterloo Savaşı'nda gösterdiği başarıyla İngiliz ordusunun gözde askerleri arasına giren Thomas Pardoe, resmi bir görevle 1835 yılında İstanbul'a gönderildiğinde, kızını da yanında götürür. Julia Pardoe, ilk şiir kitabını on dört yaşında yayımlamış, 1833'te gittiği Portekiz seyahatini de kaleme almış şair ve yazardır.

İstanbul'da dokuz ay kalan Julia Pardoe, bir masal kitabının sayfaları arasında gezinir gibi kaleme alır bu büyülü kenti. Külkedisi'nin ayakkabısının İstanbul'da olduğuna dair ilk belgeyi de Pardoe'nun *The City of Sultan and Domestic Manners of the Turks* (*Sultanlar Şehri İstanbul*, Çev: Banu Büyükkal, İş Kültür Yayınları) adlı kitabında buluruz. Yazar, Kapalıçarşı'ya gitmek için bindiği arabayı bakın nasıl anlatıyor: "Arabayı gördüğüm an, perinin Külkedisi için kabaktan yarattığı arabanın nasıl bir şey olabileceği gözümde kusursuz şekilde canlandı. Üstü kapalı ufak bir lando tarzında olan arabanın dışı baştan aşağı koyu kırmızı kumaş, mavi ipek saçaklar ve püsküllerle döşenmişti; içi ise tam olarak yaldızlanmış bir zencefilli çöreği andırıyordu."

Külkedisi'nin arabasına İstanbul'da rastlayınca, düşürdüğü ayakkabısının da pek uzakta olmadığını düşünmek yanlış değildir, umarım!..

Julia Pardoe, Padişah II. Mahmut'un kızı Fihrimah Sultan'ın, Seyit Sait Mehmet Paşa'yla olan düğününe tanık olur. 28 Nisan 1836 günü, Dolmabahçe Hasbahçesi'nde düzenlenen düğünde gelin alayında nelerin yer aldığını sırasıyla anlatır Pardoe:

İlk önce, üflemeli çalgılarla Mahmudiye Marşı'nı çalan mızıkayı takip eden askerler geçer...

Ardından, padişahın kızına armağan ettiği, kızıl üniformalar giymiş içoğlanlarının çektiği 12 beyaz katır...

Her biri dört at tarafından çekilen, içleri rengârenk, simli kumaşlarla dolu 5 araba...

Sırada üstleri açık 3 at arabası var. Her birinde Fihrimah Sultan'ın gümüş sofra takımları sergilenmekte...

Yol kenarına dizilmiş İstanbulluların ağzı açık bir şekilde seyrettiği gelin alayında içleri sandık dolu 5 at arabasının geçmesinden sonra, başlarında yapma çiçeklerle süslenmiş sepetler taşıyan 150 köle görülür... Sepetlerde neler yoktur

Julia Pardoe

ki; altın ibrikler, mücevher kakmalı leğenler, parfüm şişeleri, değerli taşlarla süslü sürahiler, zümrüt kakmalı saç fırçaları, içlerinde doldurulmuş kuşlar olan altın kafesler, mücevherleri parlayan çalgılar...

Fihrimah Sultan'ın çeyizinin sergilendiği düğün alayında, Julia Pardoe'yu en çok etkileyen görüntü bundan sonra gelecektir. Yazarın kendisinden dinleyelim: "Ama en şahane gösteri daha yeni gelmekteydi: Sim ve sırmaları her renkten ipekle karıştırılarak işlenmiş ve dokuları örümcek ağı gibi incecik olan nakışlı yemeniler; yenlerine ve göğüslerine değerli taşların işlendiği kadife cepkenler; altın ve gümüş yıldızlar serpiştirilmiş şalvarlar; renkli mücevherlerle süslenmiş beyaz ipek entariler; üzerine inci tozu saçılmış saten kaftanlar; Külkedi-

si'ninkiler kadar minnacık, ipek saçakları olan ve yakut tozu serpilmiş terlikler..."

Külkedisi'nin ayakkabısını Fihrimah Sultan'ın çeyizleri arasında bulduk işte!.. Hem de bir tane değil, sürüsüne bereket!..

İddiamızı doğrulayan belgeler sadece bunlar değil! 1863 ve 1864 yılları arasında, Osmanlı Bankası'nda çalışan René du Parquet'nin, İstanbul izlenimlerini okursak, burada da tezimizi güçlendirecek bir kanıt buluruz. Ülkesi Fransa'ya dönünce bankacılık alanında yaptığı kariyeri terk edip, Paris'teki botanik ve hayvanat bahçesinde çalışacak kadar doğa aşığı olan Parquet, Kapalıçarşı'da ayakkabıcı dükkânlarının bulunduğu bölümü şöyle anlatır: "Akla gelebilecek bütün ayakkabı çeşitlerinin sergilendiği şu uzun yol boyunca gezmeye devam edelim; terlikler, pabuçlar, Rabelais'nin tabiriyle 'çizmeler, çizmecikler, çizme azmanları'... Bazılarının uçları yukarı doğru kıvrık, diğerlerinin arkası açık, kimi topuklu, kimi topuksuz, bazıları pullarla yani payetlerle süslenmiş; alacalı renklerde ipek astarlı olanlar, hatta altın veya değerli incilerle işlenmiş olanları bile var! Düzenli bir şekilde dizilmemiş halleriyle, hayal edilebilecek en garip ayakkabıcılık müzesini meydana getiriyorlar."

Ayakkabı müzesi!.. Külkedisi'nin ayakkabısı, bu unvanı hak eden Kapalıçarşı'da olmayacak da, sorarım nerede bulunacak?..

İstanbul'da tanıştığı ev sahibesinin kızı, İspanyol asıllı Maria Filomena Angela Pons'a âşık olan ve evlenen, René du Parquet, Kapalıçarşı'daki ayakkabı dükkânlarına duyduğu hayranlığı şöyle tamamlar: "İstanbul hamallarının kaba kırmızı maroken ayakkabılarından tutun da Türk kadınlarının çıplak bacaklarını saran yumuşak sarı deriden çizmelere kadar, burada her şey var. Zaten fazlasıyla uzamış olan bu listeyi tamamlamak için daha bir hayli tür saymam gerekirdi. 15 kuruşa (yaklaşık 3 frank) emin olun Paris'in en müşkül-

pesent ve süslü metresini memnun edecek, Külkedisi'nin ayağına yaraşır, yerli bir ayakkabı bulursunuz."

Pardoe gibi Parquet de İstanbul'da gördüğü ayakkabıların güzelliği karşısında Külkedisi'ni anımsıyor! Bir masal ayakkabısının izini de, hayata masalsı bir duyarlıkla bakan insanların kitaplarında sürmeyeceksiniz de, nerede arayacaksınız?

Fihrimah Sultan, düğünden iki yıl sonra, doğum yaparken son nefesini verecektir...

Masallarla hayatın ayrıldığı yer de işte burasıdır. Hayat, masallarda olduğu gibi mutlu bir sonla bitmeyebilir.

Sultan Süleyman Platon'a Karşı...

Yeniçeriler divanda çorba içmemekle kalmaz, tasları da ayaklarının altına alıp iyice ezerler. Kanuni Sultan Süleyman, bu isyan üzerine ayran gibi köpürerek, duyanların gözlerinin fal taşı gibi açıldığı şu sözü haykırır: "Edepleriyle olsunlar, yoksa vallahi hepsini pabuççu bekârlarına kırdırırım!"

Ayakkabı dikicileri esnafı, Mercan Çarşısı'nda olup, Evliya Çelebi'nin *Seyahatname*'sinde bildirdiğine göre 3.400 dükkândır. 7 bekârhanede kalan 8.000 pabuççu bekârının hepsi de silahlıdır! Kanuni'nin sözü kulaklarına gider gitmez sadece pabuççular değil, tüm dikici esnafı saraya koşar. Bir anda, pabuççu bekârları önderliğinde 40.000 silahlı insanın toplandığını duyan Sultan Süleyman, aralarından kemerbaşıları, serkellebaşıları ve odabaşıları huzuruna davet eder. Padişahın sadık kulları olduğunu belirten temsilciler, çağrılarını duyduklarını ve emirlerini beklediklerini söyleyince, elleri ayakkabı yapımında kullanılan her tür kesici aletlerle dolu insanların sarayı çevirdiğini gören yeniçeriler isteklerinden geri adım atmaya başlar. Kanuni, pabuççu bekârlarının yeniçeri isyanına engel olmasından son derece memnun olarak sadık kullarına seslenir: "Dileyin benden ne dilerseniz..."

Pabuççu bekârları, eskiden ocaklarına verilen devşirme oğlanların yetiştirildikten sonra yeniçeri yapıldığını, ama sonradan eşkıya olurlar diye bundan vazgeçildiğini söyleyerek, bu uygulamaya geri dönülmesini isterler. Ayrıca, bir pabucun yapımına bir gün ayırdıklarını, 10 akçeye sattıkları pabucun 5 akçesini malzemeye verdiklerini, kalan 5 akçeyi de emekleri karşılığında aldıklarını, oysa bedestende çok daha yüksek fiyatlardan satıldığı bilgisini vererek, haklarının yendiğinden şikâyetçi olurlar. Aralarından biri suç işlerse, cezasını kendilerinin vermelerini talep eden pabuççu bekârları, Ordu-yı Hümayun'daki konumlarının da daha saygın bir duruma getirilmesi dileklerini padişaha sunarlar.

Kanuni Sultan Süleyman, yeniçerilerin korkulu rüyası olan pabuççu bekârlarının isteklerini onaylar ve lüzum görüldüğünde tekrar gelecek şekilde hazırlıklı olmalarını söylemeyi de ihmal etmeyerek, onları fermanla uğurlar. Böylelikle, Platon'un kanun koruyucuların daha önemli olduğunu belirtmek için ayakkabı yapımcılarını küçümseyen şu sözünün pabucu dama atılmış olur: "Kunduracılara ne olmuş, kimlermiş bunlar? Bu devleti pek az ilgilendirir. Önemli olan koruyuculardır. Çünkü devletin ödevi, belirsiz kunduracıların refahını sağlamak değil, olgunlaşmaktır."

Osmanlı dönemi mahkeme kayıtlarında, ayakkabı yapımı ve onarımıyla ilgili pek çok dava olduğu görülür. Söz konusu davalar, bir grup lonca üyesinin çalıştıkları bölgede kendilerine rakip olmak isteyenlere dair şikâyetlerini içerir. Örneğin, 1604 yılında, Galata Mahkemesi'ne başvuran Galata ayakkabı tamircilerinin kethüdası Mehmet ve esnafın önde gelenlerinden beş kişi, çarşıda her gün kendilerine bağlı iki kişinin nöbetleşe çalıştığını, ama kimi İstanbullu ve Hıristiyan ayakkabı tamircilerinin de Galata çarşısına gelerek iş yaptıklarını bildirir. Bu durumun geleneklere aykırı olduğunu bildiren Mehmet, mahkemeden engel olunmasını ister. Mahkeme de, davacıların isteklerini hak-

İstanbul'un ayakkabı boyacıları.

lı bulur ve loncalarının yetki alanı tarihi yarımada olan İstanbullu ayakkabı tamircileriyle Galata loncasına bağlı olmayan Hıristiyan ustaları bu bölgeye gelmemeleri konusunda uyarır.

İstanbul'da ayakkabı yapımcıları, loncalarına ayrılan bölgenin dışına çıkamazlardı. 1618 yılında, Sultanahmet Camii'nin yakınındaki yeni çarşı esnafıyla, eski çarşı esnafı arasında sorun yaşanmıştır. Eski çarşıdaki ayakkabı yapımcıları "saraylı" denilen ayakkabı türünün yalnızca yeni çarşı esnafı tarafından üretilmesine karşı çıkarlar. Yeni çarşıdaki ayakkabı yapımcıları, sözü edilen ayakkabıyı yalnızca kendilerinin yapabileceği konusunda ellerindeki padişah fermanını mahkemeye sunarlar. Eski çarşı esnafı bunun karşısında, meslekte daha eski olduklarını ve her türlü ayakkabıyı yıllardır sattıklarını bildirir. Sonunda kendi aralarında anlaşan iki grup, mahkemeden, kalitesiz ayakkabı yapan esnafın topluca uyarılmasını ister!

Osmanlı devrinde esnaflar, Ahilik geleneğinden gelen bir düzen içerisinde çalışırlardı. Her meslek grubunun başında bir kethüda vardı ve çalışma düzeninden, dürüstlükten, kaliteden o sorumlu olurdu. Kethüdanın yardımcısı konumundaki yiğitbaşı denilen görevli denetleme işini yaparak, hile yapanları tespit ederdi.

Yiğitbaşı, bir ustanın yaptığı ayakkabıda hile olduğuna kanaat getirirse, o usta bu mesleğin ve öteki mesleklerin ileri gelenlerinin önünde kethüda tarafından uyarılır ve aldığı paranın müşteriye iadesi sağlanırdı. Hatalı olan ayakkabı da bir daha kullanılmaması için dama atılırdı. Böylesi bir durum ayakkabı yapımcılarının en korkulu rüyasıydı. Çünkü, meslekteki tüm itibarını kaybettiği gibi müşterisi de azalırdı. Bu uygulama günümüzde yapılmasa da, "pabucu dama atılmak" deyimi Türkçede yaşamaya devam etmektedir!

Eski devirlerde, ayakkabıcıların yüzünü bayramlar dışında en çok güldüren, nişan törenleri olurdu. Erkek tarafının kızın evine kumaş, şal ve armağanlar bulunan bir bohçayı gönderdiği gün, gelin adayının giydiği pabucun ölçüsü mutlaka alınırdı. Evlilik konusunda kesin karara varılması anlamına gelen bu geleneğe "ayak ölçüsü" denilirdi. Kız tarafı bundan sonra aile bireylerine ve tüm akrabaya armağan olarak ayakkabı ve terlik gönderileceğini bilirdi. Damat adayının ailesi zengin ise geline sırmalı ve incili, annesine şal üzerine sırmalı, kız kardeşlerine atlas üzerine sırmalı, yakın akrabadan olan kadınlara da atlas üzerine ipek işlemeli ayakkabılar, erkeklere de son derece kibar terlikler armağan edilirdi. Zarif sepetlere konulan ve kırmızı kumaşlarla bağlanan bu ayakkabı ve terlik paketlerinin bir tek anlamı vardı: "Lütfen giyin ve evimize gelin!"

Kız isteme geleneğinde ayak ölçüsünün olduğu yıllarda, ayakkabı yapımcıları da mahkemelerde birbirlerinin ölçüsünü alırlardı! 1661 yılında, yine Galata Mahkemesi'nde, böl-

gede çarıkçılık yapan gayrimüslim esnaftan bir grubu, Galata'daki bakkallardan şikâyetçi olurken görürüz. Çarıkçılar, bakkallardaki yağ tulumlarını alıp bunlardan çarık yapma ve satma yetkisinin kendilerine ait olduğunu söyleyerek, bakkalların da yağ tulumlarından çarık yapıp sattığını ve de bu haksızlığa mahkemenin son vermesini arzuladıklarını dile getirirler. Bakkalların söylenenlerin doğru olduğunu bildirmeleri üzerine mahkeme, bir daha yağ tulumlarından çarık yapmamaları kararını verir.

Yaşar Kemal Ayakkabılarını Boyatırken...

Hiç kovboy filminde, beyaz çerçeveli gözlük takan kovboy olur mu? 1970 yılında çekilen *Kralların Öfkesi* adlı Yeşilçam filmi, vahşi batıda, bir soygun sonrasında ortadan kaybolan çete reisinin öyküsünü anlatır. Başrolünü Murat Soydan'ın oynadığı filmde, kovboylardan biri film boyunca beyaz çerçeveli gözlüğüyle görülür. Oyuncu, gözlüğünü çıkarmayı unutmadığı gibi, bu yönde yapılan hiçbir uyarıyı dinlememiş ve Amerikan kovboyları arasına, beyaz çerçeveli gözlüğüyle adını yazdırmıştır! Filmdeki adı "Camgöz" olan bu oyuncu Cem Karaca'dan başkası değildir!

Yeşilçam'ın yanı sıra Türk çizerler de kovboy dünyasına ilgi duymuş ve bu konuda çizgi roman kahramanları yaratmıştır. Bunlardan biri Sezgin Burak'ın çizdiği ve İtalya'da yayımlanan El Cougar adlı karakterdir. Gözlerini maskeyle gizleyen El Cougar'ın bir özelliği de, serüvenlere birlikte koştuğu yakın arkadaşının bir puma oluşudur.

Pumalı kovboy El Cougar'ı tanımıyor olabilirsiniz, ama çizerin yarattığı bu karakterden etkilenerek çizdiği ve kendi kültürünün bir kahramanı olan "Tarkan"ı duymamış olmanız mümkün değil! El Cougar'ın yanında puma varsa, Tarkan'ın da yol arkadaşı elbette bir kurt olacaktır. Sezgin Burak 1967 yılında ülkesine geri dönünce, Milano kentinde çi-

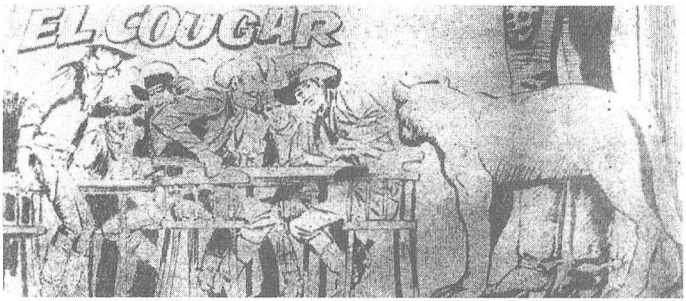
zer olarak çalıştığı yıllarda ilk çizimlerini yaptığı Tarkan'ı, *Hürriyet* gazetesinin Anadolu baskısında yayımlamaya başlar. *Mars'ın Kılıcı* adıyla yayımlanan ilk Tarkan serüveni büyük ilgi görünce, gazete İstanbul baskısının sayfalarını da Tarkan'a açar.

Sezgin Burak, Tarkan'ın adını "Tatar kanı" kelimelerini kısaltarak bulur. Tarkan'ın ortaya çıkışından dokuz yıl önce, 1958 yılında yayımlanan Cemal Süreya'nın ilk şiir kitabı olan *Üvercinka*'nın da "Güvercin kanı" kelimelerinden türetildiği bilinir. Adı doğan çocuklara en çok konulan çizgi roman kahramanı olan Tarkan'ı düşünürken, Sezgin Burak'ın aklına *Üvercinka*'nın gelip gelmediğini elbette bilemeyiz!

Yarattığı kahramanların yanına, Sezgin Burak'ın neden en yakın arkadaş olarak bir hayvan çizdiğinin yanıtını aramak için, sanatçının ortaokul yıllarına gidelim: 1950 yılında, Türk çocukları, Hindistan Başbakanı Pandit Nehru'ya bir fil istediklerini bildiren mektup gönderirler. Dönemin ünlü dergisi *Doğan Kardeş*'te de yayımlanan mektubun ardından, tüm çocukları meraklı bir bekleyiş alır: Fil gelecek mi, gelmeyecek mi?

Doğan Kardeş dergisi, çocuklara yönelik, filin nasıl karşılanacağını anlatan bir karikatür yarışması açtığını şöyle duyurur: "Haydi bakalım, karikatürcü kardeşler kendilerini göstersinler. Gönderecekleri resimleri beyaz kâğıt üzerine çini mürekkebiyle yapsınlar. Gelecek karikatürlerin en güzelini basacağız ve onları yapanlara birer kitap hediye edeceğiz."

Hindistan Başbakanı Nehru, Amerikalı ve Japon çocuklara gönderdiği fili Türk çocuklarından esirgemez. "Mohini" adlı fil, Atatürk Orman Çiftliği'ndeki yerine konulmadan önce İstanbul ve Ankara'da halka tanıtılır. Bu arada, *Doğan Kardeş*'in sayfalarında "Pandit Nehru Amca'nın" filiyle ilgili çocukların çizdiği karikatürler birbiri ardına yayımlan-

El Cougar

maya başlar. Bu karikatürlerden birinin altında Sezgin Burak'ın imzası vardır. Sanatçının, yayımlanan ilk karikatürüne neden olan hayvan sevgisi, yıllar sonra yarattığı çizgi roman kahramanlarının yanına da bir hayvan koyduracaktır. El Cougar'ın yanında puma ve Tarkan'ın yanında da kurt olmasının nedeni, Hindistan'dan gelen Mohini adlı filin, Sezgin Burak'ın çocuk yüreğine aşıladığı hayvan sevgisidir diyebiliriz... Tarkan'ın adının ortaya çıkışında *Üvercinka*'nın etkisi olduğu konusunda kesin bir şey söyleyemeyiz ama, sanatçının yarattığı kahramanların yanına birer hayvan çizmesini hayatındaki bu öyküye bağlamamız yanlış olmayacaktır.

Tarkan'ın yoldaşı kurt köpeğinin adı "Con"dur. Filmdeki adı "Can Kurt" olan bu dört ayaklı hayvan, bir gün yaya geçidinde yeşil ışığın yanmasını bekler. Trafik kuralını bilen ve bunu öğrenmiş olan hayvan, yeşil ışık yanınca karşıdan karşıya geçmek için yola atılır... Ancak o sırada kırmızı ışıkta geçen bir arabanın altında kalarak can verir!

Sezgin Burak'ın kaleminden çıkan *Bizimkiler* adlı çizgi romanın sinemaya aktarılmasına karar verildiğinde, "Pırtık" adlı karakteri canlandıracak oyuncunun belirlenmesi için bir yarışma açılır. Katılan adaylar arasında, ayakkabılarının yırtık ucundan parmakları gözükecek kadar yoksul bir insan olan

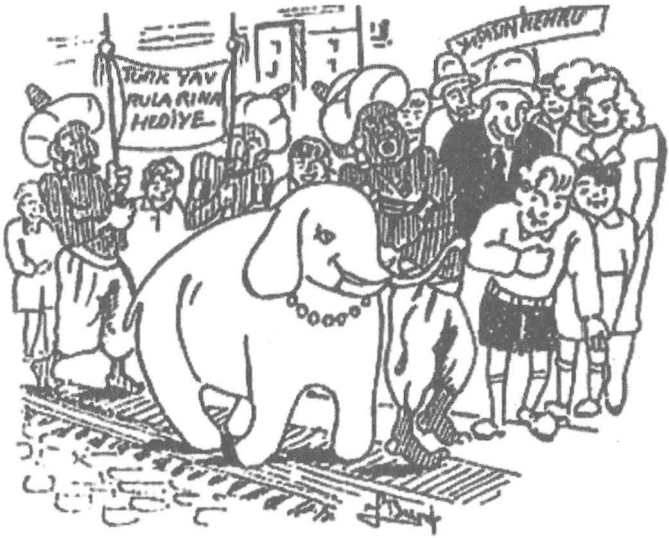
ve parklarda yatan Pırtık'ı Ercan Yazgan'ın oynamasına karar verilir. Sanatçı, sinemadaki bu ilk rolü için kendi kostümünü hazırlamıştır.

1968 yılında, Toros Dağları'nda ve Çukurova'da, elinde tüfekle dolaşırken görürüz Sezgin Burak'ı; *Hürriyet* gazetesinde yayımlanacak olan Yaşar Kemal'in ölümsüz eseri *İnce Memed*'in resimlerini çizmek için bölgeyi karış karış gezmekte ve roman kahramanına hayat veren doğayı, kültürü yakından tanımaktadır. *İnce Memed* gazetede yayımlanmaya başladığında Yaşar Kemal, ayakkabılarını boyatmak için Aksaray semtinde boyacıların yan yana dizili olduğu yere gelir. Yazar ayakkabılarını boyatırken, boyacılardan ikisi, gazetede *İnce Memed*'in yer aldığı sayfayı ellerinde tutarak hararetle konuşmaktadır... "Resim mi güzel, yazı mı?"

Yanlarında ayakkabı boyatanın Yaşar Kemal olduğunu bilmeyen boyacı, arkadaşının bu sorusu üzerine yanıt verir: "Bence resim güzel"... O an, ayakkabılarını boyatan yazarın gür sesi duyulur: "Siz yazıyı okumuyor da sadece resimlere bakıyorsunuz demek! Ben bunu sizin için yazıyorum!"

Sezgin Burak, bir fil karikatürüyle ilk adımını atmıştı çizgi dünyasına... Filler, öleceklerini hissettiklerinde doğdukları topraklara geri dönerler... Tarkan'ın yaratıcısı, 4 Ekim

Sezgin Burak'ın yayınlanan ilk karikatürü.

1978'de, kendi isteğiyle son verir yaşamına... Sanatçı, Tarkan'ın ilk çizimlerini Milano kentinde yapmış, kahramanına beyaz kâğıtlar üzerinde bu İtalyan kentinde hayat vermiştir...

Ne gariptir ki, Tarkan'ın son serüvenin adı şudur: "Milano'ya Giden Yol"

Yırtık Ayakkabıdan Görünen Parmaklar

Geraldine adlı kadın, bir filmde çalışmak için geldiği Anadolu'nun dağları arasına sıkışmış küçük bir köyde, akşam serinliğinde yürümeye karar verir. Daracık ve tenha sokakları adımlarken karşısına aniden çıkan bir grup delikanlıdan ürker! Kadın, etrafını çevreleyen çeteden kurtuluş olmadığını anlayınca saatini, kolyesini ve paralarını avuçlarının arasına alarak uzatır...

Bir soygunla karşı karşıya olduğunu sanan kadın, delikanlıların gülmesine bir anlam veremez! Genç adamlardan biri bildiği çok az İngilizceyle Geraldine'e, Charlie Chaplin'in kızı olup olmadığını sorar. Geraldine Chaplin, o an, delikanlıların hepsinin babasının yarattığı ölümsüz kahraman Şarlo gibi siyah bıyıkları olduğunu ve ellerinde baston biçiminde birer dal tuttuklarını fark eder. Charlie Chaplin'in kızı, başını "evet" anlamında sallayınca da, köyün delikanlıları birer kurulmuş oyuncak gibi Şarlo'nun ünlü yürüyüşünü taklit etmeye ve bastonlarını onun gibi sallamaya başlarlar!..

Türkiye'de Şarlo unutulmazdır, ama ondan esinlenilerek yaratılan bir çizgi roman kahramanını anımsayan neredeyse kalmamıştır. Biz de, o çizgi roman kahramanının yanına gitmek üzere, ilk adımımızı Bursa'daki ünlü Ulu Cami'den içeriye atalım!..

Amcabey

Hat sanatından eserlerin sergilendiği Ulu Cami'nin duvarına asılı "Ya Rab, sen cehennemden halas eyle bizi" yazısı Şevket Güler'in elinden çıkmadır. Şevket Bey, oğlu Cemal Nadir'in de kendisi gibi yazı sanatıyla ilgilenmesini istemektedir... Ama oğlunun, eline geçen kömür parçalarıyla duvarlara resimler çizdiğini duymakta ve onu uyarmaktadır: "Evladım resim yapmak günahtır. Cehennemden kurtulamazsın. Tövbe de, hat sanatıyla uğraş, hem de sevap kazan."

Şevket Bey'in bir makinecinin yanına çırak olarak verdiği çocuk, bedeni çok zayıf olduğu için bu işin altından kalkamaz. Yunan ordularının ülkeyi işgal ettiği dönemde Cemal, Bursa'da bir tabela dükkânı açar. Sahaflar Çarşısı içinde, merdiven başında bulunan dükkânın tabelasında "Hattat ve Ressam" diye yazmaktadır. Bursa'da tabelalara resmi ilk sokan da odur. Son derece girişken ve yenilik peşinde koşan Cemal, Şafak Sineması'nda film arasında, cam üzerine yazdığı şu reklamı beyazperdeye yansıtır: "Hattatların meraklısı, meraklıların hattatı."

Cemal Nadir Güler, Maarif Nezareti'nden olumlu yanıt gelince, yedi okulda birden resim öğretmenliğine başlar. Göndermiş olduğu bir karikatürün *Diken* dergisinde yayımlanmasından cesaret alarak da kararını verir: İstanbul'a gidecek, Babıâli'de çalışacak ve geçimini sanatından sağlayacaktır.

Karısı Melahat'la Ortaköy'de küçük bir ev kiralar. *Papağan* gazetesine resimler yapar ama aldığı parayla tencere zor kaynamaktadır. Öylesine yoksuldurlar ki, her sabah, resim yapacağı gazeteye gitmeden önce, yırtık ayakkabısından görünen parmaklarını siyah mürekkeple boyamak zorunda kalır.

Parasızlık ilk kurbanını alır; yeni doğan bebeği bir gece bakımsızlıktan kollarında ölür Cemal Güler'in. Sanatçı, çocuğun cansız bedenini yastığın üstüne koyar ve sabah gazeteye teslim etmesi gereken resimleri gözyaşları içinde çizmeye koyulur. Ertesi gün gazeteyi alanlar, Cemal Nadir'in resimlerindeki lekeleri baskı hatası sanırlar!

Bursa'ya dönmek zorunda kalan Cemal Nadir Güler, tabelacılık mesleğine yeniden başlar. Milli Sinema'nın karşısında açtığı dükkânında, sinemanın her hafta değişen film afişlerini hazırlar. Zehra Budanaç'ın kurduğu özel okul "Bizim Mektep"te resim, elişi ve beden eğitimi dersleri verir. Cemal Güler'in yardımına Harf Devrimi yetişir. Kentteki tüm tabelaların değişmesi gerektiğinden, Ulu Cami'nin yakınlarında büyük bir dükkân kiralar ve Bursa'nın neredeyse tüm tabelaları orada hazırlanır. Harf Devrimi etkisini Cağaloğlu'nda da gösterir; *Akşam* gazetesi her sayıya bir karikatür çizmesi için İstanbul'a davet eder Cemal Güler'i. Sanatçı, tabela furyasının bir gün sona ereceğini düşünerek teklifi kabul eder ve acılarla ayrıldığı İstanbul'a doğru, kalbinde yeni umutlarla ikinci kez yola koyulur.

Akşam gazetesinde her gün yayımlanacak karikatürler için bir kahraman düşünen Cemal Nadir, "Amcabey" tipini yaratır. Sanatçı, 29 Temmuz 1933 tarihli *Yedigün* dergisinde ya-

yınlanan röportajında, Amcabey'in doğuşunu şöyle anlatır: "Tam dört sene önce seri karikatürler yapmam teklif edilmişti. Bunun için sürekli bir tip bulmam, onu konuşturmam lazım geldi. Muhtelif şekiller düşündüm, hiçbirisi sarmadı. Nihayet aklıma şöhretini adeta kıskandığım Amcabey geldi. Onu bu şekli, bu giyinişi ve bu tabiatıyla ortaya çıkardım."

Röportajı yapan Mekki Sait Esen'in "Elbisesini niçin böyle çizdiniz?" sorusu üzerine Cemal Güler esin kaynağını açıklar: "Şarlo'nun halka çok şirin gelen giyinişindeki mantıksızlıktan örnek aldım."

Göbekli Şarlo olarak karikatür sanatında tahta oturan Amca Bey'in bibloları Avni İnsel tarafından yapılır. Büyük rağbet gören bibloların satışından kazanılan parayla da *Amcabey Dergisi* yayın hayatına başlar. Çıktığı ilk dönemde kapışılan derginin zaman içinde satışı düşer ve masraflarını karşılayamaz duruma gelir. Arkadaşlarının "Dergiye biraz baldır bacaklı çizimler koy" önerisine Cemal Güler'in yanıtı şu olur: "Sanatımı feda edemem!"

Cemal Nadir, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ayakkabı fiyatlarının pahalılığını *Amcabey* dergisindeki "Dünden Bugüne" köşesinde şöyle eleştirir: "Çifti altmış yetmiş liraya çıktıktan sonra ona ayakkabı demeye insanın dili varmıyor. Mübarek, ayakkabı değil, baş tacı olmaya layık nesne oldu çıktı! Kadın ayakkabıları oldum olası erkek kunduralarından pahalıya satılır; zenneye verilen paranın acısı erkek pabuçlarının ucuz olmasıyla telafi edilirdi. Amma şimdi öyle mi ya?.. Nice erkek kunduraları var ki birkaç kadın iskarpini değerinde!.. Bir erkeğin bir çift siyah, bir çift kahverengi kundurası oldu mu hem yazı, hem kışı geçirdi demektir. Eğer bir çift de rugan iskarpini varsa düğüne, baloya, dansa da gitti gider!.. Gelgelelim, sekiz kat elbisesi olan bir kadının hiç değilse altı çift iskarpini yoksa felakettir. Zira kadının ayağındaki iskarpin renk bakımından şapkaya, elindeki çantaya bağ-

lıdır. Et tırnaktan ayrılır; fakat onlar birbirinden ayrılmaz."

Dar yakalı gömlekler giydiği halde iki yakasını hayatında hiçbir zaman bir araya getirememekten şikâyetçi olan Cemal Güler, 27 Şubat 1947'de ayrılır dünyadan. Ondan geriye, Zincirlikuyu Mezarlığı'ndaki mezar taşına konulan *Amcabey* karikatürü, hayatının en acı günlerini yaşadığı Ortaköy'deki "Amcabey Sokağı" ve kalemini satmadan onurlu bir kavga verdiği Cağaloğlu'ndaki "Cemal Nadir Güler Caddesi" kalır...

Cemal Nadir

Üzüntülü bir gününde yanına yaklaşan bir arkadaşının "Bu ne somurtkanlık, halbuki sen Güler'sin" demesi üzerine, sanatçının yanıtı şu olur: "Yanılıyorsun, ben Nadir Güler'im!"

Resim Sanatı ve Ayakkabı Ustası

Müzeyyen Halam anlatır; bayramlaşmak için bizim eve geldiğinde, sokak kapısının eşiğinde otururken bulur beni. Elimde suluboya takımı, önümde sıralanan mahalle arkadaşlarımın ayakkabılarını boyuyormuşum. Halam, "Ne yapıyorsun Sunay?" diye sorduğunda, yanıtım şu olmuş: "Hala, benim ayakkabılarım yeni. Neden onların da güzel ayakkabısı olmasın?"

Herkesin vardır bir bayram ayakkabısı öyküsü. O unutulmaz heyecanı dizelerde de buluruz:

Paşabahçe'de doğmuşum
Sayı bilmişim sünnet olmuşum
Koynumda pabuçlarım
Uyanık uykular uyumuşum arife geceleri

Sadri Alışık'tır şairimizin adı!.. Ama o, beyazperdedeki başarılı aktörlüğüyle tanınır. Ressamlığı gibi şairliği de pek bilinmez sanatçının. 1971 yılında, Sadri Alışık'a, sinemada Nasrettin Hoca'yı oynaması teklif edildiğinde, zihinlerden silinmeyecek bir yanıt verir: "Akşehir Gölü'ne çalınan maya yoğurt tutabilir, ama Nasrettin Hoca filmi tutmaz."

Köyün çocukları Nasrettin Hoca'ya bir oyun oynamak isterler. Hocayı bir şekilde ağaca tırmandırıp, ayakkabılarını çalmayı akıl ederler... Hoca'nın yoluna çıkan çocuklar, bir

ağacı göstererek, "Nasrettin Hoca, biz şu ağaca çıkmak istedik ama başaramadık. Sen çıkabilir misin?" derler... "Elbette çıkarım," karşılığını veren Hoca, ayağından çıkardığı ayakkabılarını koynuna koyarak başlar ağaca tırmanmaya... Oyunları bozulan çocuklar bağırırlar aşağıdan: "Hoca, neden ayakkabılarını koynuna koydun?" Hoca, tırmandığı ağacın dallarından birini aralayarak seslenir: "Ee, ne yaparsınız çocuklar, bakarsınız ağaçtan öte yol görünür!"

Nasrettin Hoca'nın bu ayakkabılı fıkrası pek bilinmez. Ama Anadolu'nun ayakkabı konulu eski bir fıkrası yüzyıllar geçse de dilden dile aktarılmıştır. Bu fıkra, bir deyime dönüşmüş iki kelimelik kısaltılmış haliyle bugünlere taşınmış olsa da, öykü zaman içinde unutulur, gider: Efesli ressam Apelles, Büyük İskender'in resimlerini yapmakla ünlüdür. Apelles, yaptığı tabloları halka sunup bir perdenin arkasına gizlenerek yorumları dinmekten çok hoşlanır. Böylelikle, yapacağı yeni resimler için yeni düşünceler edinmektedir. Apelles'in sergisini gezen bir ayakkabı ustası, resimlerin birinin karşısında durarak, tablodaki insanların ayakkabıları üzerine eleştiriye başlar... Ayakkabıcının etrafında toplanan kalabalık merak içinde adamı dinlerken, Apelles de, gizlendiği perdenin arkasından, yapacağı yeni tablolardaki ayakkabı figürleri için söylenenleri can kulağıyla dinler ve bir deftere not eder...

Ayakkabı ustası, uzmanlık alanının dışına çıkıp, resmi sanat açısından ve teknik yönden eleştirmeye de başlayınca, Apelles perdenin arkasından bağırır: "Efendi, haddini bil, çizmeden yukarı çıkma!"

Ressam Apelles'in bu öyküsü unutulmuş olsa da, iki kelimelik bir deyime dönüşen haliyle anlatılır durur günümüzde de: "Çizmeyi aşma!"

Gündelik hayatta kullanılan bu deyime Nâzım Hikmet'in itirazı vardır! Şair, *Tan* gazetesindeki bir yazısında, deyimin

öyküsünü anlatırken, ayakkabı ustasının boyacı olduğunu ve çizmedeki parıltıları yanlış bulduğunu, ressamın kendisine hak verip tabloyu düzelttiğini ama ustanın "Pantolondaki kırışıklar da yanlış" demesi üzerine "Çizmeden yukarı çıkma" sözünü söylediğini belirtir. Nâzım Hikmet öyküdeki ressamı herhangi biri gibi anlatır, Apelles'in adını anmaz. İtirazı da şu yöndedir: "Oysaki, kundura boyacısı neden yalnız çizmedeki boya pırıltılarının yanlışlığını anlar da pantolondaki kırışıkların biçimsizliğini anlayamaz? Ya, gerçekten, pantolondaki kırışıklar, bir terzi gözüne lüzum göstermeyecek kadar, boyacının da görebileceği derecede yanlış çizilmişse?"

Öyküde "çizmeyi aşma" sözüyle, susturulan ne de olsa bir işçidir! Hayatını emekçilerin düşüncelerini özgürce ifade etmesine, seslerini yükseltmelerine adayan Nâzım Hikmet'in, olaya çok farklı bir pencereden bakması bu yüzden-

dir. Öyle ki, öyküde emekçiden yana olan Nâzım Hikmet, "Boyacı ağzını açmasın mı?" dedikten sonra, ressamı yerin dibine sokmaktan çekinmez: "Eğer açmasın, üstüne ödev olmayan şeylere karışmasın, derseniz; siz de karşınızda pantolondaki yanlışlıkları görecek bir terzi olmadığı için boyacının dilinden kurtulmak isteyen bir acemi ve korkak ressamdan başka bir şey değilsiniz demektir."

Sadri Alışık'ın dizeleriyle koyalım son noktamızı:

Paspası içeri koydum
Gelen ayağını değil
Gönlünü yuğsun diye
İşe yaramadı

Yeşilçam'ın Ayakkabı Boyacıları

Şiirimizin birer sokak gibi uzanan dizelerinde ya da şiirdeki kıtaların köşe başlarında artık ayakkabı boyacıları çıkmaz karşımıza. Çünkü şiir, Orhan Veli'nin Sait Faik'in, Nâzım Hikmet'in ya da Bedri Rahmi Eyüboğlu'nun dizelerindeki sokak kokusunu ve rengini yitirdi çoktan. Ne demişti Orhan Veli, *Yaprak* dergisinin ilk sayısında: "Salon verir, sokak alırız..." Dizeci ve süslemeci anlayışın zabıtaları, bir ayakkabı boyacısının, salonlaştırdıkları şiirin bir köşesine sandığını kurup oturmasına izin vermezler. "Leflef" marka cilayla parlattığımız bu sözler, "Meçhul" adlı şiirimi okumanız içindir:

Mahalledeki çocukların
piç diye kızdırdığı
ayakkabı boyacısı
babasının özlemiyle
önüne kurar sandığını
meçhul asker
anıtının

Bir dağdan haykırırsanız sesiniz karşıki dağda yankılanır, öykü olur, roman olur. Yok, eğer bir fay kırığından dünyanın derinliğine haykırırsanız, sesiniz şiir olur. Şiir böyle bir sanattır; 70 sayfada ya da 1.500 sözcükle anlatamayacağı-

Berduş filminde Zeki Müren.

nız duyarlığı, 7 dize ve 15 sözcükte verebilmek... Bunlar da "Fenerli" marka cilayla parlatılmış sözlerimiz olsun!

O ki, ciladan söz eder olduk, 1957 yılının Beyoğlu'na çıkalım ve Yeşilçam Sokağı'nda kulaktan kulağa yayılan bir öyküyü dinleyelim: Osman Seden, başrolünü Zeki Müren'in oynağı *Berduş* adlı filmi çekmektedir. Bu filmde ünlü ses sanatçısı, "Bedri" adında bir ayakkabı boyacısı rolündedir. Ama arkadaşları ona "Berduş" diye seslenirler. Senaryosunu Sadık Şendil'in yazdığı filmde Zeki Müren, İstanbul'un meydanlarında, caddelerinde ayakkabı boyacılarının arasında görülür. Öyle ki, Kurtuluş-Aksaray tramvayının arkasına boyacı sandığıyla asılacak ve "Sevdadır beni yakan, var mı bana yan bakan" şarkısını da söyleyecektir.

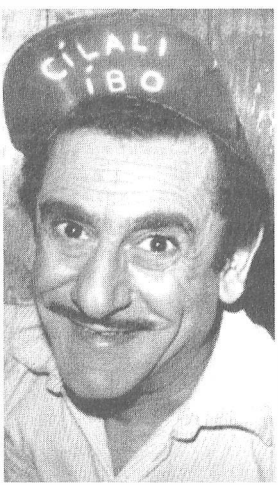
Berduş filminde bir yan rol olan "İbo" karakterini canlandırmak görevi Feridun Karakaya'ya verilir... Bundan sonrasını Karakaya'dan dinleyelim: "*Berduş* filminde bana İbo adında kekeme boyacı rolü verildiği zaman, aktör olarak rolüme kendimden bir şeyler katmak istemiştim. Önce konuşmamı peltekleştirdim, sonra da komiklik olsun diye İbo ismine 'Cilalı' lakabını ekleyerek kepimin üstüne 'Cilalı İbo' yazdım. Rejisör Osman Seden kepimdeki yazıyı okuyunca önce bana kızdı ve hemen silmemi söyledi. Siler gibi yaptım ve silmedim. Birkaç sahne çekildikten sonra kepimdeki 'Cilalı İbo' yazısının filmde çıktığı anlaşıldı. Tabii iş işten geçti-

ği için bu sefer kimse ses çıkarmadı. Böylece 'Cilalı İbo' diye bir tip ortaya çıktı."

Cilalı İbo, Türk sinemasının 1960'lı yıllarda parlayan film yıldızıdır. Berduş filminde halk, başında eğreti duran kepi, boyacı sandığı ve peltek konuşmasıyla öylesine sever ki Feridun Karakaya'yı, Osman Seden başrolünü Feridun Karakaya'nın oynadığı *Cilalı İbo Yıldızlar Arasında* adlı yeni bir film çeker. Bu filmin de beğenilmesiyle ayakkabı boyacısı Cilalı İbo'nun yeni maceraları beyazperdede uzun yıllar sinemaseverleri güldürmeye devam eder. *Cilalı İbo Casuslar Arasında*, *Cilalı İbo Perili Köşkte*, *Cilalı İbo Rüyalar Âleminde* ve *Cilalı İbo Teksas Fatihi* bu filmlerden sadece birkaçıdır.

Ayakkabı boyacılarını daha çok, 1950'li ve 60'lı yılların Yeşilçam filmlerinde görürüz. Bu rollerden unutmamamız gerekenlerden biri, 1958 yılında çekilen ve yönetmenliğini Memduh Ün'ün üstlendiği *Üç Arkadaş* filmindedir. Salih Tozan'ın İstanbul meydanlarında bir seyyar fotoğrafçı, Fikret Hakan'ın duvarlara afişler asan bir işçi olduğu filmde, Semih Sezerli de bir ayakkabı boyacısıdır.

Bir ayakkabı boyacısının başrolde olduğu tek karakter Cilalı İbo değildir. Yönetmenliğini Sırrı Gültekin'in yaptığı ve 1966 yılında çekilen *Boyacı* filminde de başrol oyuncusu Sadri Alışık, bir sekreter olan Selda Alkor'a âşık ayakkabı boyacısını canlandırır. Bir güldürü olan bu filmde ünlü kantocu Nurhan Damcıoğlu da sinemaya "merhaba" diyecektir...

Feridun Karakaya

Tapınağın Kapısındaki Ayakkabı

Tanrılar tanrısı Zeus, dünyayı yönettiği tahtına çıplak ayağıyla otururdu. Antikçağda, bir arada ibadet eden Grekler, temiz kalpli olduklarını tanrılara göstermek amacıyla tapınaklara çıplak ayaklarıyla girerlerdi. Romalılara göre de çıplak ayak kutsanmışlığın ve temiz kalpliliğin simgesiydi ve tapınak önlerinde sandaletlerini çıkarırlardı...

Budizm inancında da, mabede ayakkabıyla girilemez. Bunun nedeni kutsal kitaptaki şu anlatımdır: "Buda doğar doğmaz ayağa kalktı ve çıplak ayaklarıyla uçarcasına dört yöne doğru yedi adım atarak yeryüzünü kutsadı."

Kutsal mekânlara girerken ayakkabıları çıkarmanın tarihinde daha pek çok bilgi sunabiliriz. Bu kültürün genlerini incelediğimizde karşımıza Yahudi dininin Eski Ahit'i de çıkar. İşte, kutsal kitaptan bir bölüm: "Sina Dağı'na çıkmış olan Musa peygamber, orada derin düşüncelere dalmıştı. Birden çevresinde tutuşan çalıları görmüş olan Musa peygamber çok korkmuştu. Musa peygambere Tanrı Yahve, 'Ayaklarından sandaletleri çıkar, çünkü üzerinde bulunduğun topraklar kutsal topraklardır,' demişti."

Hıristiyan dünyası ibadetlerini çıplak ayakla yapmayı Romalılar ve Yahudilerden öğrenmiştir. Bu dinin kutsal kitabında yer alan "Asi Nehri'ne giden İsa peygamber, ora-

da kendisine iman eden havariler ile inananların ayaklarını yıkardı" anlatımı Tanrı'ya adanmışlığın bir simgesi olarak benimsenmiştir. MS 5. yüzyıldan itibaren, İstanbul, Milano ve Torino gibi kentlerde görülen saraydaki asillerin beyaz ipek çorap ve terlikle dolaşmaları, ibadet yapmaları zaman içerisinde Papa tarafından da benimsenmiş ve çıplak ayak sembolizmi önce terliğe, sonradan da ayakkabıya dönüşmüştür!

İslam dünyası da, mabede girerken temiz kalpliliğin, arınmışlığın ve bağlılığın ifadesi olarak ayakkabılarını çıkarmayı sürdüren kültürlerdendir. Ne var ki, Türkiye'de, bir camiden içeri girerken kapıda bırakılan sadece ayakkabı değildir. Tıpkı ayakkabı gibi, Türk milleti anadilini de mabetlerinin dışında bırakır!.. Ve camide, Tanrı'ya olan bağlılığını, temiz kalpliliğini, sevgisini anlamadığı bir dille ifade etmek zorunda kalır. Oysa, dünyanın neresinde olursa olsun, bir kültürün anadili, o toplumun çıplak ayağıdır. O denli temiz ve o denli bedeninin ayrılmaz bir parçasıdır. Anadilinden farklı, hiç anlaşılmayan bir dille Tanrı'ya kalbini açabildiğini sanmak, dışarıda bırakıldığı sanılan ayakkabıyı aslında ruha giydirip mabetten içeri girmekten başka bir şey değildir.

Toplumun okuduğunu anlamasını ve böylelikle aydınlanmasını istemeyen, emperyalist güçlerin Türkiye'yi Ortadoğu politikasında bir piyona dönüştürme oyunlarının maşaları, Türkçe ibadetin Diyanet İşleri Başkanlığı'nın 18 Temmuz 1932'de camilere gönderdiği genelgeyle başladığını yazarlar. Oysa, bu tarihten altı yıl önce, İstanbul'da Göztepe Camii'nin imamı Cemalettin Seven Hoca, 1926 yılının ramazan ayında namazı Türkçe olarak kıldırmaya başlamıştır! Tanrı'ya olan bağlılığı anadiliyle ifade etmenin yalınlığı ve temizliği halk arasında ilgi görürken, Cemalettin Hoca Diyanet İşleri'nin "20 Nisan 1926 gün ve 2759/1023" sayılı yazısıyla görevden alınır! Türkçe ibadet tartışması altında Atatürk'e saldıranlar, onun kurduğu bağımsız Türkiye Cumhuriyeti'ni etnik ve inanç te-

melinde cepheleştirip kutuplaştırarak yıkmaya çalışanlar için yukarıdaki bilginin bir şey ifade etmeyeceğini biliyorum. Çünkü bu gibilerin amacı üzüm yemek değil, bağcıyı dövmektir. Onlar için Türkçe ibadet konusu toplumu dininden, Tanrısından uzaklaştırmak isteyenlerin bir oyunudur. Türkçeyi savunmanın iktidar kavgalarının çok üstünde bir sorun olduğunu anlayamayacak kadar cüce fikirlidirler. Sorun, toplumun okuduğunu anlama sorunudur. Bu aydınlanmanın gerçekleşmediği toplumlarda kula kulluk ve kölelik düzeni egemen olur. Sultan II. Mahmut'un Varna'ya yaptığı yolculuğu Vakanüvis Esat Efendi bir kitap olarak yazmıştır. Padişahın kitap hakkındaki düşüncesi şudur: "Gerçi çok güzel ve sanatlı kaleme alındığına şüphe yok ise de, bu türlü herkesin okuyacağı şeylerde herkesin anlayabileceği sözler kullanmak lazımdır. Çetr-i gerdune (fayton körüğü) ve tevsen (başı sert at) gibi şeyleri Türkçe olarak düzeltmek lazımdır."

Türkçe ibadeti din düşmanlığıyla bir göstermeye çalışanlar, "İşte 16 Haziran 1950'de camiden, namazdan, ezandan, hatta Allah'tan (!!!) soğutulmakta olan bir halkın içinden çıkan bir iktidar" diye Türkçe ezanı kaldıran Menderes iktidarını yüceltirken, Atatürk dönemini dini siyasete alet etmenin somut bir belgesi olarak ayaklar altına alma gayreti içindedirler. Konuyu dil sorunu olmaktan saptırarak, din sorununa çekmek isteyenler yeni değildir. Cumhuriyet'in ilk yıllarında yaşanan bu tartışmalar esnasında da aynı yobazlığı yapıp, kendilerini Allah'ın yerine koyarak, karşı düşüncede olanları dinsizlikle itham edenlere karşı en güzel yanıtı Ubeydullah Efendi vermiştir: "Siz Kuran'ın herkesin fehmine takrib olunmasını, tercümeyi tecviz etmeyerek, imkânsız görerek, tercümeleri beğenmeyerek caiz görmeyen Müslümanlardansınız. Bizler ise, Kuran'ın hitabı umumidir. Her Müslüman onu anlamakla mükelleftir, kim olursa olsun, her Kuran'ı anlayan elinden geldiği, dilinden döndüğü kadar o ki-

tab-ı celili istediği lisana tercüme edecek, herkese anlatacaktır diyen Müslümanlardanız."

Tartışmayı dil sorunu olmaktan çıkarıp Atatürk'e saldırıya dönüştürenlerin kızaracak yüzü yoktur ama biz yine de, kan içerek beslenen vampirin evine giren güneş ışığı gibi Atatürk'ün şu sözlerine yer verelim: "Din insanların gıdasıdır. Dinsiz adam boş bir eve benzer, insana hüzün verir. Mutlaka bir şeye inanacağız. Bu dinlerin en sonuncusu elbette en mükemmelidir. İslam dini hepsinden üstündür."

Her şey, bu sözlerle apaçık ortadayken, Atatürk'e ve Türkçeye saldırma gereği hissedenler kimlerdir? Bu sorunun yanıtı da Atatürk'ün şu sözlerindedir: "Dinden maddi çıkar temin eden kimseler, menfur kimselerdir. İşte biz, bu vaziyete muhalifiz ve buna müsaade etmiyoruz. Bu gibi din ticareti yapan insanlar, saf ve masum halkımızı aldatmışlardır. Bizim ve sizlerin asıl mücadele edeceğimiz ve ettiğimiz bu kimselerdir."

Bir sohbet esnasında Reşit Galip söz alır: "İbadet Allah ile kul arasında kalben birleşmektir. Bunun bizim anladığımız manada dili olamaz. Daha doğrusu kelimeler ibadet vasıtası olamazlar. Ancak ibadet düşüncelerin Allah'a yöneltilmesidir."

Bu söz üzerine Atatürk sorar: "İnsan düşüncelerini ne ile ifade eder?" Reşit Galip'in "Şüphesiz kelimelerle efendim," yanıtı üzerine Atatürk bir hamle daha yapar: "O halde, bilmediğiniz bir dilin kelimelerini kullanarak nasıl konuşur, his ve düşüncelerinizi nasıl ifade edersiniz?" Reşit Galip kendinden emin karşılık verir: "Efendim, manalarını öğreniriz."

Ve Atatürk, bu düşünce satrancında oyunu kazandığı son taşı oynar: "Siz annenize sevginizi anlatmak için 'ah chere mama' derseniz, anneniz size ne der? Deli demez mi? Anne, Allah'ın yeryüzündeki timsalidir. Allah, anneyi insan yaratmak için vasıta eder. Ona kendi kudretinden bir değil birçok

şey verir. Şu halde insan anasına nasıl anadiliyle hitap ederse, Allah'a da yine anadiliyle hitap eder."

Hz. Mumammet'in şu sözü tüm bu tartışmaların yanlışlığını, anlamadığınız bir dille ibadet ederken sadece inancın var olduğunu, oysa asıl konunun bilmek olduğunu ne de güzel anlatır: "Sen herkesin inandığını bilmeye çalış!"

Camilere girerken, kalbimizin temizliğini göstermek için ayakkabılarımızı çıkarırken, dilimiz de aynı saflık ve yalınlıkta olmalıdır. Dünyanın neresinde olursa olsun, bir insanın ayakkabısız dili, anadilidir!

Bir Palyaçonun Ayakkabıları

İngiliz casus Lawrens'ın "bir aydan fazla dayanamaz" dediği Medine'nin teslim olmayışının üstünden iki ay geçer. Kenti kuşatan İngiliz ordusu şaşkındır! Lawrens'in bilgisine göre içerideki Fahrettin Paşa ve askerlerinin yiyeceği, içeceği en fazla bir ay yetecek kadardı. Oysa iki ay geçmişti aradan ve Medine'nin direklerinde hala teslimiyeti simgeleyen beyaz bayrak yerine Türk bayrağı dalgalanıyordu!

Kuşatmanın dördüncü ayında İngilizler Medine'nin kendilerine "ha bugün, ha yarın" teslim edileceğini beklerken, direniş altıncı ayını da tamamlar!

Sekiz ay geçer aradan... On ay... Ve tam bir yıl!.. Fahrettin Paşa ve askerleri yiyecekleri bitince develeri, atları yemeye başlar, öyle ki, direnişin son döneminde çekirge yiyip, kaynattıkları at sidiğini bile içmek zorunda kalırlar... Ancak Medine'yi İngilizlere teslim etmeden bir yıl kahramanca savunmayı başarırlar.

İngiliz komutan, hastalıklarla birlikte ölümler artınca teslim olmak zorunda kalan Fahrettin Paşa'ya öylesine hayran olur ki, Paşa ve subaylarına esir muamelesi yapılmamasını emreder. Dostluğun göstergesi olarak da, Fahrettin Paşa ve subaylarının kılıçlarına dokunmaz. Hatta, direnişin son gününün akşamı Fahrettin Paşa'nın onuruna bir akşam yemeği verir.

Fahrettin Paşa ve askerleri.

Yedikleri son yemek çekirge olan Türkler arasında bu davet büyük bir sıkıntı yaratır. Çünkü, İngiliz sofrasının gelenek ve göreneklerini bilmemektedirler. Tüm gözler bir kişiye çevrilir: Nurettin Artam... O, İngilizce bilmenin yanında, Frenk adetlerinden de haberdardır. Nurettin Bey, arkadaşlarını rahatlatan bir konuşma yapar: "Korkmayın ve bana bakın. Ben ne yaparsam siz de onu yapın. Böylece İngilizlere mahcup olmayız."

Sofrada Nurettin Artam ne yaparsa, Fahrettin Paşa ve subaylar aynısını tekrar ederler: Peçete açılır, dizlere konulur, sağ ele bıçak, sol ele çatal alınır... Ne var ki ilerleyen saatlerde içkinin etkisiyle herkes kuralları unutur, Nurettin Bey'in uyarılarına, göz kaş oynatmasına aldırmadan sofrada bildiği gibi davranmaya başlar. Nihayet, hizmetliler herkesin önüne içi su dolu tasları koyar. O an, sohbet kesilir ve tüm başlar Nurettin Artam'a döner. Bunlar ne ola ki?..

Disiplini bozdukları için arkadaşlarına kızan Nurettin Bey'in aklına hınzır bir fikir gelir: El yıkamak için getirilen

su tasını bir dikişte içer... Bunun üzerine sofranın Türk tarafında oturan konuklar hiç tereddüt etmeden aynı hareketi yaparlar! Yemeğin onur konuğu Fahrettin Paşa ve subaylarının mahcup bir duruma düştüğünü gören İngiliz komutan, hayran olduğu insanların kendi subayları tarafından alay konusu olmamaları için önündeki su tasını alır ve kafasına diker. İngiliz subaylar da çaresiz komutanlarının yaptığının aynısını yaparlar!

Medine direnişinde Fahrettin Paşa'nın şifre subayı Kadri Aksaray'dır. O yıllarda soyadı kanunu olmadığı için, askerler doğdukları kentle birlikte anılırdı. On yedi yaşındaki Kadri, harp okulunda öğrenciyken, subay adayı olarak Medine'ye gönderilir. Çekirge yiyip at sidiği içen genç adam, Kurtuluş Savaşı'nın ardından Türkiye'nin pek çok bölgesinde subay olarak görev yapar. Ankara'dayken, oğlu Çankaya İlkokulu'nda öğrencidir...

Çocuk her gün evinden okula yürüyerek gitmektedir. Bir de arkadaşı vardır: Saffet... İki kafadar, okula giderken mutlaka her sabah yol kıyısındaki küçük bir tepeye çıkarlar. Bu tepeden, Çankaya Köşkü'nden kentin merkezine doğru uzanan yol görülmektedir. İki çocuk biliyordur ki, Atatürk sabahları o yoldan yürüyerek inmektedir Ankara'ya.

Milletvekilleri, devlet adamları ve derdini anlatmak için yol kenarında kendisini bekleyen insanlarla birlikte yürüyen Atatürk, tam o tepenin önünden geçerken iki çocuk başlarıyla O'nu selamlar. Medine'yi savunmak için at sidiği içip, çekirge yiyenlerden biri olan Kadir Bey'in oğlu o anı şöyle anlatacaktır: "Atatürk önümüzden geçerken bizim başımız eğikti ya, bu yüzden Atatürk'ü hiç göremedik!"

Yine bir sabah, Kadri Bey'in oğlu, geç kalmanın telaşıyla hızlı adımlar atarak varır küçük tepeye. Bu sabah, arkadaşı Saffet hasta olduğu için oyunu yalnız oynayacak, selamı tek başına verecektir...

Çocuk Altan

Atatürk, etrafındakilerle sohbet halinde tepenin önünden geçerken, çocuk başını hızla öne eğer, selamı çakar...

O an, bir ses duyulur:"Çocuk, bugün yalnızsın. Sarı yok mu, sarı?"

Başını usulca kaldırır... O ne?.. Atatürk durmuş, tepeye bakıyor!.. Hastalandığı için o gün olmayan arkadaşı Saffet sarışındır! Mustafa Kemal, onca ülke ve Dünya sorunu içinde, kendini her sabah o küçük tepeden selamlayan iki çocuğun farkındadır. Her sabah iki çocuk olurdu orada, oysa bu sabah bir çocuk var. Sarışına ne oldu ki?..

Kadri Bey'in oğlu o sabah hayatında ilk kez Atatürk'le göz göze gelir, O'na gülümseyerek doyasıya bakar. Sonra, toparlanarak sorusuna yanıt verir: "Bugün hasta Paşam... Yarın..."

O çocuk, tiyatro ve karikatür sanatımızın büyük ustası, ayakkabıların en komiği olan palyaço ayakkabılarıyla tüm çocukları güldürecek olan Altan Erbulak'tır!

Altan Erbulak ilk karikatür sergisini, Güzel Sanatlar Akademisi'nde öğrenci olduğu yıllarda, Bakırköy'den istasyonundan 8.15'de kalkıp Sirkeci'ye giden banliyö treninde açar! Her sabah arkadaşlarıyla buluştuğu vagonun pencerelerine karikatürlerini asan Erbulak, yolcuların sanki her trene binişlerinde karşılaştıkları doğal bir olaymış gibi hiç şaşırmadan yorum yapmalarını, birbirleriyle konuşarak düşüncelerini belirtmelerini bir köşeden ağzı iki karış açık izler.

Tiyatro sanatının büyük ustalarından Erol Günaydın ile birlikte, Akbank Çocuk Tiyatrosu'yla Türkiye'yi gezerek çocukları güldüren Altan Erbulak, oynadığı onca oyunun yanı sıra, 1958 – 59 yıllarında Küçük Sahne'de sahnelenen "Benimle Oynar mısın?" oyununda bir palyaço olan "Rascasse" karakteriyle büyük alkış toplamıştır. Ayakkabı tarihinin en komik modelleri olan palyaço ayakkabısını, Altan Erbulak'ın ayağında *Seksek* Dergisi'nde yayınlanan *Ağlayan Palyaço* adlı fotoromanın karelerinde de görürüz. Dahası, 1956 yılında Erbulak ünlü Medrano Sirki'nde palyaçoluk yapmıştır.

Altan Erbulak, futbol karşılaşmalarını izleyerek, çalıştığı gazetede maçı karikatürlerle anlatırdı. İstanbul İnönü Stadyumu'nda bir Fenerbahçe – Galatasaray maçı oynanacak. Tribünler tıklım tıklım dolu olduğu için kapılar maçın başlama saatinden çok önce kapatılır. Neredeyse içerdeki kalabalık kadar taraftar topluluğu dışarıda beklemektedir. Stadın bir kapısı açıktır, orası da Basın ve Şeref Tribünü'nün kapısıdır. Oradan da içeri kim girer? Adı üstünde, devlet adamları, mülki amirler ve basın kartı sahibi olanlar. Fakat, birilerinin yakını olan, hatırı sayılır birinden ya da bir partinin il, ilçe başkanından kartvizit koparanlar şanslarını denemek için bu kapıya ikide bir hamle yapmaktadırlar. Kapının önündeki gö-

revli çok aksidir ve hiç kimseye taviz vermemektedir.

Kalabalığın arasından çıkan bir adam elindeki kartviziti kapıdaki görevliye uzatır: "Şeyyy, bunu size vermemi istediler"... Daha önce uzattığı kartviziti okuduğu hiç kimseyi içeri almayan görevli, göz attığı kartvizitte klasik bir istekle karşılaşır: "Kart hamili yakinimdir, maça alınmasını rica ederim".

Karşısındaki adamı kovmadan önce ne olur, ne olmaz diyerek kartın arka yüzünü çeviren görevlinin gözleri, okuduğu isim karşısında fal taşı gibi açılır:"Beyefendi sizi Altan Erbulak mı gönderdi?"

Bir arkadaşının eline kartvizitini vererek maça gönderen Altan Erbulak'tır. Görevli, "Siz lütfen içeri buyurun" diyerek ünlü sanatçının arkadaşını Basın ve Şeref Tribünü'nün kapısından içeri alır. Haliyle de, elinde bir kartvizit olduğu halde maça alınmayanlar homurdanır. Kapıdaki adam sert çıkar:"Duymadınız mı yahu, adam Altan Erbulak'ın yakını."

O gün, kapıdan içeri giren adam Altan Erbulak'ın ta kendisidir!

Bir önceki Fenerbahçe-Galatasaray maçına giden Altan Erbulak, gazeteci kimliğiyle Basın ve Şeref Tribünü'nün kapısından içeri girerken, aynı görevli tarafından durdurulur... Ünlü sanatçı "Ben, Altan Erbulak" dese de, görevli karşısında duran 1.64 boyundaki adama bakarak şunu söyler:"Sahtekar, koskoca Altan Erbulak böyle mi olur?"

Altan Erbulak, tarihimizde, kendi kartvizitiyle kendine torpil yapan tek insandır!

24 Çift Beyaz Lastik Ayakkabı

Samsun'da spor malzemeleri satan bir mağazadan içeri giren 24 genç insan, 24 çift beyaz renkli lastik ayakkabı satın alırlar. Kente otobüsle, sabah 08:30'da gelmiş olmalarına rağmen, aynı gün yürüyerek ayrılırlar Samsun'dan, ayakkabıları gibi yüreklerinde taşıdıkları bembeyaz umutlarla...

Ankara yolunda yürüyen 24 çift beyaz renkli lastik ayakkabının en önünde ay yıldızlı bayrak taşınırken, arkasındaki pankartta şu yazılıdır: "Tam Bağımsız Türkiye İçin Mustafa Kemal Yürüyüşü"... Gençler, 30 Ekim 1968 günü başlattıkları yürüyüş gerekçesini şöyle açıklarlar: "Biz Mustafa Kemal gençliği olarak, Türkiye'nin istiklalinin zedelendiğini, elden gittiğini görüyorduk. Onun için atılması gereken devrimci adımın 'İstiklali Tam Türkiye' için olacağına, gerçekleştirilmesi gereken ilk amacın 'Tam Bağımsız Türkiye' olduğuna inanıyorduk."

Akşama doğru, yürüyüşün yaklaşık 20. kilometresinde polis tarafından durdurulur, 24 çift beyaz lastik ayakkabı. Ertesi gün, izinsiz gösteri ve yürüyüş yapmaktan gözaltına alınan gençler mahkemeye çıkarılır. Duruşma esnasında aralarından biri "Burada yargılanan biz değil, Gazi Mustafa Kemal'dir," deyince, yargıç oturduğu kürsüden, hepsinin yüreklerine su serpen ve ülkede "Bağımsızlık" rüzgârının engelle-

nemediğini dile getiren şu karşılığı verir: "Burada bütün hâkimlik sıfatımı ve titrimi bir kenara bırakarak şunu belirtmek isterim ki, Türkiye'de hiçbir mahkemenin Atatürk'ü yargılamaya gücü ve yetkisi yoktur."

1 Kasım 1968'de serbest bırakılan gençler, yürüyüşlerini Ankara'ya doğru, türküler ve marşlar eşliğinde sürdürürler. Yürüyüş esnasında tutulan günlükte, en büyük destekçileri olarak yanlarında öğretmenleri gördüklerini yazarlar: "Yolda, uğradığımız her yerde öğretmenlerden büyük ilgi gördük. 'Tam Bağımsız Türkiye İçin Mustafa Kemal Yürüyüşü' karşısında, Türk öğretmenlerinin ve aydınlarının tutumu milliyetçi nitelikteydi. Hareketin başarıya ulaşması için ellerinden gelen fedakârlığı gösterdiler. Atatürkçü ve laik Türkiye Cumhuriyeti'nin en etkin kuvveti olan öğretmen tabakasının, Türkiye'deki ilerici güçler arasında önemli bir yeri vardır. Bu niteliğiyle öğretmenler, memleketimizde bazı çıkarcı çevrelerle sık sık çatışmak zorunda kalırlar. Zira asla karşıdevrimden yana değildirler. Sonuna kadar laik, demokratik, bağımsız Türkiye mücadelesinin içindedirler."

3 Kasım günü Alaca'ya ulaşan gençler, kasabaya dikilecek Atatürk heykeline karşı gösteri yapanların tehdidine aldırmadan, büstün dikileceği yere taş taşırlar... 7 Kasım günü Âşık Nesimi çıkar karşılarına ve sazıyla onlara deyişler okur... Yürüyüş boyunca katılanlarla sayıları 300'e ulaşan gençlerin Ankara'ya 10 Kasım günü girip, Anıtkabir'de saygı duruşu yapmaları istenmez. Amaçları olay çıkarmak olmayan gençler dağılırlar ve 10 Kasım günü, ikişerli üçerli gruplar halinde gelerek Anıtkabir'de toplanırlar. 24 çift beyaz renkli lastik ayakkabının başlattığı yürüyüş, Anıtkabir'in ziyaretçi defterine 10 Kasım 1968 günü yazılan şu yazıyla tamamlanır: "Amerikan emperyalizmine karşı ikinci milli kurtuluş savaşımızda gerçekten izindeyiz. Milli kurtuluş savaşımız yok edilemez. Onu yok etmek için bütün Türk milletini yok etmek

gerekir. Tam Bağımsız Türkiye İçin Mustafa Kemal Yürüyüşçüleri."

O gençlerden biri olan Deniz Gezmiş'i, 6 Mayıs 1972 gününün ilk saatlerinde, Ankara Ulucanlar Cezaevi'nin avlusunda görürüz. 1968 yılında, ayağında beyaz renkli lastik ayakkabılarla, Mustafa Kemal'in 19 Mayıs 1919'da başlattığı "Bağımsızlık" yolunda Samsun'dan Ankara'ya yürüyen Deniz Gezmiş, darağacına çıkmadan önce görevliye şöyle seslenir: "Postallarımın bağlarını bile bağlamaya vakit bırakmadan beni apar topar buraya getirdiler. Postallar bu haliyle sehpada ayağımdan düşecek. Düşmelerini istemiyorum. Onları bağla da düşmesinler."

Görevli, Deniz Gezmiş'in hayattaki son isteğini yerine getirir ve önünde eğilerek postallarını bağlar. Deniz Gezmiş, birkaç dakika sonra "Bağımsızlık" tutkunlarının yüreğinde dünya döndükçe sürecek olan büyük yürüyüşüne hazırdır!

Deniz Gezmiş'ten sonra aynı darağacında Yusuf Aslan katledilir. Sırada Hüseyin İnan vardır. Düşünce suçlusu genç adam, asılmadan önce Avukat Halit Çelenk'ten, yüzünden hiç eksik olmayan gülümsemeyle şu ricada bulunur: "Babam yarın ayağımdaki bu lastik ayakkabıları görünce, oğlumun doğru dürüst bir ayakkabısı yokmuş diye üzülecek. Ayakkabımı bile giyemeden beni apar topar buraya getirdiler. Babama söyleyin, ayakkabım yoktur diye üzülmesin. Ayakkabılarım cezaevinde kaldı. Onlara hediyem olsun."

Üç gencin ölüm infaz tutanağındaki son nokta şöyledir: "Cesetler bilahare Ankara Belediyesi Mezarlıklar Müdürlüğü'ne teslim edildi." İnfazın olduğu gün, Ankara Kızılay Meydanı'nda öğleye doğru bir genç kız, iki polis tarafından yakalanarak, mahkemeye çıkarılır. Genç kızın suçu, Deniz Gezmiş, Yusuf Aslan ve Hüseyin İnan'ın mezarlarına yapacağı ziyaret için kır çiçekleri satın almaktır!

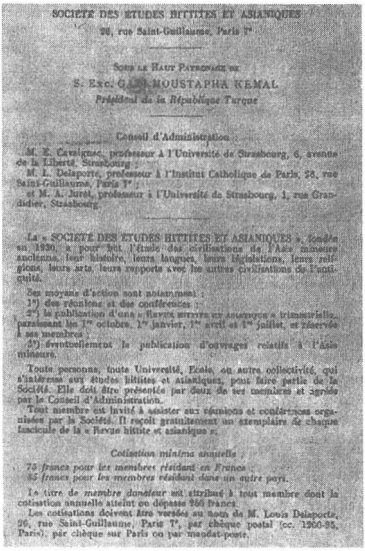
Yine aynı gün, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde bir genç kız tutuklanır. Suçu, asılanlar için ağlamak, arkalarından gözyaşı dökmektir...

Birileri korkuyordu, çünkü biliyorlardı ki tarih, kendi hayatlarının sonu için geçerli olacak "ceset" tanımına asla o üç devrimciyi sığdıramayacaktır.

Bir Çift Hitit Ayakkabısı

Ankara'da, Sıhhiye Alanı'nın ortasına konulan ve *Hitit Güneşi* olarak sunulan anıt, aslında Hitit Uygarlığı'na ait değildir! Bilimsel çalışmalarını heykelin yakınındaki Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde yapan Ord. Prof. Dr. Sedat Alp, burmalı bir çemberin içinde, iki boğanın ortasında duran geyik heykelinin Hatti uygarlığına ait bir mezar hediyesinden esinlenilerek hazırlandığını kanıtlar. Anadolu Medeniyetleri Müzesi'nde sergilenen ve heykele ilham kaynağı olan bu eser, Alacahöyük kral mezarlarında yapılan kazılarda bulunmuştur. Söz konusu kazıların başlaması için gerekli olan parayı Mustafa Kemal Atatürk kendi cebinden karşılamıştır.

Ülkemizde Hititoloji konusunda ilk bilimsel çalışmayı, 1933 yılında Alman bilim insanı Prof. Dr. Helmuth Theodor Bossert, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi bünyesinde kurulan Arkeoloji Enstitüsü'nün çatısı altında, Hitit dili ve arkeolojisini okutarak başlatır. Üç yıl sonra da Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde Hititoloji ve Sümeroloji bölümleri açılır. Avrupa'da ise, Hitit uygarlığını araştırma konusunda çok daha önce adımlar atılmıştır. Bunlardan biri, 1930 yılında Fransa'da kurulan "Hitit ve Asya Çalışmaları Cemiyeti"dir. Dernek, 1931 yılında *Revue Hittite et Asiatique* adında bir dergi yayımlar.

SOCIETE DES ETUDES HITTITES ET ASIANIQUES
26, rue Saint-Guillaume, Paris 7e

SOUS LE HAUT PATRONAGE DE
S. Exc. GAZI MOUSTAPHA KEMAL
Président de la République Turque

Conseil d'Administration

M. E. Cavaignac, professeur à l'Université de Strasbourg, 6, avenue de la Liberté, Strasbourg.
M. L. Delaporte, professeur à l'Institut Catholique de Paris, 23, rue Saint-Guillaume, Paris 7e.
et M. A. Jirku, professeur à l'Université de Strasbourg, 1, rue Grandidier, Strasbourg.

La « SOCIETE DES ETUDES HITTITES ET ASIANIQUES », fondée en 1930, a pour but l'étude des civilisations de l'Asie mineure ancienne, leur histoire, leurs langues, leurs législations, leurs religions, leurs arts, leurs rapports avec les autres civilisations de l'antiquité.

Ses moyens d'action sont notamment :
1°) des réunions et des conférences ;
2°) la publication d'une « Revue hittite et asianique » trimestrielle, paraissant les 1er octobre, 1er janvier, 1er avril et 1er juillet, et réservée à ses membres ;
3°) éventuellement la publication d'ouvrages relatifs à l'Asie mineure.

Toute personne, toute Université, Ecole, ou autre collectivité, qui s'intéresse aux études hittites et asianiques, peut faire partie de la Société. Elle doit être présentée par deux de ses membres et agréée par le Conseil d'Administration.

Tout membre est invité à assister aux réunions et conférences organisées par la Société. Il reçoit gratuitement un exemplaire de chaque fascicule de la « Revue hittite et asianique ».

Cotisation minima annuelle :
75 francs pour les membres résidant en France.
85 francs pour les membres résidant dans un autre pays.

Le titre de membre donateur est attribué à tout membre dont la cotisation annuelle atteint ou dépasse 250 francs.

Les cotisations doivent être versées au nom de M. Louis Delaporte, 26, rue Saint-Guillaume, Paris 7e, par chèque postal (cc. 1260-33, Paris), par chèque sur Paris ou par mandat-poste.

Gazi Mustafa Kemal'in himayelerinde...

Hitit uygarlığına ilgi duymuyorsanız, buraya kadar yazdıklarım size sıkıcı gelebilir... Ama şimdi sıkı durun: Paris'te, Fransızca olarak yayımlanan derginin 1930 Ekim ve 1932 Temmuz tarihleri arasındaki 1. ve de 8. fasiküllerini kapsayan cildinin iç kapağında şu yazılıdır: "Türkiye Cumhurbaşkanı Ekselans Gazi Mustafa Kemal'in Yüksek Himayesinde!" Fransa'da çıkan bir Hitit dergisi ve bu alanda bilimsel çalışmaların yapılmasına madden ve manen destek olan Atatürk!..

Hadi bakalım, şimdi oturun, bu bilginin ışığı altında Mustafa Kemal denilen bu insanın nasıl biri olduğunu baştan düşünün! Atatürk'ün nohuda "nohut", fındığa "fındık", buğdaya "buğday", kayısıya "kayısı", incire "incir" denilen ama tüm bunların karışımından oluşan aşurenin birliğinden ve tadından yana olan bir kültür politikasından yana olduğunun en somut kanıtı, söz konusu derginin ilk fasikülündeki şu tanıtım yazısıdır: "1930 yılında kurulan 'Hitit ve Asya Çalışmaları Cemiyeti' Anadolu'nun eski uygarlıklarının tarihleri-

ni, dillerini, kanunlarını, dinlerini, sanatlarını ve diğer antik uygarlıklarla olan ilişkilerini etüt etmeyi amaç edinir."

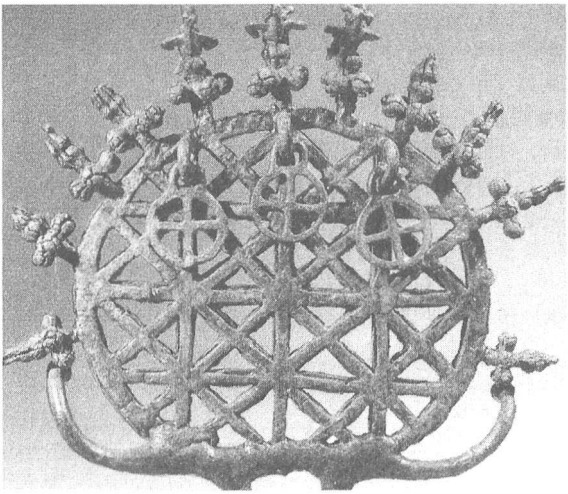
1933 yılında, Hitler'in Almanya'da iktidar olmasıyla yükselen faşizm dalgasından Türkiye de etkilenip, "Ne mutlu Türk yaratılana" sloganları atılırken, Atatürk, "Onuncu Yıl Söylevi"nin sonunda, Tanrı tarafından seçilen bir ırkın olamayacağını vurgulayan şu anlamlı ve güzel sözü söylemiştir: "Ne mutlu Türküm diyene"...

Fransa'daki Hitit dergisinde sadece Mustafa Kemal'in himayesinde yayımlandığı bilgisi yer almaz. Aynı ciltte Atatürk'ün tüm sayfayı kaplayan bir fotoğrafının altında şu satırlar okunur: "1931 yılının ocak ayında Hitit ve Asya Çalışmaları Cemiyeti'ne yüksek himayesini bahşetmek lütfunda bulunan, Türkiye Cumhurbaşkanı Ekselans Gazi Mustafa Kemal."

1939 yılının ocak ayında, derginin 5. cildinde yer alan 34. fasikülünün dış kapağında siyah çerçeve içine alınmış olan bir ithaf yazısı okunur:

"KEMAL ATATÜRK
Aziz ve kutsal anısına"

Prof. Dr. E. Cavaignac, Prof. Dr. L. Delaporte ve Prof. Dr. A. Juret'nin idare kurulunda bulunduğu cemiyet, Atatürk'ün ölümünden sonra çıkan ilk sayısında, arkeolojik çalışmalarda ve yayınlarda en büyük destekçisi olan insanı ön kapakta anmakla kalmaz, siyah çerçeve içine aldıkları 41. ve 42. sayfalarında onun hakkında bir yazı yayımlar. Bu yazıda, Atatürk'ün dergiye maddi katkı sağlamasının yanı sıra, 18 yeni üye kazandırdığını da öğreniriz. Atatürk'ün Anadolu'da yapılan arkeolojik kazılara büyük önem verdiğinin belirtildiği yazıdan bir paragrafı, onun bu hiç bilinmeyen yönünü ortaya çıkaran Prof. Dr. Ali M. Dinçol'un 1981'de yayımlanan "Atatürk'ün Himayesinde Fransa'da Yayımlanan Bir Dergi" adlı çalışmasından okuyalım: "1937 yılında-

Hatti Güneşi

ki ikinci kongresinde bütün devirleri kapsayan arkeolojik araştırmalar ile parlak bir hayatiyet gösteren Türk Tarih Kurumu'nun kurucusu ve teşvikcisi olan Atatürk, halkının uzak menşeleri ve bazı ananeleri binlerce yılı aşarak gelen ülkesinin kültürel gelişimi ile dikkatle ilgilenen bir devlet başkanı olarak silinmez bir hatıra bıraktı."

Sedat Alp Hoca'yla başlayan yazımızda, Ali Dinçol Hoca'nın ışığı altında Atatürk'ün bilinmeyen ayak izlerini takip ettik... Ayakkabı bu yazının neresinde mi? Öyleyse sözü, 1932 yılında, Avrupa'da üniversite öğrenimi görebilmek için sınava giren ve kazandığı devlet bursuyla Almanya'ya gönderilen Sedat Alp'e verelim: "Hitit Tapınağı'nda kralın yıkanması için bir banyo odası vardı. Kral ve kraliçe gün ağarırken iç ev denilen yatak odasından banyo odasına geçiyor ve kült görevlerine başlamadan önce yıkanıyorlardı. Hititçe 'warp' sözünün 'yıkanmak, banyo yapmak' anlamına geldiğini biliyoruz. Kral ve kraliçe bundan sonra tören giysilerini ve renkli ayakkabılarını giyiyor, kulaklarına küpeler takıyorlardı."

Neandertal ve Enkidu

Almanya'nın Düsseldorf kentinin doğusunda bulunan Neander Vadisi'nde bir kireçtaşı ocağını kazan işçiler, kol ve bacak kemikleriyle birlikte, alın kemiği çıkık bir kafatası bulurlar. 1856 yılında bulunduğu vadiden esinlenerek "Neandertal" olarak adlandırılan bu insan, akılsız ve vahşi bir mağara adamı olarak damgalanır.

1994 yılında, İspanya'nın kuzeyindeki El Sidrón adlı mağarada araştırmalar yapan bilim insanları, topraktan çıkmış iki çene kemiğini fark ederler. Bilim insanlarının aklına, diktatör Franco'nun katlettiği Cumhuriyetçi partizanlar gelir. Bir toplu mezarla karşılaşıldığı düşünülerek yapılan kazıda yüz kırk kemik çıkarılır. Bir yargıcın isteğiyle Madrid'deki paleontoloji enstitüsüne gönderilen kalıntıların incelenmesi sonucu kemiklerin Neandertallere ait olduğu anlaşılır.

Neandertallere ait bulgular arttıkça bilim insanları, modern insan olarak günümüze kadar ulaşan türün, 45.000 yıl önce, kendinden çok farklı bir başka insan türüyle bir arada yaşadığı gerçeğini keşfederler. Neandertal, çok daha güçlü ve vahşiydi. Öyle ki, kemiklerin çoğu hayvanların saldırıları nedeniyle kırılmış olarak bulunur. Pek çok Neandertal iskeletinde, vahşi hayvanlarla yapılan boğuşmanın izlerine rastlanması, bu türün çok daha yabani olduğunu kanıtlar. Bir

mezarda bulunan iskeletin göğüs kemikleri arasında çiçek izine rastlanması, Neandertallerin vahşi olsalar da, ölülerini çiçeklerle gömecek kadar "insan" soyundan geldikleri gerçeğini gözler önüne serer.

Kuzey yarımkürede, İber Yarımadası'ndan Sibirya'ya kadar uzanan geniş bir alanda yaşamış olan ama soyu tükenen Neandertalleri bilim yeni keşfetmiş olsa da, modern insandan farklı olan bu insan türünün varlığına edebiyatta rastlarız...

Sümerler, üstüne yazı yazdıkları toprak parçasına "dub" adını verir. Toprak parçasının üstündeki metin bir şiir ya da destan ise, Sümer dilinde onun adı "edubba"dır. Edebiyat sözcüğünün kökeni olan en eski edubba, *Gılgameş Destanı*'dır. Destandan bir bölüm okuyoruz: "Birdenbire av tuzaklarını kurduğum yere doğru, sürü halinde birçok hayvanın geldiğini gördüm. Ortalarında iki ayak üzerinde yürüyen, saçı sakalı birbirine karışmış, vücudu kıllarla kaplı bir yaratık da vardı. İlk işi kurduğum tuzakları bozmak oldu. Sonra pınardan su içmeye başladılar. O yaratık da suyu hayvanlar gibi içiyor, otları onlar gibi yiyordu. Yanındaki hayvanlar ona arkadaş gibiydi. Onları bir ağacın arkasına saklanarak izledim. Kanımca o yaratık bir insandı, fakat tam bir yaban insan."

Yazının ilk örneği olan *Gılgameş Destanı*'nda "Enkidu" denilen "yaban insan", Neandertal'den başkası olamaz. Destanda "Bu yaratık şimdiye kadar eşine rastlamadığım bir insan" biçiminde tanımlanan Enkidu, uygarlığın belleğinde Neandertal'in ilk kayıtlı örneğidir. İnsanlar arasında kulaktan kulağa aktarılarak, çağlar boyunca Sümerlere kadar ulaşan bilgi köklerinde Neandertal, "kırların adamı" anlamına gelen Enkidu olarak çıkar karşımıza.

Tarihteki ilk kahraman kral Gılgameş ile arkadaş olan Enkidu, onunla birlikte Ejder Humbaba'yı ve Gök Boğası'nı öldürür... Ve gün gelir Enkidu hastalanır. Yaban adamın duy-

guları destanda şöyle aktarılır: "Enkidu hastalığı sırasında zaman zaman kendisini yabanlıktan kurtarıp şehirli yapan avcıya, Şamhat'a kızıyor, kendisini hayvanlarla beraber başıboş ve üzüntüsüz yaşamaktan Uruk'a getirdiği için lanetler, beddualar yağdırıyordu."

Gılgameş çok sevdiği arkadaşı Enkidu ölünce, "Ben de ölmemeliyim, ne yapıp yapıp ölümsüzlüğü bulmalıyım," diyerek, ölümsüzlüğün sırrını bulan Utanapiştim'in yanına gitmek üzere yola koyulur. Destandaki bu bölüm, bir edebi eserde ayakkabının ilk anlatımı olması açısından ilginçtir: "Üzerine aslan postu, ayaklarına sandaletlerini giydi; eline bir değnek, beline bir hançer aldı. Sırtına bira tulumunu yüklendi. Kimseye görünmeden gizlice yola çıktı."

Kargamış'ta bulunan Hitit kabartmalarında, bir insanın elinde görülen sazın, günümüzde Anadolu ozanlarının çaldığı saz ile aynı oluşu ve Berlin'deki bir müzede sergilenen Bergama Sunağı'ndaki taş kabartmalarda yer alan kadın figürlerinin ayağındaki çizmelerin, Bergama köylerinde hâlâ giyilen kısa konçlu gelin çizmeleri olması gibi, Neandertal denilen insan türünün bilgisi "Enkidu" kimliğiyle yazılı ilk edebi metin olan *Gılgameş Destanı*'nda kendine yer bulmuştur.

Nâzım Hikmet'in, "Saman Sarısı" şiirinde yer alan "bir ulu ırmak akıyor insan eli ilk mağaraya ilk bizonu çizdiğinden beri," dizesinde olduğu gibi *Homo sapiens*, bilgi denilen ulu ırmağı hep geleceğe akıtmak için çabalamıştır. *Gılgameş Destanı*'nda ölen ve yok olan Enkidu, yani tarihte de neslini sürdüremeyen Neandertal'dir. Gılgameş'in, Neandertal'in soyunun tükenmesinden sonra ölümsüzlüğü bulma adına yola koyulması son derece anlamlıdır. Bu, Neandertal'in yok oluşuna tanık olan insanın, hayatta kalabilmek adına bilimin yolundan ayrılmama ve aydınlanmanın gereği olan araştırmacı, sorgulayıcı, tabulara boyun eğmeyen kimliğe sıkı sıkıya sarılmasının anlatımıdır. Ölümsüzlüğün aranışı kader-

ciliğe ve teslimiyetçiliğe karşı duran tıp biliminin tarihidir. Tıp sözcüğünün Mısır'daki Teb kentinden geldiğini, Teb kentinin de adını Sümerlerin üstüne yazı yazdıkları "dub" adlı toprak parçasından aldığını düşünecek olursanız, o "ulu ırmak"ın sularının serinliğini hissetmiş olursunuz!

Bu, bir Sunay Akın tezidir. Elbette her tez gibi tartışmaya ve daha da geliştirilmeye açıktır. Biz, düşüncemizi edebiyat orkestrasında yer alan paleoantropologlara teslim ederek, kendi enstrümanımızla yazının kalem değmemiş yeni vadilerine, yeni kıyılarına doğru yola koyulalım...

Yeni Ayakkabılar ve Ankara Özlemi...

Genç adam, en güzel üniformaları diken Mercan'daki "Altın Makas" terzihanesinin kapısından içeri girdiğinde, siparişi birlikte verdiği yakın arkadaşının elbisesinin de hazır olduğunu ama gelip almadığını öğrenir. "Herhalde işleri vardır, bir fırsat bulduğunda gelecektir," diyen adam, elinde yeni üniformasıyla ayrılır dükkândan. Harbiye'den yeni mezun olmuş genç subayın diktirdiği yüzbaşı üniforması, içi boş bir şekilde askıda öylece beklemeye başlar. Altın Makas'ın kapısından içeri girip çıkanlarla birlikte yeni ölçüler alınır, provalar yapılır, düğmeler iliklenir, pantolon paçalarının boyu belirlenir, tamamlanmış elbiseler sahiplerine teslim edilir ama o yüzbaşı üniforması tüm bu hareketliliğin ortasında, günlerce, içini dolduracak sahibini bekler durur...

Oysa üniformanın sahibi, elbisenin asılı olduğu Altın Makas terzihanesinin hiç de uzağında değildir. Günümüzde İstanbul Üniversitesi olarak kullanılan Beyazıt'taki tarihi bina, o yıllarda Harbiye Nezareti'dir. Binanın Haliç'e bakan arka bahçesinin hemen altı Mercan semtidir ve nezaretin bu kısmında II. Abdülhamit'in rejimine karşı çıkanların kapatıldığı ünlü "Bekirağa Bölüğü" vardır. Yüzbaşı elbisesinin askıda tutsak olmasının nedeni de, sahibinin Yıldız Sarayı'nda sorgulandıktan sonra Bekirağa Bölüğü'ne hapsedilmesidir. Yüz-

başı üniforması ve sahibi, birbirlerinden yüz metre mesafede, biri askıya, öteki dört duvara tutsak, kavuşacakları günü beklemektedir!

Üniforma kendini sahibinin sırtında, Şam sokaklarında bulur. Yüzbaşı, devrimci düşüncelerinden dolayı "hayat zindanı" denilen sürgüne gönderilmiştir. Yüreği, Şam sokakları gibi yalnızlıktan toz tutsa da, üniforması umutları gibi pırıl pırıldır. Akşamları hayat, duvarların arkasına çekildiğinde yüzbaşı, ıssız Şam sokaklarını ağır ağır yürüyerek varmaktadır evine. İki odalı evinde kendini bekleyen kimse yoktur, neden acele etsin ki?

Yine böyle bir akşam evine doğru yürürken bir müzik sesi duyar. Sesin geldiği yöne doğru yürür. Adımlarını günün bu saatlerinde ilk kez böylesine telaşlı atmaktadır. Bir labirente benzeyen sokaklarda çabuk çabuk yürümekte, sokak başına geldiğinde bir an durup, müziğin geldiği yöne dönmektedir...

Yüzbaşı, pencereleri kâğıtla kaplı bir kahvehanenin önünde durur. Bir an tereddüt etse de, kapıyı hafifçe aralar... İçeride, Hicaz demiryolunda çalışan İtalyan işçiler, eşleri ve kızlarıyla birlikte mandolin çalıyor, şarkılar söylüyor ve dans ediyorlardır! Hepsinin masalarda işçi kıyafetleriyle oturduğunu görünce üniformasına bakar ve kapıyı açtığı gibi usulca kapatarak oradan uzaklaşır...

Ertesi akşam, aynı kahvehanede toplanan İtalyan işçiler yine neşe içinde eğlenmekte, şarkı söylemektedir. Aralarına yeni bir arkadaşları katılmıştır! Çarşıdan satın aldığı işçi kıyafeti içindeki bu genç adam, yüzbaşı üniformasını çıkararak, yüreğinden gurbetin yalnızlık tozlarını silmek isteyen Mustafa Kemal'dir!

Ayakkabı ustası Tanaş Elefteriadis, en iyi müşterisini şöyle anlatır bizlere: "Ayakkabıda moda ne ise onu istiyordu. Ayakkabılarını sağlam yapmaya çalışıyordum. Fakat Ata-

türk'ün ayakkabıları devamlı çalınırdı. Herhalde herkes ondan bir hatıra almak için çalardı ayakkabılarını. Bir gün Atatürk beni yanına çağırdı ve 'Bu ayakkabıları kalıpla yapın,' dedi. 'Niçin?' dedim. O da bana 'Çalan kalıpsız mı çalsın?' demişti. O zaman moda, kaba, çift köseleli ayakkabılardı. Biz yeni ayakkabı yapınca bunlar moda oluyordu, millet de giyiyordu. Sayısız ayakkabı yaptım, çalındıkça ben de yapıyordum. Şunu gördüm, yaptığım düğmeli bordo ayakkabıları çalmıyorlardı. En çok çalınan ayakkabı ise iskarpindi. Kendisi bütün yaptığım ayakkabıları beğenirdi, ayakkabılarda renk ayırt etmezdi. Ama ben de onun ne istediğini bilirdim. Atatürk'ün ayak yapısı biraz değişikti, başparmağı aşağı tarafa basıyordu."

Ayakkabıcısı Elefteriadis'in dediği gibi, herkes Atatürk'ten bir hatıra almak istiyordu, bu nedenle de ayakkabıları sürekli çalınıyordu. Bu olay en son 10 Kasım günü yaşanmıştır. Kâmil Çifter'e kulak veriyoruz: "Ölümü sırasında Smith Wesson marka tabancasıyla köstekli saati, yatağının ucundaki komodinin gözündeydi. Ölümü anında odada hizmetindeydim. Fakat on dakika sonra geldim baktım yerinde yeller esiyor. Ne tabanca var, ne saat. Gardırop lebaleb çamaşır doluydu; gömlek, kravat, pijama vesaire. Fakat ölümü anında sarayın içerisi bir hengâme halinde idi. O bakımdan hiçbir şeyle ilgilenemedik tabii. Ölümünden yarım saat sonra gardırobu açtık, ne bir kravat kalmış, ne bir tek gömlek, hiçbir şey kalmamış. Tabii Atatürk'ten hatıra diye almışlar."

27 Eylül 1938 günü Mustafa Kemal Atatürk, arkadaşı Salih Bozok'u hasta odasına çağırarak, gördüğü şu rüyayı anlatır: "Bana bir çift kundura getirmişler, beğendim. Binbir'i (hizmetli Binnaz Hanım) çağırdım. Böyle 'Binbiiirr' diye çağırırken odaya Rıdvan girdi. Bunun üzerine uyandım ve rüya gördüğümü anladım."

Mustafa Kemal Atatürk'ün ayakkabıları konusunda Sabiha Gökçen'in de anlatacakları var: "1938'in 30 Ağustos'u... Büyük Zafer'in anıtlaştığı günün kutlanacağı tarih... Odasına girdim. Yastığı arkasına yüksekçe dayamış, elindeki kitabı dikkatle okuyordu. Önceleri de söylediğim gibi, Ata okuduğu kitaplarda önemli bulduğu yerlerin altını kırmızı kalemle çizer ya da o paragrafın kenarına yine kırmızı kalemle büyük bir 'D' harfi koyardı. Yine öyle yapıyordu. Ancak dikkatle baktığımda gördüm ki bunu yaparken hem çok büyük bir güçlük çekiyor, hem de elleri titriyordu. Ayakları da şişmeye başlamıştı. Bu nedenle o çok sevdiği ayakkabılarını giymez olmuştu. Odası dışında hiçbir zaman ayakkabısını giymeden dolaşmadığı için, bu durum ona ağır geliyor olmalıydı."

Yaşamının son günlerinde Sabiha Gökçen'le olan sohbetlerinde Ankara'yı özlediğini söyleyen Atatürk, "Ama bu şekilde nasıl gidebilirim? Ayaklarım ayakkabılarıma girmiyor. Karnımda büyük bir şişkinlik, elbiseler dar geliyor," diyerek, hastalığının bedeninde yarattığı olumsuzluklardan söz eder... Ama yine de, hayatı boyunca hayallerinin arkasından yürüyen Mustafa Kemal, umudunu yitirmez ve şunları söyler: "İçimde Ankara ateşi, Ankara özlemi yanıp yanıp duruyor. Yeni ayakkabılar ve elbiseler yaptırayım bari. Kim bilir belki bir gün talih bana da güler de Ankara'yı bir daha görmem nasip olur..."

Siyah, 42 Numara...

Oğlunun öldüğü haberi gelince, evdeki herkes, bir köşede oturan 85 yaşındaki Güllü Hanım'dan bakışlarını kaçırır. Ailenin ortak kararı şudur: Ölüm haberi yurtdışındaki oğlunu yıllardır görmeyen bu hasta ve acılı anneden gizlenecektir.

Güllü Hanım, komodinin üstünde duran oğlunun resmine sarılarak öpmekte, postacı kapıyı her çaldığında, ondan bir mektup gelip gelmediğini heyecanla sormaktadır. Yüksek tansiyonu olan yüreği yaralı anneye hiç kimse oğlunun artık yaşamadığını söylemeye cesaret edemez. Eve ziyarete gelen akrabaların ve komşuların sohbet esnasında oğlunun öldüğünü ağızlarından kaçırmalarından endişe duyan aile, yaşadığı kenti terk edecek, Güllü Hanım'ı İzmir'e götürecektir.

Yaşlı anne oğlunun yurtdışından Türkiye'ye gelemediğini bilmektedir. Ölüm haberini gizlemek bu nedenle güç olmaz... Ama kardeşleri yaşıyormuş gibi annelerinin sorularına yanıt vermek, Güllü Hanım'ın öteki çocukları için işkencelerin en büyüğü olmaktadır. Oğlu her fırsatta telefonla aramaktaydı Güllü Anne'yi. Buna da bir çare bulunur: Yurtdışında sesi oğluna benzeyen bir tanıdık bulunur ve arada bir telefon açması istenerek Güllü Hanım'ın oğluna duyduğu hasret giderilir!

Yıllar akıp gider... Güllü Anne, sesini duyduğu oğluna hasret, bir köşede öper koklar fotoğraflarını... Ve oğlunun öldüğünü bilmeden, bir gün son nefesini verir, Yılmaz Güney'in annesi!

1991 yılında, Yılmaz Güney'in filmlerinin serbest bırakılmasıyla Fatoş Güney Türkiye'ye gelir. Fatoş Hanım eşi adına vakıf kurmak ve dört büyük kentte anma etkinlikleri düzenlemek için kolları sıvar. Bu arada, soluğu hemen, o yıllarda yaşamakta olan kayınvalidesinin yanında alır...

Fatoş Güney'in yıllar sonra yapacağı bu ziyarette gazeteci Nebil Özgentürk de yanındadır. Özgentürk'ten, Güllü Hanım'ın oğlu Yılmaz Güney'in öldüğünü bilmediği için çekilen fotoğraflardan şüpheleneceği düşüncesiyle fotoğraf çekmemesi rica edilir. Usta gazeteci o günü flaşın olmasa da, sözcüklerin ışığıyla bugünlere şöyle taşır: "Ziyarete katıldım, ama bir dost gibi. İzmir'in semtlerinden birinde bulunan evde, telaş ve özlem dolu görüntüler yaşanıyordu. Fatoş Güney, eşi Yılmaz'la 10 yıl önce Türkiye'yi terk etmiş ve o günden sonra ilk kez gelmişti. Pütün ailesi işte bu hasretten dolayı gelinlerine içliköfte hazırlamışlardı. Anne, gelinini görünce ağlamaya başladı. İlk sözü 'Yılmazımı niye getirmedin?' oldu. Tüm aile gözyaşı döküyordu. Fatoş, kayınvalidesine sarılıp ağlıyor, sözcükler boğazında düğümleniyordu: 'Gelecek anne, gelecek... Şimdi işi var...'"

Yılmaz Güney, yurtdışına kaçtığında, oğlunu gidip görmek isteyen Güllü Hanım'a pasaport verilmez. Oğlu 1984 yılında ölse de, Güllü Anne yıllarca konuşur telefonla, sinema sanatının bu büyük ustasının dublörüyle!..

5 Kasım 1973 tarihinde, düşünce suçlusu olarak kapatıldığı Selimiye Kışlası'ndan yazdığı bir mektupta, eşinden bir istekte bulunur Yılmaz Güney: "Ayaklarım üşüyor. Altı kauçuk bir ayakkabı istemeliyim Fatoş'tan; siyah, 42 numara. Bu beton ve taş yığını, ikinci kışta direnci azalmış olarak yakaladı bizi."

Yılmaz Güney cezaevi günlerinde sadece kendi için ayakkabı istemez! 21 Ocak 1974 tarihli mektuba şöyle başlar: "Sevgili Fatoş, Amasya Cezaevi'nden bir mektup aldım. Mektuptaki ifadeden ve tavırdan anladığıma göre gerçekten ihtiyaç ve yoksulluk içindedir. Onun için sizden bazı ricalarım olacaktır. Benim elbiselerimden, uygun bulduğunuz birini ya da bir pantolon, bir ceketi, benim kırmızı boyunlu kazağı, bir de ayakkabı bot gibi şeylerden bir çift ile yüz elli lirayı aşağıdaki adrese ihmal edip geciktirmeden hemen yollayın. Adresi şu: Mustafa Turan, Amasya Cezaevi."

İnsanlara yardım etmeyi, zor günlerinde onların yanlarında olmayı çok severdi Yılmaz Güney. Sadece ayakkabı, elbise ya da para göndererek değil, insanlar için her türlü fedakârlığı yapmaya hazır bir "Adanalı delikanlı"ydı. Öyle ki, 12 Mart sonrasında İstanbul'un sokak sokak, ev ev arandığı günlerde, Yılmaz Güney'in Levent'teki evinin kapısı da çalınır. Kapıyı açan sanatçı karşısında bir komiser ve silahlı polisler görür: "İhbar aldık, Mahir'le arkadaşlarını evinizde saklıyormuşsunuz!"

Kapının eşiğinde duran Yılmaz Güney, komiserin bu sözü üzerine filmlerindeki o şakacı tebessümünü takınarak, parmağıyla evin üst katını gösterir: "Yukardalar..." Güney'in bu hareketi, komiseri ve tüm polisleri bir film sahnesi izliyorlarmış gibi güldürür. Silahlı adamlar kahkahalar atarak ayrılırlar sanatçının kapısından. Oysa aranan insanlar o gece gerçekten de evin çatı katında gizleniyorlardı.

Yılmaz Güney, doğruyu söylemiştir polislere!

Savaş Sonrası Yalınayak...

Bayan Miep, İkinci Dünya Savaşı sırasında, Amsterdam'daki bir evin arka odalarında ailesi ve dostlarıyla birlikte gizlenen Anne Frank'a, kırmızı renkli, yüksek topuklu bir ayakkabı armağan eder. Sokağa çıkamadan, o daracık odalarda iki yıl Nazilerden gizlenmek zorunda kalan on beş yaşındaki Yahudi kız çocuğu, kendilerine yardım eden, dışarıdan yiyecek taşıyan Bayan Miep'in verdiği o ayakkabılarla özgürlüğe adım atamayacak, yakalanmalarının ardından gönderildiği Bergen-Belsen toplama kampında öldürülecektir.

Adorno, "Auschwitz'den sonra şiir yazılmaz," demiş olsa da, katledilen yüz binlerce insandan geriye kalan saçların ve ayakkabıların da sergilendiği, tarihin en büyük "utanç" kampını ziyaret eden Johannes R. Becher'in "Depo / Auschwitz" adlı şiirinden birkaç dize okuyoruz:

Çocuk kunduraları tavana değin yığılı,
Ve depoda balyalanacak kadın saçı,
Bir balya duruyor bir köşede bağlı
Söyleyin kimin düşüne girer hâlâ böyle bir çatı?

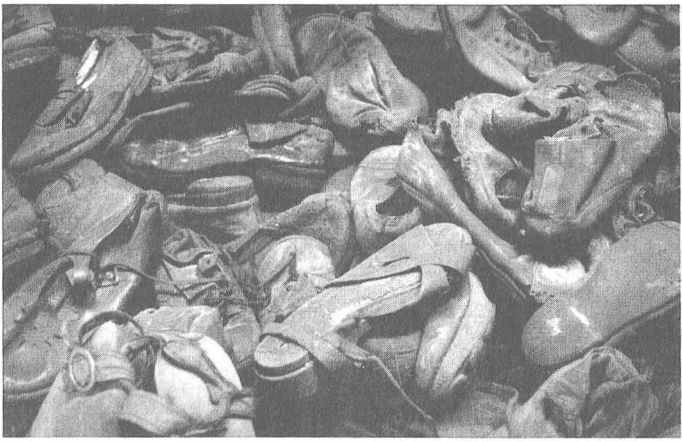
Anne Frank, her an yakalanma korkusuyla yaşadığı iki yılı "Kitty" adını verdiği günlüğünde anlatır. Bu günlüğün sayfaları arasında Türkiye de vardır. Kitty'nin, 18 Mart 1943 tarihli sayfasına şunu yazar Anne Frank: "Türkiye savaşa

girdi. Heyecan büyük. Gergin bir halde hep radyo haberleri bekliyoruz."

Türkiye'nin, Amerika ve İngiltere'nin yanında savaşa girmesine Anne Frank'ın sevinmesinin nedeni, Almanların yenileceği ve özgürlüklerine kavuşacağı düşüncesidir. Ne garip tir ki, Çanakkale Savaşı'nın yıldönümü olan 18 Mart günü, Anne Frank'ın günlüğünde yer verdiği bu haber doğru çıkmayacak ve ertesi gün genç kız, Kitty'ye şunları yazacaktır: "Sevincimiz ancak bir saat kadar sürdü, ardından gelen düş kırıklığı sevincimizden eser bırakmadı. Türkiye savaşa girmemiş. Bakanları sadece yakında tarafsızlığın kaldırılacağından söz ediyor. Rıhtımda bir gazeteci 'Türkiye, İngilizlerin tarafında' diye avaz avaz bağırıyor. Böylece gazeteler kapış kapış gidiyor, bu sevindirici dedikodu bize kadar ulaştı."

İkinci Dünya Savaşı'nın tüm hızıyla sürdüğü yıllarda, Tarabya kıyılarına kol kola girmiş iki ceset vurur. Bunlar, Karadeniz'de yaşanılan çatışmada ölen ve akıntıyla Boğaz'a gelen bir Alman ve bir Rus subaydır!.. Birbirine düşman iki ülkenin İstanbul'daki elçileri, geldikleri Tarabya sahilinde asık suratlarıyla ve hiç konuşmadan cesetlerini alırlarken, Rum balıkçı Aleko'nun sesi duyulur: "Heyy, ne diye ayırıyorsunuz onları? Bunca yolu kol kola geldiler, onlar kardeş oldular. Ayırmayın onları bre, birlikte gömün!"

Türkiye, savaşa girmemeyi başarsa da, kendini ekonomik sıkıntının içinde bulur. Yokluk yıllarında her şey kısıtlıdır. İnsanlar güneşte kuruyan ve altı kolay delinen çarıklardan şikâyet etseler de başka çareleri yoktu. İşte, böylesi bir dönemde Konya Silleli Hidayet Kolcu çıkar sahneye. Bakkallık yapan Hidayet Bey, işinden memnun olmayınca kamyon lastiğinden ayakkabı üretmeye koyulur. 1949 yılını tamamen bu amaç uğrunda çalışarak geçiren Hidayet Kolcu, bir yıl sonra kendi bulduğu yöntemle kamyon lastiğinden ayakkabı yapmayı başarır. 12 kişinin çalıştığı bir atölye kuran Hidayet Bey, 26 Ağustos 1952'de "Sille Lastiği" adıyla patent alır. Ana-

Auschwitz Toplama Kampı'ndaki ayakkabılar.

dolu yollarında kamyonların tekerleklerinde dönen lastiklerin dışı ayakkabıların altında, içi ise üstünde yol almaya devam ederler.

İkinci Dünya Savaşı'na girme olasılığına karşı ordunun hazır olması gerekir. Bu nedenle, silah altına alınacak siviller için binlerce çift postal üretilmiştir. İnsan canı yerine para kaybetmeyi yeğleyerek atlatılan ölüm tufanı sonrasında, depolarda kalan postallar çocuklara dağıtılmak üzere okullara gönderilir. O okullardan biri de, Diyarbakır'daki Dicle Köy Enstitüsü'dür...

Mersin'in Arslanköy'ünden gelen çocuk saçları kesildikten sonra, hamama götürülür. Burada ilk kez gördüğü sabunun köpükleriyle neşesi yerine gelen çocuk, arkadaşlarıyla beraber bir depoda bulur kendini. Çocukların önünde dev bir postal yığını vardır. Nöbetçi öğrencinin "Herkes bir çift postal alsın," sözüyle çocuklar, aç martılar gibi postallara saldırırlar. Arslanköylü çocuk, elinin değdiği ilk çift postalı alır ve dışarı çıkarak sıraya geçer.

Öğretmen, ellerinde postal tutan çocukların önünden geçerken hepsine tek tek sorar: "Tamam mı oğlum? Ayağına göre mi?"... Sıranın sonundaki çocuğun da önünde durarak, aynı soruyu tekrarlar... Toroslar'ın bir Yörük köyünden kalkıp, Diyarbakır, Dicle'deki köy enstitüsüne gelen çocuk, hiçbir şey anlamadan öylece bakar öğretmene. Onun sessizliği karşısında öğretmen sesini yükseltir: "Oğlum, kulakların sağır mı senin? Soruma niçin yanıt vermiyorsun? Kucağında tuttuğun postallar ayağının numarasına göre mi?"

Ayağına o güne kadar ayakkabı giymemiş olan, Toroslar'ın dağlarında yalınayak çobanlık yapan çocuk, öğretmenin konuştuklarından hiçbir şey anlamamaktadır. Nereden bilsin ki, her ayağın bir numarası olduğunu ve ayakkabıların o numaraya göre seçileceğini?

Öğretmen, çocuğun göğsünde fırından yeni çıkmış sıcacık bir ekmek gibi tuttuğu postalları alır ve altındaki numaraya bakar. Sonra da "Bunlar sana çok büyük. Tam 48 numara," diyerek, çocuğun elinden tutarak depoya götürür. Darmadağın olmuş postallar arasından aldığı bir çift postalı çocuğa giydiren öğretmen, çocuğa ilk dersini orada verir: "Ayak numaran 35... Bunu sakın unutma!" O Yörük çocuğu, öyküleri ve senaryolarıyla edebiyat ve de sinema dünyasının büyük sanatçısı Osman Şahin'dir...

Latin Amerikalı yazarların yerli halkın acılarını, özlemlerini, umutlarını kaleme alması gibi, Osman Şahin de, Anadolu'nun ve Toroslar'ın yerlilerini anlatmıştır öykülerinde. Osman Şahin'i okumadan Garcia Márquez'i, Fabián Dobles'i, Eduardo Galeano'yu anladığımızı düşünmek eksiktir, yarımdır. Bu sözümüzün kanıtı, okuyacağınız şu öyküdür:

Güney Amerika yerlilerinin sayı sistemi şöyleydi: Bir, iki ve çok... Osman Şahin, kazandığı ilk edebiyat ödülünün sevinciyle, doğduğu Arslanköy'deki evine telefon açar. Telefon-

da annesinin sesini duyan yazar, coşkuyla konuşur: "Ana, ödülü bana verdiler... Birinci oldum ana, birinci!.."

Karşı taraftan hiçbir ses gelmeyince Osman Şahin, annesinin verdiği mutlu haberi duymadığını düşünerek, sözlerini tekrar eder: "Ana, birinci oldum, birinci!.."

Kısa bir sessizlikten sonra, annenin oğlunu teselli eden sözleri duyulur: "Üzülme oğul, ileride inşallah ikinci de olursun, üçüncü de olursun, dördüncü de... Beşinci de..."

Beyoğlu'nun Ayakkabıcı Dükkânları

Salâh Birsel, *Ah Beyoğlu Vah Beyoğlu* adlı kitabında, bu semtin kafelerini, pastanelerini, çay bahçelerini, birahanelerini ve bu tür mekânlarda yiyen, içen, sohbet eden edebiyatçıları, sanatçıları tadına doyum olmayan bir dille anlatır. Beyoğlu'nu Tünel'den Taksim'e ve Osmanlı'nın son döneminden Cumhuriyet'in aydınlanma yıllarına kadar uzanan bir dönemde dile getiren kitapta bir ayakkabıcı dükkânına ya da edebiyatçı kahvelerinden birinin köşesine kurulmuş ayakkabı boyacısına rastlamayız. Ne var ki Salâh Birsel, "Aynalıdolap" şiirinde, kıyafetlerine şükranlarını sunarken, ayakkabılarını da unutmaz:

Siz sıkılmadan bedenimi sarıyorsunuz
Siz gömleğim siz pantolonum siz ceketim
Sizedir minnettarlığım
Siz kaç kez beni gülünç olmaktan kurtardınız
Siz çoraplarım kunduralarım
Bütün serüvenlerim sizce bilinir

Bizi Beyoğlu'nun ayakkabıcı dükkânlarına götürmesi için Giovanni Scognamillo'nun elinden tutmalıyız. Doğduğu 1929 yılından beri Beyoğlu'nda yaşayan, İtalyan kökenli bir ailenin oğlu olan Scognamillo, semtin arka sokaklarında deve-

lerin, Feriköy tepelerinde ise kurtların dolaştığını anımsıyor. Yazarın, İstiklal Caddesi'ndeki binaları, dükkânları, esnafı adım adım anlattığı *Bir Levantenin Beyoğlu Anıları* adlı kitabında, Karlman Pasajı'ndan söz ettiği bölüm bizi yakından ilgilendirir. Bu bölümde, Beyoğlu'ndaki bir ayakkabıcının izine rastlarız. Okuyoruz: "Karlman Pasajı ve Karlman Pazarı dipdiri aklımda. İstiklal Caddesi'nde Ermeni Katolik Kutsal Üçlü (Sainte Trinite) Kilisesi'nin bulunduğu sokağın köşesinde açılan ve Tepebaşı'na merdivenli bir çıkışı olan kocaman bir süpermarket öncüsü idi Karlman. Daha çok kumaş, tuhafiyecilik, kunduracılık üzerinde çalışırdı fakat züccaciye bölümü de oldukça zengindi, oyuncak kısmı genelde ucuz oyuncaklarla idare eder türdendi."

Giovanni Scognamillo'nun anımsadığı Karlman Pasajı'nı, İstanbul'un önde gelen Yahudi ailelerinden Carlmanlar, 1926'da Bortoli Biraderler'den satın almıştır. Karlman Pasajı İstiklal Caddesi'ne bir, arkadaki Meşrutiyet Caddesi'ne iki basamakla açılan kapılarıyla bir geçit, yani "pasaj" konumundaydı. Scognamillo'dan yerleri siyah ve beyaz kare mermerlerden oluşan bu mekânda yalnızca ayakkabı satıldığını öğrenmiyor, İstanbul'u anlatan onca kitap arasında rastlamadığımız, herkesin gözden kaçırdığı biriyle de karşılaşıyoruz: "Karlman Pasajı'nın Tepebaşı'na ulaşan çıkışında, solda bir berber dükkânı, merdivenlerin bitiminde de yerini hiç değiştirmeyen, yaz kış bilmeyen, sanki müessesenin bir parçasıymış gibi bir ayakkabı boyacısı, herkesi tanıyan, herkesçe tanınan."

Beyoğlu'na yolunuz düşerse Karlman Pasajı'nı aramayın, bulamazsınız. Çünkü, yıkılan bu tarihi binanın yerinde, İstanbul Sanayi Odası tarafından yaptırılan "Odakule" yükselmektedir. Tarihten günümüze kalan sadece, Odakule'nin altındaki, İstiklal Caddesi ile Meşrutiyet Caddesi'ni birbirine bağlayan geçitteki hava akımıdır!

İstiklal Caddesi

İnsanların bir dönem ayakkabılarını parlatarak gezmeye gittiği Beyoğlu'ndaki bir başka ayakkabıcı dükkânına da yine Scognamillo'da rastlarız: "Karlman'dan sonra bir başka ünlü dükkân geliyordu, Paçikakis Ayakkabı Dükkânı. Karlman Musevi, Paçikakis ise Rum idi ve Bally ayakkabılarının da temsilcisi olduğundan (sağ vitrinin bir köşesi Bally örneklerine ayrılmıştı) son modelleri sergileyen ve o dönemde lüks sayılan bir ayakkabı satıcısı ve imalatçısı idi."

"Selanik'te Atatürk'ün evi yakıldı," diye bir yalan haberle başlatılan ve İstanbul'daki gayrimüslim vatandaşları yıldırmaya yönelik o korkunç "6-7 Eylül" olaylarında Karlman Pasajı ve Paçikakis Ayakkabı Dükkânı'na da saldırılır... Mağazaların camları kırılır, yüzlerce çift ayakkabı yağmalanır... Böylelikle korkutulan ve küstürülen binlerce insan doğduğu, vatanı olan topraklardan uzaklaştırılır, kültür renklerini kaybeden İstanbul hep aynı model ve de aynı renk ayakkabıyı satın alıp giyen bir insana dönüşür.

İstanbul'da yol yapımı için yıkılan mezarlardan kurtarılan mezar taşlarından biri, Silivrikapı'daki Balıklı Ayazma'nın avlusunda durmaktadır. Mezar taşında yazılı olan şudur:

Pederim Kostandi
Sanatım kunduracı
Şöhretim Mibah
Senesi 1879
Vademiz tamam

Yamasını Yeni Pabucumdan Kesmiştim

Üsküdar İskelesi'nin önünde ayakkabı boyacısı iki çocuk sandıklarının arkalarında yan yana oturup konuşurlarken, önlerinden geçmekte olan bir adam şunları duyar:

Öyle bir gül atıcam ki size gelecek maçta
Âdem abim bilem tutamaz elleri yanar

Çocukların sohbetine bir anlık kulak misafiri olan adamın adı Can Yücel'dir. Şair Can Yücel'in "Üsküdar İskelesinde İki Lostracı Çocuğun Konuşmasından" gibi uzun bir ada sahip olan şiiri aslında iki dizedir ve ayakkabı boyacısı bir çocuğun sözleridir. Şiirde adı geçen "Âdem", çocukların kendi aralarında yaptıkları maçta bir arkadaşlarının adı değilse, Fenerbahçe ve Beşiktaş'ın kalecisi Âdem'den başkası olamaz.

Futbolcuların kramponları önemliyken, kalecinin en değer verdiği eşyası eldivenleridir. 1970'li yıllarda, Zonguldak maden işçilerinin ocaklarda çalışırken giydikleri sert ve dayanıklı eldivenler, otobüs şoförüne emanet edilerek Trabzon'a gönderilirdi. Türkiye'nin en büyük kalecisi Şenol Güneş, maçlarda giydiği eldiven yıpranmasın diye antrenmanlarda kömür işçilerinin eldivenlerini kullanmaktaydı. Şenol Güneş, ulu-

sal takım teknik direktörü olarak Türkiye'yi, elemelerde gruptan çıkmayı bile başaramadığı Dünya Kupası'nda, finallere taşımakla kalmayıp, üçüncülük başarısıyla onurlandırdığı maçlarda, oyun gücünü çok iyi bildiği tüm futbolcular gibi İlhan Mansız'ı da, ondan en iyi randıman alacağı dakikalarda oyuna sokuyordu. Bu gerçeğin farkında olamayanlar, Mansız'ı daha çok oynatmadı diye Güneş'i eleştirdiler. Dünya Kupası maçlarından sonra İlhan Mansız futbol sahalarında bir varlık gösteremedi ve bir televizyon yarışma programında buzda kayarken görüldü!

Ayakkabı konusunda talihsiz olan kaleci ise Lev Yaşin'dir. 1949-1971 yılları arasında Dinamo Moskova ve Sovyetler Birliği takımının kalesini koruyan Yaşin, rakibin tehlikeli ataklarında ceza alanı dışına çıkarak topa ayakla ilk müdahaleyi yapan kalecidir. Topu oyuna elle sokmayı da kaleciler, siyah renkli kazağı ve mükemmel kurtarışlarından dolayı "Kara Örümcek" lakabıyla bilinen Yaşin'den öğrenmişlerdir. Kalecilik hayatında kurtardığı yüz elli penaltıyla bir rekora imza atan Yaşin, 1963 yılında Avrupa'da yılın futbolcusu seçilerek, bu unvanı kazanan tek kaleci olma özelliğine de sahiptir. Üç yıl Dinamo Moskova ve ulusal buz hokeyi takımının da kalesini koruyan Kara Örümcek, kaleci eldiveni giymeden önce yirmi yaşına kadar metal atölyelerinde işçi olarak çalışmaktaydı!..

Lev Yaşin'in ayakkabı konusundaki talihsizliği ise, 1984 yılında damar tıkanıklığından dolayı sağ ayağının kesilmesi ve hayatının geri kalan altı yılını tek ayakla yaşamak zorunda kalmasıdır. Dünya futbol tarihinin büyük kalecileri arasına adını yazdıran Yaşin'den geriye hiç unutulmayacak olan şu söz kalmıştır: "Yuri Gagarin'i uzayda görmekten daha iyi bir şey varsa, o da iyi bir penaltı kurtarışıdır."

Bir kaleci eskisi olarak futbolun "1" numaralı adamlarını çok sevdiğim bilinir. Biz iyisi mi, kaleci eldivenlerini yedek kulübesine bırakalım ve krampon öykülerini oyuna sokalım.

Lev Yaşin

Bunu da kaleci ve futbol ayakkabılarının bir araya geldiği şu dizelerle yapalım:

Futbolda eski kurdum.
Santırdan alınca pası
Çakarım
Hooooooooooooooooooooop!
5 numro top
açık ağzından girer golkipin karnına.
Bana mahsustur bu vuruş
futbol potinlerim
kurşunkalemimden öğrendi bu zanaatı!

Kalecinin İngilizcesi "goalkeeper"dır. Şiirde kaleciyi İngilizcedeki adının Türkçe söylenişi olan "golkip" diye yazan ve "futbol potinleri" ile bir araya getiren şair ise Nâzım Hikmet'tir.

Futbol tarihinde hiçbir ayakkabı Friedenreich'ınki kadar kutsanmamıştır! 1919 yılında, Güney Amerika Şampiyonası'nın final maçı Brezilya ve Uruguay arasında oynanır. Ma-

çın tek golünü atan Friedenreich, kupayı Brezilya'ya kazandırır. Ne olursa bundan sonra olur! Friedenreich'ın ayakkabısı bir arabanın üstüne konularak, Rio de Janerio'da sabaha kadar süren kutlamalarda sokak sokak gezdirilir. Ertesi gün, ayakkabı, üstündeki çamurlara dokunulmadan kentin meydanındaki bir kuyumcunun vitrininde sergilenir.

Futbol ayakkabıları zamanla gelişmiş ve oyuncunun yeteneğini sahaya daha iyi yansıtacağı kaliteye ulaşmıştır. Kramponların altındaki dişlerin arası çamurla dolduğundan, kulüpler bunları temizlemek için birini çalıştırmaya başlar. Sözünü edeceğimiz delikanlı da annesinin, kantininde çalıştığı kulüpte krampon temizleyicisi olarak işe başlar. Antrenman sahasının bayraklarını dikmek gibi işleri de yapan delikanlının gönlü, hayranı olduğu futbolcuların arasına girmek ve onlarla birkaç dakikalığına da olsa top oynamaktır. Ne var ki, hırçın yapısından dolayı bu hiç de olası değildir.

Bir antrenman maçının sonlarına doğru futbolcular, kendilerine haftalardır hayal dolu gözlerle bakan delikanlının arzusuna boyun eğerler ve onu da aralarına çağırırlar. O delikanlı kırmızı-beyaz renklere sahip kulübün formasını sırtından uzun yıllar çıkarmaz. Tüm dünya krampon temizleyicisini Ajax'ın ve Hollanda'nın en iyi futbolcusu "Cruyff" olarak tanıyacaktır!

Futbolda başarı, bin bir zorlukla sahip olduğu eldivenler yıpranmasın diye antrenmanlarda bir kömür işçisinin eldivenlerini giyenlerin, kramponların dişleri arasındaki çamurları temizleyenlerin yanında olmuştur. Onlardan biri, kurucusu olduğu kulübün ilk günlerini hatıralarında şöyle anlatacaktır: "Topumuza evladım gibi bakardım. Zaten varımız yoğumuz da toptu. Mektebe gelirken, domuz sokağından geçer, domuz yağı alırdım. Topu onunla yağlar, şişirirdim; yamasını yeni pabucumdan kesmiştim. Bunu gören arkadaşlar, bana hepimizden fazla paye vermişlerdi."

Futbolcu arkadaşlarının verdiği paye, topu yamamak için yeni aldığı ayakkabının dilini hiç düşünmeden kesen bu delikanlının adını, kurucusu olduğu kulübün stadına yazdırır: "Ali Sami Yen"...

Sonra gün gelir o stat miadını doldurduğu gerekçesiyle yıkılır, ülkesine futbolda tek Avrupa kupasını getirme onuruna erişen kulüp için daha modern bir stat yapılır ama, Ali Sami Bey'in adı "yen"ilerek, stadın tabelasında layık olduğu yer olan ilk sıradan silinir!

Bu büyük ayıbın yaşandığı 2010-2011 sezonunun sonunda, futbolu bir oyun olmaktan çıkarıp rant alanına dönüştürenlerin, kulüpleri şike bataklığında kirletmelerine hiç kimse "rastlantı" diyemez...

Armstrong ve Yaşlı Ayakkabıcı

25 Ocak 2005 gününün sabahı, Fitzwilliam Müzesi, kapılarını o gün büyük bir felakete açtığını bilmiyordu!.. İngiltere'nin Cambridge kentinde bulunan müzeyi gezen bir ziyaretçi ayakkabısının çözülen bağına basarak merdivenlerden düşer. Bir iki basamak yuvarlanan ziyaretçi ayağa kalktığında sapasağlamdır ama dengesini kaybettiğinde tutunmaya çalıştığı Çing hanedanına ait 300 yıllık porselen vazo yanındaki iki antika vazoyla birlikte düşmüş ve tuzla buz olmuştur. Müze Müdürü Duncan Robinson, o günü şöyle tanımlar: "Bir müzede yaşanılacak en korkunç kâbus işte budur."

Bağcığı çözük bir ayakkabının sebep olduğu bu müze felaketine, hiçbir ayakkabı müzesinde yer verilmez. Bir müzede sergilenen en ilginç ayakkabı ise Güney Kore'nin Andong kentindedir...

Andong kentindeki mezarlığın yapılacak bir inşaat için başka yere taşınmasına karar verilir. Böylelikle yüzlerce yıllık mezarların açıldığı hummalı bir çalışma başlar. Mezarlardan birinde "1 Temmuz 1586" tarihli bir mektup bulunur. Bir genç kadının, erken yaşta ölen kocasına olan duyguları-

nı anlattığı kâğıtta şunlar yazılıdır: "İkimizin de saçları ağarıncaya dek benimle yaşamak istediğini söylerdin. Bensiz nasıl ölüp gidersin?.. Gizli gizli gel bana... Söyleyecek çok sözüm var ama daha fazla yazmayacağım."

Aşkın zamanı ve mekânı aştığını anlatan bu mektubun yanında bir de ayakkabı vardır. Kadın, saçları beyazlaşıncaya dek birlikte yaşayacaklarını söyleyen kocasını, kestiği saçlarından örerek yaptığı bir çift ayakkabıyla uğurlamıştır, ölümün ardındaki dünyaya!.. Kenevir kabuğu ve genç bir kadının saçlarından yapılan bu ayakkabı, müzelerde sergilenen zümrüt ya da pırlanta taşlı kral veya kraliçe ayakkabılarından çok ama çok daha değerlidir.

Marx Sizemore adının size bir şey anımsattığını sanmıyorum. Bay Sizemore berberdir ve bir müşterisinin kestiği saçlarını koleksiyoncuya satarak tam 3.000 dolar kazanmıştır. Ne var ki, bunu öğrenen müşterisi çok kızar ve saçlarını iade edip, aldığı parayı da bir hayır kurumuna bağışlamazsa kendisini mahkemeye vereceğini söyler. Berber, saçları geri alamaz ama korkusundan parayı bir hayır kurumuna verir. Yirmi yıllık berberinin saçlarını sattığı müşteri, 20 Temmuz 1969'da, Ay'da yürüyen ilk insan olan Neil Armstrong'dur!

Kadın saçından yapılan bir ayakkabıdan, Neil Armstrong'un saçlarına ulaşmamızın nedeni de, Ay fatihi olan astronotun bir ayakkabı tamircisiyle birlikte anıldığı şiirdir. Üstelik bu şiir Türk edebiyatındadır ve şairi de Akgün Akova'dır:

Bilim Sokak'taki
Kopernik yontusunun üstüne gümbedenek düştü ay
yapıştı Neil Armstrong'un ayak izi
bizim evin Apollo miladı kiremitlerine
ve filkulak gözlükleriyle onu incelemeye gelen
yaşlı ayakkabı onarımcısı Galip ustanın
kayınca aksak ayağı damda fazla meraktan

Şiirin devamını da siz bulup okuyun! Armstrong'un ayak izini görmek için dama çıkan ayakkabı tamircisi Galip Usta'nın maceraları Akova'nın "Işık Avcıları" adlı şiirinde meraklı okurları bekliyor... Ama biz, Akgün Akova denilen coğrafyaya adım atmışken, dolabından bir çift ayakkabılı şiir daha çalalım:

terbiyeleri bozulduğunda
o kadar küçük
o kadar küçüklerdi ki
içinde sevişirlerdi ayakkabılarının

Zaro Ağa'nın İskarpinleri

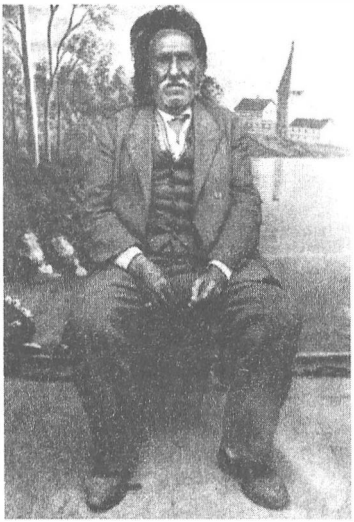
İstanbul'a otomobil ilk kez 1895 yılında, Basra Mebusu Zehirzade Ahmet Paşa tarafından getirilmiştir. Otomobilin görücüye çıktığı, İstanbulluların atsız giden bu arabayı şaşkınlıkla seyrettiği yer de Fenerbahçe'dir. O gün, at kişnemesinin yerini motor sesi almıştır ama sahnede at ahırında çalışan biri vardır: Seyis Abdurrahman!

Yıldız Sarayı'nda görevli Abdurrahman Bey, seyislikten ayrılarak, İstanbul'un ilk şoförü unvanına oturur. İran kökenli olduğu için de halk onu "Acem Abdurrahman" olarak tanımaktadır. İşin aslına bakarsanız, İranlılar "Acem" denilmesinden hoşlanmazlar. Çünkü bu ad kendilerine Araplar tarafından yapıştırılmış bir etikettir. Araplar, Arap olmayan Müslüman kavimlere "Acem" adını verirler. Zamanla bu ifade, karşısındakini aşağılamaya dönüşür. Bu yüzden, bir İranlı'ya "Acem" demek, onu küçümsemeye yönelik bir tanımlamadır.

Abdurrahman Bey'in şoförlüğünü yaptığı ilk arabayı İstanbul sokaklarında görenler "Acem geliyor... Acem geliyor..." diye bağırarak birbirlerini şaka yollu uyarırlardı. Direksiyon başına yeni oturmuş birine "acemi" denilmesinin kökeni de işte bu öyküdür. Acem Abdurrahman Bey, unutulup gitse de, adı Türkçede yaşamaya devam etmektedir. İşin garip yanı, Arapların kendilerinden olmayanları küçümsemek için ürettiği sözcük, çok farklı bir alanda olsa da, aynı anlamda kullanılmaya devam edilmektedir.

25 Eylül 1930 gününün akşamı, New York'un ünlü Broadway Caddesi'nin 61. Sokak'la kesiştiği yerde bir otomobil, dünya tarihinde en çok ayakkabı eskiten adama çarpar! *Chicago Daily Tribune* gazetesi olayı okurlarına şöyle duyurur: "Şimdiye kadar on bir karısını gömüp 156 yaşına kadar bir yeri bile çizilmeyen Türk Zaro Ağa, bu gece modern bir Juggernaut altında kalarak ciddi şekilde yaralandı."

Dünyanın en uzun yaşayan insanı olarak bilinen Zaro Ağa'nın sırtından para kazanmak isteyenler, onu Amerika'ya götürürler ve sirklerde teşhir ederler. Zaro Ağa, kazayı atlatır ama olayın duyulmasıyla hakkında eleştiri yazıları çıkmaya başlar. Onlardan biri, paragözlerin kirli oyunlarına alet olan zavallı adamın ayakkabılarına bile dil uzatıldığı, *Halk* dergisindeki şu yazıdır: "Zaro Ağa'nın başına gelenleri duydunuz mu? Zavallı ihtiyar Amerika'da bir otomobil kazasına uğramış. Ağırca yaralanmış, hayatı tehlikedeymiş. Nene lazım be hey Zaro Ağa? 156 yaşından sonra para hırsına kapılır da kalkar Amerika'ya gidersin. Bilmediğin yerler, tanımadığın yollar. Otomobiller karınca gibi işliyor. Hele bu yaştan sonra sırtına smokin, ayağına lüstrin iskarpin giymek, boynuna yakalık takmak ne oluyor? Kim bilir hangi sebepten biçare adamın başına kaza geldi? Smokin kuyruğu mu ayağına takıldı? Ayağındaki lüstrin iskarpin mi kaydı, yoksa dik yakalık içinde başını mı çeviremedi? İnsanın aklına fena şeyler de geliyor. Amerikalılar Zaro Ağa'nın bunca zamandır takır takır işleyen vücut makinesinin içyüzünü anlamak için kalbini satın almak istiyorlardı. Acaba bir suikasta mı uğradı? Memleketimizde abıhayat içmiş sevimli ihtiyarımıza orada hileyle ecel şerbeti mi sunmak istediler? Aman büyük geçmiş olsun. Zaro Ağa; iyi olur olmaz parayı pulu onlara bırak, koş memleketine gel. Belediyedeki sandalyene rahatça kurul, burada senin ne beynine göz dikenler var, ne de kalbini sökmek isteyenler."

En çok ayakkabı eskiten insan.

Oysa, ülkesine geri döndükten sonra 29 Haziran 1934 günü ölen Zaro Ağa'ya yapılan otopside beyni de alınır, kalbi de, ciğerleri de...

Zaro Ağa'dan geriye, Amerika'ya yaptığı yolculuk sırasında gazete ve dergilerde çıkan haberleri, röportajları ve fotoğrafları kalır. Kız öğrencilere çıplak modellik yaptığı günlerde çizilen bir resmi ise günümüze ulaşamaz ne yazık ki!

İkinci Meşrutiyet döneminde açılan Kız Sanayi-i Nefise Mektebi'nin müdiresi Mihri Müşfik Hanım, öğrencilerin sürekli olarak manzara, meyve ve çiçek yaptığını görünce, sanatlarını geliştirebilmeleri için mutlaka çıplak modele bakarak çalışmaları gerektiğini söyler. Kızların karşısına çıplak bir erkek oturtmak çok zor olduğundan, Arkeoloji Müzesi'ndeki antik heykellerin alçıdan kalıpları çıkarılarak okula getirtilir. Cansız modele bakarak yapılan resimlerde istenilen düzey yakalanamayınca da, Maarif Nezareti'ne bir yazı

yazılarak, ihtiyar erkeklerin okulda elbiseli halleriyle canlı model olarak kullanılmasına izin verilmesi talep edilir. Böylelikle, Türk resim sanatının ilk erkek modeli doğmuş olur: Zaro Ağa!..

Zaro Ağa en fazla üç gün dayanır, genç kızların karşısında poz verme işine. Zaro Ağa'nın neden bir daha modellik yapmak için okula gitmediği sorusuna verdiği yanıtı, kendisine ilişkin en derin çalışmayı yapan Mevlüt Çelebi'nin kitabından okuyoruz: "Aha bilye bilye göz kırpiylar. Sonra başımı yanağımı okşiylar. Buraya bah, beri bah dirler. Hangisine bahayım bilmirem, hepsi de huriler gibi, bir iki dene olsa ne ise. Emme ben bu kadar kızı nideyim, aha gelmem vallah!.."

Mevlüt Çelebi, bir "Zaro Ağa Müzesi" kurma düşüncesini ortaya atar, kitabının sonunda. İstanbul için yapılacak en güzel hizmetlerden biri olacak bu düşünceyi alkışlayarak, derin bir "Ahhh," geçiriyorum içimden; Zaro Ağa'nın, organlarını saklamak için gösterilen itina, ayakkabılarından esirgenmeseydi!

"Ayakkabılarımın Altı Delikti"

Alberto Rojas Jiménez'in adını ilk kez duyduğunuza dair bahse girerim! Deri ceketini sırtından hiç çıkarmayan ve yoksulluğuna rağmen hep kravat takan Jiménez, Arjantin edebiyatının önemli bir kalemidir ve doğan bir insanın ağzından çıkan ilk ses olan "Agu" adında bir şiir okulu kurmuştur... Ancak ondan söz etmemizin nedeni bu bilgiler ya da şapkasını, gömleğini, ayakkabılarını sevdiği insanlara hiç düşünmeden çıkarıp armağan etmesi değil, cenaze törenidir! Yeryüzündeki hiçbir cenaze töreninde, Rojas Jiménez'inkinde yaşanan garip olay gerçekleşmemiştir!

O gün ne mi yaşandı?.. Bu sorunun yanıtını vermek için, Jiménez'in ölmeden önce oturduğu bir kafenin kapısından içeri girelim... Masadaki arkadaşlarıyla sohbet eden, bir yandan da onlara yaptığı kâğıttan kuşları armağan eden Jiménez'in yanına hiç tanımadığı bir adam yaklaşır ve bir teklifte bulunur: "Beyefendi, konuşmalarınızı masamdan duydum, içimde size karşı bir sempati uyandı. İzin verirseniz üzerinizden atlamak istiyorum."

Esrarengiz adamın teklifi masadaki herkesi şaşırtır! Jiménez'in "Ben masada otururken üzerimden atlayacak kadar gücünüz var mı?" sorusuna adamın verdiği yanıt masadakilerin şaşkınlığını bir kat daha artırır: "Hayır, senyör. Meza-

ra girdiğiniz zaman mezarınızın üstünden atlamak istiyorum! Hayatta rastladığım ilginç insanlar öldükten sonra mezarlarının üzerinden atlayarak onlara olan saygımı belli ederim. Ben yalnız yaşayan bir insanım ve tek merakım da budur."

Adam, sözlerini tamamladıktan sonra cebinden çıkardığı defterde, mezarının üstünden atladığı insanların adlarını gösterir. Alberto Rojas Jiménez, hayatında aldığı bu en ilginç ricayı neşeyle kabul eder ve birkaç yıl sonra da ölür!

Rojas Jiménez'in tabutu odanın ortasında durmaktadır... Ölümünün arkasından ağlayan dostlarının hıçkırığını, dışarıda yağan yağmurun gür orkestrası bastırmaktadır. Birden, kapı açılır ve siyah pardösüsü sırılsıklam olan bir adam belirir. Hiç kimse, cenaze törenine gelen bu yabancıyı tanımamaktadır. Adam, bir iki adım geriye gittikten sonra hızla koşmaya başlar... Tabutun üstünden atladığı esnada rüzgârından dolayı mumlar titreşir, pardösüsünün üstündeki yağmur damlaları Jiménez'in arkadaşlarının yüzüne savrulur... Sonra da, hiç kimseye tek laf bile etmeden, geldiği gibi kapıdan çıkar gider!

Arjantinli şair ve yazar Rojas Jiménez'in adına, ünlü şair Pablo Neruda'nın, yaşadığını itiraf ettiği kitabında rastlarız. Nobel ödülünü kazanan Şilili şair, 1923 yılında, ilk şiir kitabı olan *Crepusculario*'nun bir değil, tüm basımlarının hakkını yayıncıya satmaya karar verir. Neruda, böylelikle çok zengin olacağını düşünmektedir. Neruda'yı dinliyoruz: "Antlaşmayı notere onaylattım. Adam bana 500 peso verdi, o günlerde 5 dolar kadar paraydı. Rojas Jiménez, Alvaro Hinojosa ve Hemore Arce beni noterin kapısında bekliyordu. Bu mesleki başarımı bir ziyafetle kutlayacaktık."

Neruda'nın arkadaşları arasında Rojas Jiménez'in de adını okuruz. Neruda'ya kulak vermeye devam edelim ve bakalım, bu dört arkadaş "mesleki başarı"yı nasıl kutlamışlar: "Gerçekten de o yılların en ünlü lokantası La Bahia'da pahalı şa-

raplar, yemekler, likörler ve purolarla kendimize bir ziyafet çektik. Lokantaya girmeden önce de ayakkabılarımızı ayna gibi parlayana kadar cilalatmıştık. Bu işten kazananlar lokanta, dört ayakkabı boyacısı ve yayıncı oldu. Şair ise eski yaşamını sürdürdü!"

Pablo Neruda, ilk şiir kitabının baskı masraflarını kendisi karşılar. Bunun için, babasının armağan ettiği kol saatini ve takım elbisesini rehinciye bırakacaktır. Kitap ciltlenip dağıtıma hazır duruma geldiğinde, basımevinin sahibi borcunu tamamlamadan hiçbir şey alamayacağını söyler, şaire... İlk şiir kitabını eline almanın mutluluğunu yaşayamayan Neruda'nın imdadına, borcun geri kalan kısmını bağış olarak veren eleştirmen Alone yetişir... Şair, kucağında ilk şiir kitaplarını taşıdığı o günü şöyle anımsayacaktır: "Bu para da basımcının gırtlağına girince, ben kitaplarımı yüklendim ve sevinçle sokağa fırladım. Ayağımdaki ayakkabıların altı delikti."

Henüz bir aylık bebekken annesi ölen ve ilk şiirini kendisini büyüten üvey annesine yazan Pablo Neruda'nın, yazmak hakkındaki düşüncesi şudur: "Yazmak benim için kundura yapmak gibi bir iş. Hiçbir zaman daha iyisi ya da daha kötüsü yapılamaz."

Bir Bavul Dolusu Bale Pabucu

Lotus çiçeği şeklindeki platform, saraya getirildiğinde, Güney Tang İmparatoru Li Yu, gönlünü kaptırdığı cariyeyi dans etmesi için çağırır. "Tatlı Bakire" adındaki ince belli ve küçük ayaklı genç kızı dans ederken seyrettiği anlar, Li Yu'nun en mutlu dakikalarıdır. İmparator öylesine âşıktır ki genç kıza, üstüne çıkıp dans ettiği lotus çiçeği şeklindeki platformu saf altından yaptırmıştır.

Li Yu, dansa başlamadan önce, hilale benzemesi için ayaklarını ipek bir bezle sıkıca sarmasını ister genç kızdan. Çin imparatoru öylesine beğenir ki dansı, Tatlı Bakire'ye benzemeleri için ülkedeki tüm soylu kadınların ayaklarını sarmalarını emreder. Böylelikle soylu kadınlar, imparatorun gönlünü kaptırdığı Tatlı Bakire'ninki gibi adımları küçük ve zarif olsun diye evde gün boyu ayakları sarılı gezmeye başlar, bu durumda rahat yürüyemedikleri için de sokaklarda tahtırevanla taşınırlar. Zamanla yürüyemeyen kadın, erkeğin zenginliğinin göstergesine dönüşür.

10. yüzyıldan itibaren, kadınların ayakları küçük olsun ve küçük adımlarla yürüsünler diye soylularda başlayan ayak bağlama modası öylesine yayılır ki, 14. yüzyılda tüm Çin'i kaplar. Anneler, 5 cm genişliğinde ve 3 m uzunluğunda bezlerle, başparmak dışarıda kalacak, öteki dört parmak ayak

tabanına dönük şekilde, kızlarının ayaklarını büyümesinler diye sararlar. Kızlar, ayakları sarılırken acılar içinde kıvranmalarına rağmen asla seslerini çıkaramazlar. Aylar süren işkencenin sonunda, başparmak hilal şeklinde yukarı kıvrılırken, öteki parmaklar tabanla kaynaşır ve genç kızlar, Tatlı Bakire gibi "altın lotus" denilen ayaklara kavuşurlar. Küçük ayaklara sahip kızlar rahatlıkla evlenirlerken, büyük ayaklı kızlar alay konusu olurlar.

Çinli genç kızların, düğünlerinde giydikleri ve kendileri için övünç kaynağı olan küçük ayakkabıları üstünde şu yazılıdır: "Saçım ağarana kadar zenginlik ve hürmet"... Zamanla altın lotus ayaklı kadınlar arasında ayakkabı yarışmaları düzenlenmeye başlanır. Bu yarışmalarda kadınlar birinci seçilebilmek için ayakkabılarını işlemelerle süsler, etrafına ziller takarlar. Öyle ki, yarışma gününde ayakkabılara, kanatları hareket eden rengârenk kelebekler bile bağlanır! Çin'de ayak bağlama geleneği, Mao'nun iktidara gelip bu geleneği yasaklamasına kadar yaklaşık bin yıl devam eder.

Bir dans pistinden doğan, Çin'deki ayak bağlama geleneğinden bir buzdağına binerek, bale pabuçlarına doğru yola çıkalım. Neden mi, bir buzdağı? Bu sorunun yanıtı Sunay Akın'ın şu dizeleridir:

Giderken bir buzdağı gibiydin
sıcak sulara doğru yüzen
ve doruğunda bir çift
bale pabucunun
asıldığını söylüyordu
eteklerindeki telaşlı penguen

Şiirimizde bale pabucunun izine rastlayacağınız yegâne dizeler yukarıda okuduğunuzdur, dersek abartmış oluruz, haklısınız... Ama bale pabucunun geçtiği ender şiirlerden birini okuduğunuzu rahatlıkla söyleyebilirim. Bunun nedeni, bale sanatının ülkemize Cumhuriyet dönemiyle gelmesidir. Kanu-

Ahmet Taner Kışlalı ve annesi Lütfiye Öğretmen.

ni Sultan Süleyman'ın tahtta olduğu 1524'te, İtalyanların İstanbul'da düzenlediği bir bale gösterisinde aralarında Türklerin de olduğu üç yüz kişinin dans etmesi, 1828'de İstanbul'a davet edilen Donizetti'nin saraya Batı müziğinin yanı sıra opera ve baleyi de getirtmesi gibi atılan ilk adımları biliyoruz, ama kurumsal olarak bale sanatının varlığından 1923 yılından sonra söz edebiliriz. Bale pabuçlarının bu sanatta kullanımı da çok eski değildir... 19. yüzyıl sanatçılarından Maria Taglioni'nin "pointe" denilen bez bale pabuçlarını ilk kullanan olduğu bilinir.

Ülkemiz havacılık tarihinde önemli bir yere sahip olan İstanbul'un Yeşilköy semti, bale sanatı konusunda da öncüdür. İkinci Dünya Savaşı'ndan hemen sonra, İngiliz Kraliyet Ba-

lesi'nin kurucusu Dame Ninette de Valois, Türk balesini kurmak için çağrılır. Hiçbir maddi karşılık talep etmeden gelen Valois, havaalanı yakınında bulunan ve ilk bale okulu olarak ayrılan "Pansiyonlu İlkokul" binasında 6 Ocak 1948'de eğitime başlar. Yeşilköy Bale Okulu'nun ilk öğrencilerinden Gülen Almışlar, şöyle anımsıyor o günleri: "Bizi bir gün Moira Shearer'ın oynadığı *Kırmızı Pabuçlar* filmine götürdüler; baleyi biz o zaman gördük. Önümüzde hiç örnek yoktu. O zaman balenin ne olduğunu anladık. Ve tabii kırmızı pabuç istedik bale hocasından. O bir çift kırmızı pointe pabuç! İşte böyle başladı."

Tüm zarafeti ve estetiğiyle bale pabuçları, ressamların da ilgisini çekmiştir ki, bunların başında Degas gelmektedir. Sanatçı, resimlerini yapabilmek için balerinlerin provalarını seyrettiği gibi, stüdyosunda modellere balerin kostümleri giydirerek de çalışmıştır. Ressam arkadaşı Pierre-Georges Jeanniot, Degas'yla ilgili bir anısını şöyle anlatır: "Balerinlerin ayak bileklerini ipek şeritlerle dimdik tutan özel yapım ayakkabıları anlatıyordu. Aniden bir kalem aldı ve elimdeki kâğıdın kenarına birkaç çizgiyle modelin ayak şeklini çizdi. Sonra parmağıyla birkaç gölge ve yarım renk tonu ekledi; karşımda mükemmel bir şekilde biçimlendirilmiş, ağır ve kendine has tarzıyla sıradanlıktan kurtulmuş formuyla canlı bir ayak vardı."

Degas için heykel sanatı, körlerin yapması gereken bir uğraştır. Ne gariptir ki, sanatçı yaşamının son döneminde görme yeteneğini yitirecek ve "kör sanatı" dediği heykele yönelecektir! 1878'de, kırmızı balmumuyla yaptığı balerin heykelinde Degas, gerçek bale kıyafeti ve bale pabucu kullanmıştır.

Dansın coğrafyasındaki gezimizden geliyoruz Anadolu topraklarına...

Küçük Ahmet, annesinin üstünün başının kirli, ayakkabılarının çamurlu olduğu, okula böyle gidilemeyeceği uyarı-

larına aldırmadan evden çıkar. İlkokul binasından içeri girdiğinde, sınıfına giderek arkadaşlarıyla birlikte öğretmenin derse girmesini bekler. Sınıfa giren öğretmen, öğrenciler ayaktayken Ahmet'e seslenir: "Ahmet, çabuk eve git ve üstünü başını düzeltip öyle gel!" Ahmet, çaresiz evin yolunu tutar... Öğretmen, Ahmet'in annesidir! Öyküdeki çocuğu siz, Ahmet Taner Kışlalı olarak tanıyacaksınız...

Kışlalı, kültür bakanı olduğu yıllarda, birlikte büyüdüğü ve en yakın arkadaşı olan kuzeni Hıncal Uluç'tan, Rusya'ya gitmeden önce büyük bir bavul ister... Uluç, en büyük bavulunu verir seve seve... Ahmet Taner Kışlalı, bir kültür bakanı olarak o bavula, ülkesinde zor bulunan bale pabuçlarını dolduracak ve bizzat kendi taşıyacaktır... Bir kültür bakanının kollarında, ülkesindeki sanatçılar için taşıdığı bir bavul dolusu bale pabucunun ağırlığı!

Kışlalı, soğuk bir kış sabahı, eşi ve çocuğu üşümesin diye arabayı ısıtmak için önden çıkacak ve patlayan bombayla can verecektir...

Halk ozanı Nesimi Çimen, baskılardan bıkarak, Paris'te alır soluğu... Ne var ki, kendisini karşılayacak olanlarla bir türlü buluşamaz. Kentin bulvarlarında saatlerce dolaşan sanatçı, karnı acıkınca, gördüğü sokak çalgıcıları gibi para toplamayı düşünerek bir köşeye çöker ve sazını çalmaya başlar.

Bu sırada, oradan geçmekte olan bir Türk, yanına yaklaşarak Nesimi Çimen ile sohbete koyulur. Sanatçının sokakta kaldığını anlayan adam koluna girerek evine davet eder ve yola koyulurlar... O adam, Abidin Dino'dan başkası değildir!

Güzin ve Abidin Dino'nun evinde kalan Nesimi Çimen, bir gün kendisini çarşıya götürmelerini ister dostlarından. "Neye ihtiyacın var, bize söyle alalım," sözleri üstüne halk ozanının yanıtı Dinolar'ı şaşırtır: "Benim oğlan balet. Ona bale pabucu göndereceğim!"

Dino çifti duyduklarına inanamaz! Karşılarında kıyafetiyle, şivesiyle buram buram Anadolu kokan adamın oğlu konservatuvarda bale öğrencisidir!..

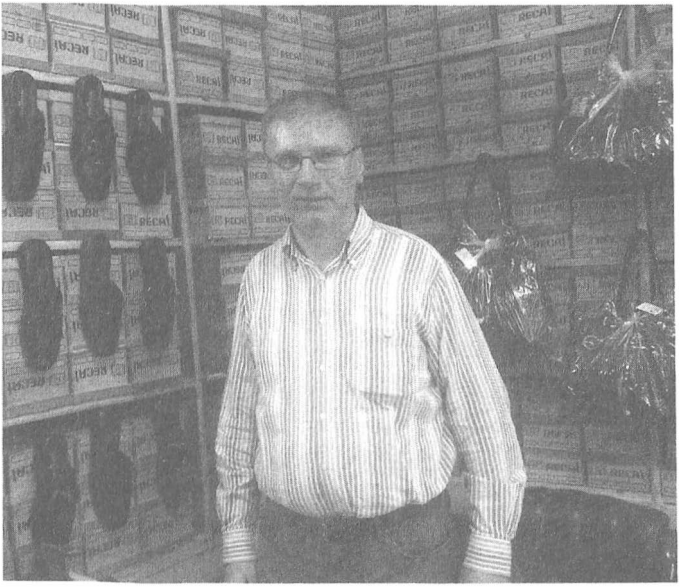
Abidin Dino, halk ozanının oğlu Mazlum Çimen için bir çift balet pabucu satın alır...

Nesimi Çimen, 2 Temmuz 1993'de, Sivas'ta yakılarak katledilecektir...

Benim Ayakkabıcılarım

Babamın Trabzon'daki tuhafiye mağazası Kunduracılar Çarşısı'ndaydı. Trabzon'un en eski ve en büyük mağazalarından biri olan "Atallar Kundura" da tam bizim dükkânın karşısındaydı. Recai Atal'ın oğlu İsmail, sarı saçlarıyla bende hep bir film yıldızıyla arkadaşlık ediyorum duygusu uyandırırdı. Recai Amca, kentin en güzel sineması olan "As Sineması"nı açınca, çocukluk arkadaşım İsmail hakkındaki düşüncelerim, bir filmde oynamamış olsa da, hiç değilse mekânın doğruluğu bakımından gerçek olmuştu.

Bir Ramazan Bayramı'ndan birkaç gün önce, babamın dükkânının önüne koyduğum küçük bir sandığın üstüne çoraplar ve mendiller dizerek, sokaktan geçenlere satmak istemiştim. İsmail de, aynısını yapmış ve dükkânlarının önüne benim gibi oturarak kutuların üstüne koyduğu çocuk ayakkabılarını satmaya çalışmıştı. Yoldan geçerken çorap ya da mendil alınır, peki ya ayakkabı?.. Ben satış yaptıkça, önünde hiç kimsenin durmadığı, ayakkabı almak isteyenlerin dükkâna girmek için yanından geçip gittiği İsmail hüzünlenir ve buğulu gözleriyle bana bakardı. Onun bu haline öylesine üzülmüştüm ki, önüne "Sunay Tuhafiye" yazdığım o küçük sandığı çorap ve mendil satmak için babamın dükkânının önüne bir daha hiç çıkarmadım...

Bir çocukluk arkadaşı: İsmail Atal.

Yolunuz Trabzon'a düşerse, kentin en eski çarşılarından olan Kunduracılar Sokağı'ndan mutlaka geçin. Önünde bir gün de olsa "Sunay Tuhafiye"nin hüküm sürdüğü Terzi Tuncay'ın mağazasını göremeyeceksiniz... Oysa Atallar Kundura hâlâ yerli yerinde durmaktadır. Hem de, çocukluğumun geçtiği 1960'lı yılların kepenkleri, rafları ve ayakkabı kutularıyla!.. Babasının mağazasını bir müze gibi koruyarak Trabzon'un yaşayan bir anıt eserine dönüştüren İsmail Atal'ın yanına ne zaman gitsem, çocukluğumun Trabzon'undan geriye kalan bu harika mekândan gözlerimi alamaz ve raflardaki kutulara bakarak hep şunu düşünürüm: Ey kutular söyleyin bana, bayram ve okul öncelerinde, sünnetimde, 23 Nisan törenlerinde beni mutlu eden ayakkabılar hangilerinizin içindeydi?..

Mağazamızın yanındaki sokakta, bizimle komşu olan küçük bir dükkânda ayakkabı tamircisi Ahmet Tabak vardı. Ahmet Amca çok az konuşur, gözlüğünün üstünden bakar ve ağzında tuttuğu çivilerle sürekli gülümserdi. Öylesine usta, öylesine marifetliydi ki, İstanbul'a taşındığımızda bile annem her yaz tatili bir bavul dolusu ayakkabıyı onarması, bakımını yapması için Trabzon'a, Ahmet Tabak'a taşırdı. O da, "Bakın ben İstanbul'da da meşhur oldum," diyerek her zamanki gibi insanın içini ısıtan gülümseyişiyle annemi selamlardı. Cemal Süreya'nın şu dizelerini ne zaman okusam, elleri hep boyalı olan Ahmet Amca'yı anımsarım:

Neden
Kunduracının ağzındaki çivi
Değil Ahi mavisi

İstanbul'un en eski, en köklü ayakkabı mağazalarından olan "İnci Kundura"yı ise Kadıköy'deki şubesiyle tanıdım. Eşim Belgin'den, İnci Kundura'nın ilk mağazasının Fatih'te açıldığını ve benim çocukluğumdaki Atalar Kundura'nın kendi hayatındaki karşılığının bu mağaza olduğunu, Kocamustafapaşa'dan Fatih'e gidip, dönüş yolunda ayakkabı torbasını neşe içinde nasıl taşıdığını dinledim.

Belgin, ayakkabılarını aldığı mağazanın altındaki küçük bir odada ayakkabı tamir eden Nuri Bey'i elbette göremezdi... Nuri Kızıltaş bir işçi değil, kapısında "İnci Kundura" yazan mağazanın sahibiydi!..

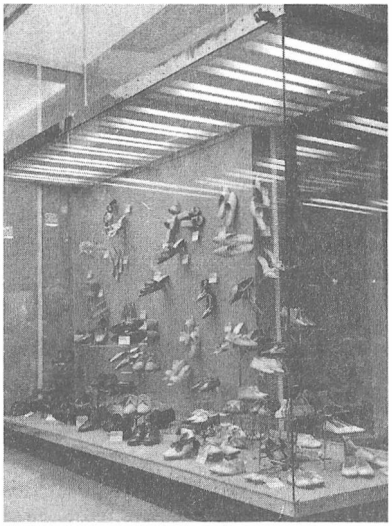
Nuri Kızıltaş, Fatih'ten sonra Bakırköy ve Kadıköy'e birer şube açar... Ancak onun bu semtlerden önce İnci Kundura'nın ilk şubesini açtığı yer evi olmuştur! Nuri Bey, her bayram öncesi mağazasından getirdiği onlarca ayakkabı kutusunu evinin salonuna dizer ve ziyaretine gelen yardıma muhtaç insanlara hediye olarak sunardı! İstanbul'un bu altın kalpli ayakkabıcısı, misafirleri ayakkabı seçerken eşiyle birlikte onlarla ilgilenir, ayakkabıları bizzat kendisi giydirerek, bunu

yaparken de yoksul insanların önünde eğilerek, onlara hizmet ederdi.

İnci Kundura'nın Fatih'teki mağazasının ilk açıldığı yıllarda, çıraklar atölyelerde hazırlanan ayakkabıları sepetlerle sırtlarında taşırlardı. Bir gün, sepetten sayılarak teslim alınan ayakkabılardan iki çiftin eksik olduğu görülür. Çırak, ayakkabıları ya düşürmüş ya da çaldırmıştır. Ayakkabıların parasının maaşından kesileceğini düşünerek hüzünlenen delikanlıyı teselli eden Nuri Bey, kaybolan ayakkabıların parasını da ödeyeceğini söyler.

Nuri Kızıltaş'ın cenazesinde bir araya gelen İnci Kundura'nın eski ve yeni çalışanları, caminin avlusunda sohbet ederlerken, hayatlarında kendileri için özel olan anıları birbirleriyle ilk kez paylaşırlar. O gün, ortaya çıkar ki, Nuri Bey hepsine de ailelerinden biri hastalandığında, doğum olduğunda, cenazelerinde ya da dar günlerinde para istediklerinde yardımda bulunmuş ve o paralar geri ödenmek için kendisine uzatıldığında asla almamıştır. Böylesine güzel ve sağlam bir yürekten, İstanbul'un aynı kalitedeki ayakkabılarının çıkmasına şaşırmamak gerekir.

Nuri Kızıltaş'ı tanıma şansına erişmedim ama Muhsin Bilgehan ve eşi Tansel Hanım'ı tanımaktan öte, İzmir'deki annem ve babam olarak gördüm! Muhsin Bilgehan, ilkokul öğrencisiyken, ağabeyinin de çalıştığı, enişteleri Mustafa Demir'in atölyesine okuldan artakalan zamanlarda gidip gelmeye başlar. Ortaokulda ise, Atatürk'ün ayaklarına bir bakışta ölçüsünü alıp çizme yapan Kâzım Polater'in yanında çıraklık yapar. Bu arada ağabeyi İbrahim, İzmir'de kendi atölyesini ve ayakkabı mağazasını açar. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ni kazanan Muhsin Bey, başarılı bir öğrenci olarak hocalarının dikkatini çeker. Bir gün, Prof. Dr. Yavuz Abadan'ın sözlü sınavına hazırlanırken karşısında ağabeyini görür: "İzmir'e gideceksin, kapat kitaplarını! Beni yedek askerliğe aldılar, sen dükkânın başına geçeceksin."

Fatih'teki İnci Kundura.

Dokuz ay ağabeyinin ayakkabıcılık işleriyle ilgilenen Muhsin Bilgehan, İstanbul'a gittiğinde, hukuk fakültesinden mezun olan bir akrabasının tayininin Trabzon'a çıktığını öğrenince, İzmir'den ayrılamayacağına karar verir ve âşığı olduğu kentine geri dönerek Ege Üniversitesi'nde iktisat okumaya başlar. Çocukluğundan beri ayakkabı imalatının içinde olan Muhsin Bey, Ankara Palas'ın altındaki bir dükkânı kiralar ve ısmarlama ayakkabı yapmak için İzmir'in en iyi ustalarını, kalfalarını yanına alır. Muhsin Bilgehan'ın kendi çizdiği ve ürettiği ayakkabıları gören Zuhal Yorgancıoğlu, defileleri için çizme ve ayakkabı hazırlamasını isteyince de, tasarımları dünyanın en ünlü defilelerinde yer almaya başlar. Bu arada, Efes Oteli'nin altında, İzmir'in ayakkabı tarihinde unutulmaz bir yere sahip olan dükkânını da kiralamıştır.

Zeki Müren'in "apartman topuk" denilen, topuğu 25 santim olan ünlü ayakkabısı Muhsin Bilgehan'ın tasarımıdır. Yalnızca Zeki Müren mi?.. Hülya Koçyiğit, Filiz Akın, Ajda Pekkan gibi yerli ve aralarında Maya Casabianca'nın da olduğu pek çok yabancı sanatçı ayakkabılarını Muhsin Bilgehan'dan almış ya da yaptırmıştır. 1968 yılında, İtalya'da yapılan yarışmada Muhsin Bey'in tasarımı olan ayakkabı birincilik ödülünü kazanır. Bu ödül ona, dünyada ayakkabı ko-

Ayakkabıyı sanata dönüştüren Muhsin Bilgehan.

nusunda en ünlü modacıların tanıdığı yegâne Türk unvanını da getirir.

Muhsin Bilgehan, 1984 yılında güneş çarpması sonucunda hastalanır ve bir ay hastanede kaldıktan sonra mağazalarını devreder... Hastalığı sırasında kana ihtiyaç olduğunda, en yakın arkadaşı yanına koşacak ve arkadaştan da ileri, kan kardeşi olacaklardır... Muhsin Bey, 2008 yılının haziran ayında, bir daha kalkamamak üzere hasta yatağına yattığında, kendinden önce hayata veda eden kan kardeşi Bülent Ecevit, artık onunla değildir...

Biz de, Muhsin Bey'i, can dostu Bülent Ecevit'in Çinli şair Lao Tzu'dan çevirdiği bir şiiri, kendi dünyasına uyarlayarak saygıyla selamlayalım:

Bir ayakkabı yaparsın
Deriden
İçindeki boşluktur
Onu değerli gösteren

Kitap, Ölüm ve Ayakkabı

Antakya Mozaik Müzesi'nde sergilenen bir lahtin kapağının üstünde, uzanmış bir karıkocayı gösteren resim vardır. Lahit kapağının kenarı da kitap sırtı şeklindedir. Benim için, aydın bir insanla yapılan her sohbet bir satranç oyunudur. Prof. Dr. Haluk Abbasoğlu böyle bir sohbet esnasında bu bilgiyi oyuna sürdüğünde, ben de Benjamin Franklin hakkındaki şu bilgiyi hamleye dönüştürmüştüm: Paratonerin mucidi öldüğünde, mezar taşına konulması için bir yazı hazırlar ama ne yazık ki dileği gerçekleşmez. Franklin'in kaleme aldığı yazı şöyledir:

Burada yatan beden
B. Franklin, yayımcıya ait.
Eski bir kitabın kapağı gibi içi boşaltılmış
Yazılarından ve yaldızlarından kalanlar
Burada yatıyor, solucanlara gıda.
Ama bu yapıt, kaybolacak değil,
O inanıyor ki,
Bir kez daha yayımlanacak
Daha yeni, daha güzel bir baskı çıkacak
Düzeltilmiş ve geliştirilmiş
Yazarı tarafından.

Arkeolog Abbasoğlu'yla kitap ve mezar konulu konuşmamızın ardından, mezar taşımı bir kitap şeklinde düşünmeye başladım: Kitabın kapağında adım, soyadım, doğum ve ölüm tarihlerim yazılı, ama ortalarından bir yerinden bir ayraç mezara doğru sarkıyor... Sanki geride okunacak sayfalar kalmış gibi!..

Önemli olan, mezarlıklardaki taşların kitaba benzemesi değil, kütüphanelerin mezarlıklara dönüşmemesidir. Bu konuda, 21 Şubat 1937 tarihli *Tan* gazetesinde çıkan bir yazı vardır. Söz konusu yazıda, adını vermeyen yazar, Beyazıt Kütüphanesi'ne gittiğini ama günlerden pazartesi olduğu için kapalı olduğundan şikâyet eder. Ertesi gün kütüphaneye yeniden giden yazar, kütüphanenin salı günleri de öğleden sonra kapalı olduğunu öğrenince çaresiz geri döner.

Beyazıt Kütüphanesi çarşamba günü açıktır! Yazar, raflardaki kitapların yerlerini gösteren tek bir katalog olduğundan, herkesin o katalog önünde sıra beklediğinden ve bu esnada bir saate yakın zaman kaybettiğinden yakınır ve kitabı alıp okumaya başlayınca çok geçmeden görevlilerin saat dört olduğunu söyleyerek, sandalyeleri ters çevirdiklerini belirtir! Her ne kadar adını yazmamış olsa da, kendisinin Nâzım Hikmet olduğunu bildiğimiz yazar, Kolombiya'da kütüphanelerin gece yarısına kadar açık olduğu bilgisini verdikten sonra baklayı ağzından çıkarır: "Kütüphaneler, medeni milletlerin kilise yanında yükselen yeni mabetleridir. Kilisenin ruhunu, kilisenin halka verdiği afyonu ancak bu mabetler teşhir edecektir. Günün saat dördünde paydos eden ilim, ilim anasını, ilim ve teknik memleketini doğuramaz."

Beyazıt Kütüphanesi, müdürlüğünü "Saip Hoca"nın yaptığı 1939 yılına kadar "Kedili Kütüphane" olarak bilinir. Bahçesinde ve içinde neredeyse semtin tüm sokak kedilerinin bakıldığı kütüphanenin bu özelliğinin tanıklarından biri de Nâzım Hikmet'tir: "Güvercinler Beyazıt Camii'nin avlusun-

da halkın merhametine sığındığı gibi, kediler de Beyazıt Kütüphanesi'ndeki şefkate sığınmışlar. Kütüphanenin her tarafında on-on beş kedi var... Sıcak sobanın önüne serilmiş baygın yatıyorlar. Kimisi kütüphane raflarının üstüne çıkmış uyuyor..."

Kütüphanede kalan "Hacı Ali Efendi" adlı bir vatandaş, her sabah kapının önüne güvercinler ve kuşlar için birer kap su koymaktadır. Yüz yaşından yukarı olduğu söylenen Hacı Ali Efendi'nin uyuduğunu gören yoktur. Kütüphanede yaşayan bu esrarengiz adam sayesinde çatıdaki kurşunların çalınmadığı, İstanbullular arasında dilden dile anlatılır. Hacı Ali Efendi, Beyazıt Kütüphanesi'nin kapısının önüne koyduğu küçük bir tezgâhta gün boyu ayakkabı tamir etmekte ve boyamaktadır!

Kitap, ölüm ve ayakkabı... Saraybosna'nın bombalandığı, Sırp nişancıların, evlerinde tuvaletlerini yapan çocukları bile acımasızca öldürdüğü 1990'lı yıllarda, bu üç sözcüğün geçtiği bir öykü efsane gibi yayılarak insanlık direnişinin sembolü olur:

Soğuk bir kış gününde, Saraybosna'ya kar beyazı, yanan binalardan yükselen kara duman ve kan rengi hâkimdir... Ekmek ve yemek kuyruklarının önünde, battaniyelere sarılmış, çoğu hasta bir yığın insan görürüz... Saraybosnalıların birbirleriyle haberleştiği ve sohbet ettiği tek yer bu kuyruklardır...

Sıranın kendilerine gelmesini beklerken konuşan insanlar arasında bir grup, şair olan arkadaşlarını günlerdir görmediklerinden, ekmek ve yemek almak için gelmediğinden yakınır... Ertesi gün de arkadaşlarını göremeyince, yolda keskin Sırp nişancılar tarafından öldürülmeyi göze alarak evine gitmeye karar verirler.

Saraybosna sokaklarında ölümle köşe kapmaca oynayarak, şair arkadaşlarının evine ulaşmayı zor da olsa başarır-

lar. Binanın dış cephesi atılan kurşunlarla delik deşiktir... Şairin kapısını uzun uzun çalarlar ama açan olmaz. Kapıyı kırmaya karar vererek, hep birlikte omuzlarıyla yüklenirler... Arkadaşları, kapının neden açılmadığını öğrenir; şair donarak ölmüştür!

Şairin önünde bir kül yığını vardır; ısınmak için evde bulduğu pek çok eşyayı yakmıştır. Birden, ayaklarının çıplak olduğunu görürler... Külü karıştırınca da yarısı yanmış bir ayakkabı tabanı bulurlar...

O an, hepsinin bakışı odanın tüm duvarını kaplayan kütüphaneye yönelir. Kütüphanedeki tüm kitaplar yerinde durmaktadır. Rafların hiçbirinde, bir tek kitap alındığında, bir çocuğun çekilen ön dişinin boşluğu gibi duran karartı yoktur.

Şair, ayakkabıları yakmış ama bir kitabını bile ateşe atmaya kıyamamıştır!

Sunay Akın, bu kez *Bir Çift Ayakkabı*'yla çıkıyor insanlık tarihinin bilinmeyen tozlu yollarındaki macerasına.
Bir Çift Ayakkabı kimi zaman boya sandıklarındaki hayat ağacı imgesine dönüşüyor, kimi zaman koskoca bir padişahın imdadına yetişiyor. Ay'ın, sinemanın, sanatın, aşkın, savaşın, vd. tarihine ışık tutuyor.

Muhtaç olmasın diye, evden kaçan karısının ayakkabısının içine para koyan terk edilmiş koca kimdir? Van Gogh'un tablosunda ters çevirdiği ayakkabının sırrı...
Abdülaziz İstanbul'u dünyaya nasıl gezdirdi? Hayat ağacı'nın boyacı sandıklarındaki sureti... Kız Kulesi, pabuçlarını nereye düşürdü? Galata Köprüsü'nden geçen en büyük ayaklara nasıl ayakkabı bulundu? Dünya'nın giriş kapısında kimlerin ayakkabıları duruyor?
Kıvrak hareketlerle oynatıyor kalemini Sunay Akın ve izini sürdüğü hikâyelerin her bir parçasını ustalıkla yerlerine yerleştiriyor.

9 786053 604372

www.sunayakin.com.tr
www.istanbuloyuncakmuzesi.com